

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

XVI. YÜZYIL'DA ESKİ ZAĞRA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre ATAŞ

Balıkesir, 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

XVI. YÜZYIL'DA ESKİ ZAĞRA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre ATAŞ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

Balıkesir, 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı'nda 201312517003 numaralı Emre ATAŞ'ın hazırladığı "XVI. YÜZYILDA ESKİ ZAĞRA" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 15. 05. 2015 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ ile karar verilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Şenol ÇELİK


.....

Üye (Danışman) Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI


.....

Üye Doç. Dr. Emine DİNGEÇ


.....

Yukarıda imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

15 /05/2015

Enstitü Müdürü


Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

ÖNSÖZ

Eski Zağra, Osmanlı Devleti'nin fethettiği ilk şehirlerden olup ilk iskan edilen yerleşim yerlerindedir. Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadasına geçişinden itibaren sistemli bir fetih politikası takip etmiştir. Bu politikanın bir gereği olarak fetih alanı olarak görülen Balkanlarda sağ kol, orta kol ve sol kol olmak üzere üç farklı güzergâh takip etmiştir. Orta kol üzerinde yer alan Eski Zağra orta Balkanlara yapılacak olan fetihlerde uç merkezi haline gelmiştir.

Fetihlere müteakip takip edilen iskan siyaseti doğrultusunda bölge Anadolu'dan çeşitli yollarla getirilen Müslüman Türk ahali tarafından iskan edilmiştir. Bu iskânlar neticesinde yerleşen akıncı beyleri, şeyh ve dervişler bölgenin İslamlaşmasını ve Osmanlı toprağı haline gelmesini sağlamışlardır. Osmanlı devri boyunca önemli bir yere sahip olan Eski Zağra, Yavuz Sultan Selim'in babası II. Bayezid ile giriştiği mücadele sonrasında bir süre buraya çekilmesi de bu önemini göstermektedir. Ancak bu özelliklerine rağmen şehir ile alakalı herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu konunun seçilmesindeki en önemli faktör, Eski Zağra ve çevresinin iskan bölgesi olup olmadığının sorgulanmasıdır. Çünkü Eski Zağra orta kol üzerinde Rumeli'nin fethinin ilk safhasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de uyguladığı iskân politikasının çerçevesini Eski Zağra ele alınarak takip edip edemeyeceğimiz tezin temel sorunsalını oluşturmaktadır. Zira XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar gayrimüslim nüfus kaza merkezinde bulunmamaktadır. Yine çok sayıda Yörük ve cemaatin kazada var olması ve büyük bir kısmının yerleşik hayata geçmiş olması tezin sorunsalına dair cevap arayışımıza katkı sağlamaktadır. Bu ve Eski Zağra ile ilgili daha önce çalışma olmamasından dolayı tezin önemli bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde Osmanlı Devleti'nin Balkanları fetih süreci ve Eski Zağra'nın Osmanlı hâkimiyetine geçişi hakkında bilgi verilmiştir. Balkanların fethinde takip edilen yollar, Rumeli'nin Türkleşmesi ve izlenilen iskân siyaseti bölümün ana temasını oluşturmaktadır.

İkinci bölümde Osmanlı iskân siyaseti çerçevesinde Eski Zağra'nın Osmanlı hâkimiyetine geçişi, Osmanlı idari teşkilatındaki yeri ve nüfus yapısı ele alınmıştır. Tabii ki Eski Zağra'nın kaza merkezi, aynı nefsi Zağra olmak üzere nahiyeler,

köyler ve mezralar bu bölümün temelini oluşturmuştur. Bu noktada farklı tarihlerde yapılan tahrirler incelenerek, 16. yüzyılda meydana gelen değişim ele alınmak suretiyle karşılaştırılma yapılmış ve tarihi süreç içerisinde kazanın nüfus yapısı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde Osmanlı'da toprak yapısı ve ekonomisi ele alınmıştır. Osmanlı askeri ve ekonomik yapısı içerisinde Eski Zağra'da bulunan has, zeamet ve tımar toprakları verilmiştir. Ayrıca kazada bulunan vakıf araziler de belirtilmiştir. Bu bölümün önemli bir diğer başlığı ise ekonomik yapıdır. Bu yapı içerisinde kazada üretilen ürünler ve bunlar üzerinden alınan vergiler izah edilmiştir.

Araştırmalarım sırasında bana yardımcı olan tezin hazırlanması sürecinde hem bilgisiyle hem de yönlendirmeleriyle yol gösteren değerli tez danışmanım Doç. Dr. Zübeyde Güneş Yağcı hocama teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi her türlü yardımlarını esirgemeyen ve her zaman yanımda yer alan babam Hikmet Ataş, annem Nazike Ataş, ağabeyim Akın Ataş, dedem Beyazıt Kartal ve anneannem Gülsüm Kartal'a teşekkürü bir borç bilirim.

Emre ATAŞ

ÖZET

XVI. YÜZYIL'DA ESKİ ZAĞRA

ATAŞ, Emre

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

2015, 126 Sayfa

Eski Zağra 1371'de Osmanlı Devleti'nin Balkanları fetih sürecinde I. Murad döneminde fethedilmiştir. Orta kol üzerinde bulunması hasebiyle stratejik bir mevkide yer almaktadır. Fethin hemen ardından olmalı Osmanlı iskân politikası çerçevesinde Eski Zağra'nın kaza merkezine ve köylerine Anadolu'nun değişik bölgelerinden başta Yörük ve cemaatler olmak üzere Türk nüfusu iskâna tabi tutulmuştur. Bu politika neticesinde bir süre sonra Eski Zağra'da demografik yapı Türkler lehine değişmiştir.

Bu çalışma, tamda bu nokta-i nazarı dikkate alarak XVI. yüzyılda Eski Zağra ile ilgili tahrir defterleri ve Balkanlar hakkında yapılmış mevcut literatürden de istifade ederek Eski Zağra'nın demografik yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Eski Zağra'nın XVI. yüzyılda ve Osmanlı hâkimiyetinde bir Müslüman-Türk yerleşim merkezi olduğu gösterilecektir.

Tahrir defterleri sadece demografik yapıya dair veriler içermemektedir. Statik de olsa ekonomik yapının ortaya konulmasını sağlamaktadır. Nitekim defterler sayesinde demografik yapı ile birlikte bir Balkan kazasının Osmanlı hâkimiyetindeki ekonomisini değerlendirmek mümkün olmaktadır. Bu nedenle tahrir defterleri çalışmanın temel kaynağını oluşturmaktadır ve içerisinde barındırdığı verilerle araştırmamıza yön verecek niteliktedir. Gerek sosyal, gerek demografik ve gerekse ekonomik bakımdan birçok bilgi bu defterlerden edinilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Zağra, Rumeli, İskân Politikası, Orta Kol, Tahrir Defteri

ABSTRACT

STARA ZAGORA IN THE XVI. CENTURY

ATAŞ, Emre

Master Thesis, History

Supervisor: Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

2015, 126 Pages

Stara Zagora was conquered in 1371 during the Balkan conquest period of the Ottoman Empire under the reign of Murad I. It was in a strategically important position since it was located on the middle-branch. Just after the conquest, the city centre and the villages of Stara Zagora was inhabited by Turkish nomads and congregations from various regions of Anatolia according to the Ottoman settlement policy. After a while, the demographic structure was changed in favour of the Turks as a result of this policy.

From this point of view, the aim of this study is to investigate the demographic structure of Stara Zagora in the XVI. century based on the registry books and existing literature sources on the Balkans. Thus, it will be demonstrated that Stara Zagora, which is currently located in Bulgaria, was a Muslim-Turk settlement in the XVI. century.

Registry books provide information on the static economic structure as well as the demographic structure. It is possible to evaluate the economics of a Balkan town under Ottoman dominion by means of these registry books. Therefore, the registry books are the main source of this study and they have the quality to direct our research with the data they include. They contain several information on social, demographic and economic aspects.

Key Words: Stara Zagora, Rumelia, Settlement Policy, Middle-branch,

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO VE GRAFİKLER.....	ix
TABLOLAR	ix
GRAFİKLER	ix
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Yöntem.....	2
1.2.1 Tahrir Defterleri	3
1.2.2. Eski Zağra'nın Kaynakları	5
1.2.3. Eski Zağra Tarihi.....	7
1.2.3.1.Osmanlı Hakimiyeti'ne Kadar Eski Zağra	7
1.2.3.2.Osmanlı Hâkimiyeti'nde Eski Zağra.....	8
2. RUMELİ'NİN FETHİ VE İSKÂNI.....	12
2.1. Rumeli'ye Geçiş.....	12
2.1.1. Rumeli'de Fetihlerin İlerlemesi	13
2.1.2. İskân Siyaseti	15
2.1.2.1.Şeyh ve Dervişler	17
2.1.2. 2. Akıncılar.....	18
2.1.2.3. Gönüllüler	19
2.1.2.4. Sürgünler	19
2.1.2.5. İstimalet.....	21
2.1.2.6. Derbendler.....	23
2.2. Eski Zağra'nın İskânı	23
3. İDARİ YAPI VE NÜFUS.....	35
3.1.Rumeli'nin İdari Taksimatı	35
3.1.1. Rumeli'nin İdari Yapılanmasında Eski Zağra.....	36
3.2. Kazanın Nüfusu.....	39
3.2.1.Şehir Nüfusu	39
3.2.2. Kırsal Nüfus	48
3.2.2.1. Eski Zağra'nın Merkez Köyleri	48
3.2.2.2. Mezralar	58
3.2.2.3. Zağra'da Nahiyeler:	59
3.2.2.3.1. Gümlü Bey Nahiyesi:	61
3.2.2.3. 2. Çırpan Nahiyesi.....	64
3.2.2.3.3. Naldöken Nahiyesi:	69
3.2.3. Muaf Nüfus	72
3.2.3.1. Eşkinciler.....	73
3.2.3.2. Derbendçiler.....	74
3.2.3.3. Çeltikçiler.....	74
3.2.3.4 Yağcılar	76
3.2.4. Çingeneler:	77
4. TOPRAK TASARRUFU VE İKTİSADİ YAPI	80
4.1.Toprak Tasarrufu.....	80
4.1.1.Miri Araziler.....	80
4.1.1.1.Haslar	82
4.1.1.2. Zeametler.....	83
4.1.1.3.Timarlar.....	86

4.1.2. Vakıf Araziler.....	90
4.1.3. Çiftlikler	92
4.1.4. Baştına.....	93
4.2. İktisadi Yapı ve Zirai Üretim	94
4.2.1. Vergiler	94
4.2.1.1. Şahsi Vergiler.....	94
4.2.1.2. Hayvancılıkla İlgili Vergiler	95
4.2.1.3. Arızı Vergiler	96
4.2.1.4. Maktu Vergiler	96
4.2.2. Zirai Üretim.....	98
4.2.2.1. Hububat ve Bakliyat Üretimi	98
4.2.2.2. Sanayi Ürünleri	99
4.2.2.3. Bağ, Bahçe ve Bostan	99
4.2.2.4. Meyve Üretimi	100
5- SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA	104
EKLER.....	114

TABLO VE GRAFİKLER

TABLolar

Tablo 1 Eski Zağra Kazası'nda Cemaatler	30
Tablo 2: Eski Zağra'da Naldöken Yörükleri	32
Tablo 3: Eski Zağra'da Mahalleler ve Nüfusu	46
Tablo 4: 1519 (H.925)'de Eski Zağra Nüfusuna Dahil İdari, Askeri, Dini Görevliler ve Meslekler	47
Tablo 5: 1568-69 (H.976)'da Eski Zağra Nüfusuna Dahil İdari, Askeri, Dini Görevliler ve Meslekler	48
Tablo 6: 1570-71 (H.978)'de Eski Zağra Nüfusuna Dahil İdari, Askeri, Dini Görevliler ve Meslekler	48
Tablo 7: XVI. Yüzyılda Eski Zağra Kazası'nda Köylerin Nüfusu	54
Tablo 8: XVI. Yüzyılda Eski Zağra'da Nahiyeler Ve Köy Sayıları	60
Tablo 9: 1568-69 tarihinde Gümlü Bey Nahiyesine Tabi Köyler ve Hane Yapısı	63
Tablo 10: 1519 Tarihinde Çırpan Nahiyesi Köyleri ve Nüfusu	68
Tablo 11: 1568-59 Tahririnde Naldöken Nahiyesi Köyleri ve Nüfusu	71
Tablo 12: 1568-1569 Tarihinde Arazi Durumu	81
Tablo 13: 1570-1571 Tarihinde Arazi Durumu	81
Tablo 14: 1519 Tarihinde Zeametler	83
Tablo 15: Eski Zağra'da Zeametler	85
Tablo 16: 949 (M.1542-43) Tarihinde Zeametler	85
Tablo 17: 978 (M.1570-71) Tarihinde Zeametler	85
Tablo 18: 16. Yüzyılda Zeamet Gelirleri	86
Tablo 19: Eski Zağra'da Timar Sahipleri	87
Tablo 20: Eski Zağra'da 1568-69 Tarihinde Çiflikler	92
Tablo 21: 1570-1571 Tarihinde Arazi Durumu	93
Tablo 22. Eski Zağra'da Bal Üretimi	95
Tablo 23: Eski Zağra'da Değirmenler	97
Tablo 24: 1519'da Eski Zağra'da Zirai Üretim	98
Tablo 25: 1570-71'de Eski Zağra'da Zirai Üretim	98

GRAFİKLER

Grafik 1: XVI. Yüzyılda Eski Zağra'da Kırsal Nüfus Yapısı	50
Grafik 2: Köylerin Nahiyelere Dağılımı (1568-69)	60
Grafik 3: Timar Hasılları	90
Grafik 4: Eski Zağra'da Timarlar	90

KISALTMALAR

BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCFD.	: Dil Tarih Coğrafya Fakóltesi Dergisi
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
KKA.	: Kuyud-ı Kadime Arşivi
M.	: Miladi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
OTAM.	: Osmanlı Araştırmaları Merkezi
S.	: Sayı
SDÜ.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
s.	: Sayfa
TD.	: Tahrir Defteri
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları

1.GİRİŞ

1.1. Amaç

Çalışmanın temel amacı, günümüz Balkanlarında Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Eski Zağra'nın XVI. yüzyıl Osmanlı'sında bir Müslüman-Türk yerleşim merkezi olduğunu göstermektir. Bu amacın gerçekleştirilmesinde kullanılacak olan en önemli materyal ise tahrir defterleridir. Tahrir defterleri içerisinde barındırdığı verilerle araştırmamıza yön verecek niteliktedir. Gerek sosyal gerek demografik gerekse ekonomik bakımdan birçok bilgi bu defterlerden edinilebilmektedir. Bu manada Rumeli'ye geçişinden itibaren izlemiş olduğu fütuhat ve iskân politikası sonucunda Balkan toprakları Türk yurdu haline gelmiştir.

Eski Zağra, Lala Şahin Paşa tarafından fethedilen orta kol üzerinde yer alan bir şehirdir. Balkan fetihlerinde orta kol üzerinde bulunmasından dolayı Osmanlı Devleti açısından önemli bir merkezdir. Fetihlerle birlikte yürütülen iskan politikasıyla Eski Zağra'da diğer Balkan şehirleri gibi Türkler tarafından iskan edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın temel amacı, günümüz Balkanlarında Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Eski Zağra'nın XVI. yüzyıl Osmanlı'sında bir Müslüman-Türk yerleşim merkezi olduğunu göstermektir. Bu amacın gerçekleştirilmesinde kullanılacak olan en önemli materyal ise tahrir defterleridir. Bu nedenle esas kaynağı oluşturan defterlerin Eski Zağra ile alakalı olan bölümleri değerlendirmeye alınacaktır. Bu değerlendirme ile birlikte fethinden sonra kazanın idari yapısı, nüfus yapısı, ekonomik yapısı hakkında bilgi verilecektir. Eski Zağra'nın iskânıyla birlikte gerek merkez nüfusu gerekse nahiye ve köylerinde ne kadar Müslüman-Türk bulunduğu, gayrimüslim nüfusun içerisinde Müslüman nüfusun payı tespit edilerek bir karşılaştırma yapılacaktır. Ayrıca kaza ile ilgili az sayıda çalışmanın olması ve detaylı bir araştırmanın yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir. Yapılan bu çalışma ile söz konusu alandaki eksikliğin giderilmesi noktasında katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1.2. Yöntem

Tezimiz hazırlanırken kullanılan birincil kaynakları tahrir defterleri teşkil etmektedir. İlk örnekleri XIV. yüzyıldan itibaren görülen tahrirler Osmanlı Devleti tarafından uygulanan bir çeşit sayım olarak nitelendirilebilir. Çeşitli sebeplerle devlet tarafından yaptırılan tahrirler devletin elinde bulunan gelir kaynaklarının bir dökümü durumundadır. Söz konusu defterlerde tahriri yapılan bölgede bulunan erkek nüfus ve bu nüfusa bağlı olarak sosyal yapı, ekonomik yapı, demografik yapı hakkında bilgi yer almaktadır. Bu noktada Eski Zağra ile ilgili tahrir defterleri taranarak şehrin yapısı hakkında bilgi edinilebilmektedir. Bu amaç doğrultusunda XVI. Yüzyıl tahrir defterlerindeki bilgiler kullanılmıştır. Çalışmış olduğumuz tezin hazırlanmasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime arşivinde bulunan tahrir defterleri kullanılmıştır.

Birinci bölümde Osmanlı Devleti'nin Gelibolu'ya geçişi ile Balkanlarda gerçekleştirilen fetihler anlatılmaktadır. Fetihlerle birlikte takip edilen iskân politikası izah edilerek bölgeye yerleştirilen yörük grupları tanıtılmıştır.

İkinci bölümde Eski Zağra mahalleleri yazıldıktan sonra mahallelerde meskûn müslim ve gayrimüslim nüfus kaydedilmiştir. Kaza merkezine dâhil olan nahiyeler ve nahiyelere bağlı köyler verilerek farklı tarihlere göre nüfus durumu karşılaştırılmıştır.

Üçüncü bölümde Eski Zağra'nın iktisadi ve zirai yapısı ele alınmıştır. Has zeamet ve tımar arazileri tefrik edilerek yazılmış, köylerin hangi arazi içerisinde bulunduğu tablolar halinde gösterilmiştir. Söz konusu dönemde üretilen ürünler, bu ürünlerden alınan vergiler kaydedilmiştir. Şehirde bulunan değirmenler, mukataalar belirlenmiş bu gelirler eldeki tahrir defterlerine göre değerlendirilmiştir. Vergiler sadece bunlarla sınırlı olmayıp bir de şahıs başına alınan vergiler bulunmaktadır. Bu vergiler de izah edilerek ne miktarda vergi alındığı kaydedilmiştir. Eski Zağra'nın sosyo-ekonomik ve demografik yapısını, farklı tarihlerde yapılan sayımlar sonucunda hazırlanan tahrir defterleri ışığında ortaya koymak mümkündür. Buradan hareketle tahrir defterlerinin bize sunduğu veriler analiz edilerek Eski Zağra'nın Osmanlı hâkimiyetindeki demografik ve ekonomik yapısı aydınlatılmıştır.

Öncelikle kaynak taraması yapılmış ve bu çerçevede mevcut literatürün yanı sıra tezin konusu itibariyle birincil öneme sahip Osmanlı arşiv kaynaklarından birisi olan tahrir defterleri okunmuş ve bu defterlerden Eski Zağra'ya ait demografik ve ekonomik yapıyı ele almamızı sağlayacak veriler elde edilmiştir. Bu verilerin tezin

problematiği dâhilinde sınıflandırılması ve tahlili aşamasına gelinmiştir. Nihayetinde elde edilen verilerin çalışmamıza yeterli olacağı görülmüştür.

Bu aşamadan sonra analiz edilen verilerin değerlendirilmesi ve kaynak yeterliliği açısından tenkiti yapılmıştır. Özellikle vergi ve askeri amaçlı yapılan tahrir defterlerine dayalı gerek Anadolu'da ve gerekse Rumeli'de birçok çalışma göz önünde bulundurularak Eski Zağra'nın XVI. yüzyılda yapılan tahrirlerinin tezi sorunsalına cevap verecek nitelikte olduğu görülmüştür. Bu tespit bizi artık kaynaklardan elde edilen verilerin sentezine götürmüştür. Bu bizi hangi verinin nerede ve nasıl kullanılacağı, tezin bir bilimsel esere dönüştürüleceği aşamaya taşımıştır.

Bu çerçevede tezin temel kaynağını oluşturan tahrir defterleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1.2.1 Tahrir Defterleri

Tahrir kelimesinin sözlük anlamı *yazma*, *yazılma* demektir¹. Osmanlı Devleti'nde de bu manada kullanılmıştır². Osmanlı Devleti'nde timar sisteminin uygulandığı eyaletlerde tahrir yapılmış olup, demografik ve ekonomik durumu tespit amacına hizmet etmektedir³. Bu nedenle tahrir defterlerinde vergilendirilebilir gelir

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 1993, s. 1021.

² Osmanlı Devleti'nden önce Akdeniz dünyasında bu anlamda sayımlar yapıldığı bilinmektedir. Geniş bilgi için bakınız. Kemal Çiçek, "Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *OTAM*, , Sayı: 6, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını, 1995, s. 51-89.

³ Tahrir defterlerinden istifade edilerek birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara: TTK, 1987; Ömer Lütfi Barkan, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara: TTK, 1998; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*; Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara: TTK., 1989; Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta: Fakülte Kitapevi, 2002; Turan Gökçe, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Lazkıyye (Denizli) Kazası*, Ankara: TTK., Ankara 2000; Ömer Çam, *TD 54 Numaralı Tahrir Defterine (H.976/M.1568) Göre Dimotoka Kazası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010; Selcen Özyurt, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Yanbolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu", *Belletn*, LII/202, Ankara: TTK., 1988, s. Galip Çağ, *217 No'lu Tapu-Tahrir Defterine Göre Paşa Sancağı*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2004; Mustafa Karatay, *Tahrir Defterlerine Göre Kelkit Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1520-1530)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2005; Turan Gökçe, "XV-XVI. Yüzyıllarda Filibe Şehri Nüfusuna Dair Bazı Tespitler", Society DİOS Organizes an International Conference 'Ethnoses and Cultures on the Balkans' (23-26. VIII. Sofia), Actes of the Conference, Vol: 2, Sofia, 167-190; Hanefi Bostan; *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara 2002; Ahmet Nezih Turan, *XVI. Asırda Ruha (Urfa) Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1993; Ahmet Kankal, *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1993; Sezai Sevim; *XVI. yüzyılda Karesi Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1993.

kaynakları ve vergi vermekle yükümlü nüfusu bulmak mümkündür⁴. Bütün bu veriler bir deftere kaydedilerek Defterhane-i Amire'de hıfz edilirdi ki bu defterlere tahrir defteri adı verilirdi. Bu nedenle gelirleri tespit ettikten sonra tahririn amacı hizmetleri karşılığında sipahi, alaybeyi, sancakbeyi gibi en alt seviyeden en üst seviyeye devlet görevlilerine maaş ve çeşitli şahıslara hizmetleri karşılığı mülk olarak ve vakıflara gelir tahsis etmektir. Böylece devlet para ekonomisinin çok fazla gelişmediği dönemde gelirleri doğrudan merkezi hazineden ödeme yapmadan ordu beslemenin yanı sıra sosyal ve dini kurumların yerinde topluma hizmet etmelerini sağlayabiliyordu⁵. Kısaca devlet bütün gelir kaynaklarını bilmek istediği için tahrir yaptırıyordu⁶.

Osmanlı Devleti'nde tahrir fetihten sonra hemen yapılırdı ki, bu ameliye ile bölgede Osmanlı sisteminin kurulması anlamına geliyordu. Zira bu sayımdan sonra taşra teşkilatı oluşturulur ve taşra yöneticileri tayin edilirdi. Çünkü tahrir ile kazalar köyler ve mezralar tespit edilerek deftere kaydedilirdi. Bu yerleşim yerlerinde meskûn bulunan vergi veren halk, meslekleri ve tasarruf ettikleri toprak miktarları ile birlikte yazılırdı. Böylece bir sancağın toplam vergi ve diğer gelirleri ortaya çıkarılmış olurdu⁷. Tahrir sonucunda mufassal ve icmal olmak üzere iki tür defter oluşturulurdu. Mufassal defterlere bir yerleşim yerindeki gelir kaynaklarının tamamı, varsa mukataalar başta olmak üzere vergi mükelleflerini hane hane mahalle, köy ve mezra bazında kaydedilirdi. Bu defterin başında sancağa ait kanunnâme bulunur ve o sancaktaki uygulamaların kanunnâme ile açıklanması sağlanmış olurdu⁸.

İcmal defterlerde ise dirlik sahiplerinin isimleriyle toplam gelir miktarları bulunurdu. İcmal defterler mufassal defterlerin bir özeti şeklindedir. Aynı zamanda icmal defterler, daha sonra yapılacak olan yeni tahrirlere dayanak teşkil etmektedir.

⁴ Fatma Acun, "Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 1, İstanbul: Tarih ve İslam Araştırma Vakfı, 2000, s. 320.

⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de imparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri-I", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, II/1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 1940, s. 26-28.

⁶ Numan Elibol, "Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi Ve Demografi Araştırmaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XII/2, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yay., 2007, s.137.

⁷ Mehmet Öz, "Tahrir", *DİA*, XXXIX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2010, s. 427.

⁸ Sancak Kanunnâmeleri Kanun-i Osmaninin mahalli şartlara intibakı şeklinde değerlendirmek mümkündür. Defter eminleri ve kâtipler tarafından hazırlanan sayıları 500'ü bulan eyalet ve sancak kanunnâmeleri, nişnacılara tasdik ettirilirdi. Nişancı tasdik etmeden kanunnâme yürürlüğe giremezdi. Ahmed Akgündüz, "Osmanlı Kanunnâmeleri, (Doğuşu, Çeşitleri ve Tarihî Seyri)", *Türkler*, X, Ed: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek-Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 29.

Bir başka deyişle yeni yazılan mufassal defterler bir önceki sayımda tutulan icmal defterlere göre yapılan tahririn sonucu oluşmaktadır⁹.

Bu iki defterin dışında bir bölgede bulunan vakıflar ile bunların gelirleri ve bu vakıf gelirlerinin kullanıldığı yerlerin kaydedildiği evkaf tahrir defterleri vardı¹⁰.

Tahrir ameliyesi 10 ila 30 yıllık aralıklarla tekrarlanırdı ki XVII. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir¹¹. Bu süre genellikle yeni padişahın tahta çıkışı, yeni yerlerin fethedilmesi, tımar işlerinin teftiş ve kontrol edilmesi, bir bölgenin gelirlerinde düzensizliklerin olması gibi sebeplerle değişebilmekteydi¹². Tahrirlerin yapılış amacı, fetihlerden sonra devletin yeni gelir kaynaklarını tespit etmek ve dirlik olarak dağıtımını yapmaktır¹³.

Sayım işlemini gerçekleştirmek üzere tahrir emininin başkanlığında bir heyet oluşturulurdu. Bu heyette tahrir emininin yanında bir de kâtip bulurdu. Aynı zamanda sayımların yapılmasında bölgenin kadısı da yardımcı olurdu. Kadının dışında komisyona yardımcı olan en önemli görevli kişi sancakbeyidir¹⁴. Merkezden yola çıkan tahrir heyeti, ilk önce tahriri yapılacak olan bölgenin bağlı olduğu eyalete gelirdi. Bu esnada gerekli görüldüğünde tahrir heyetine silahlı birlikler de eşlik ederdi¹⁵.

1.2.2. Eski Zağra'nın Kaynakları

Mufassal Defterler:

TD. 77: Edirne, Dimetoka, Ferecik, Zağra, Çırpan, Filibe, Tatar Pazarı kazalarına ait tahrir defteridir. Yavuz Sultan Selim zamanına ait defterin başı eksik, sonu tamdır. Defter 855 sayfa olup 459-540 sayfalar arası Eski Zağra'ya aittir.

TD. 120: Hicri 929 (M.1522-23) tarihine ait 347 sayfa olan defterin başı eksik sonu tamdır. 66-75, 83-86 sayfalar arası Eski Zağra'ya aittir.

⁹ M. Feridun Emecen, "Mufassaldan İcmale", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XVI, İstanbul: Enderun Kitapevi Yay., 1996, s. 37-44.

¹⁰ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarih Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı:22, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.,1991, s. 432.

¹¹ XVII. yüzyıldan itibaren bir başka sayım şekline geçilmiş olup, bunlar arasında avarız ve cizye sayımları başta gelmektedir. Mustafa Öztürk, 1616 Tarihli Halep Avarız-Hane Defteri", *OTAM*, Sayı: 8, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 1997, s. 251.

¹² Barkan, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara: TTK, 1998, s. 14-17.

¹³ Numan Elibol, "Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi Ve Demografi Araştırmaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta, 2007, XII, S. 2, s. 137.

¹⁴ Barkan, *Hüdavendigâr Livası.....*, s. 19.

¹⁵ Acun, s. 322.

TD. 170: Kanuni dönemine ait olan hicri 938 (M.1531-32) tarihli defterin başı eksik sonu tamdır. 19-22, 46-68 sayfalar arası Eski Zağra'ya aittir.

TD. 191: Hicri 938 (M.1531-32) tarihine ait defter 156 sayfadır. 11-13 sayfalar ile 20-35 sayfalar arası Eski Zağra'ya aittir.

TD. 206: Hicri 947 (M.1540-41) tarihine ait defter çingene defter olup 13-16 ile 20-35 sayfalar arası Eski Zağra'ya aittir.

TD. 223: 1543 (H.950) tarihine ait olan defter Naldöken yörüklerine ait olan en eski defter olma özelliğine sahiptir.

TD. 299: Hicri 963 (M.1555-56) tarihli defter çingene defteridir. Defterin 12-14, 16, 18-19, 20-35 sayfalar arası Eski Zağra'ya aittir.

TD. 357: 1565 (H.973) tarihli Naldöken yörüklerine ait defterde Naldöken yörüklerinin ocaklar halinde eşkinici ve yamak sayıları verilmiştir.

TD. 370: Hicri 937 tarihli Kanuni dönemine ait defter 318 sayfadır. Defterin Tıpkı basımı Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından yapılmıştır.

TD. 382: Kanuni Sultan Süleyman devriye ait olan defter 1519-20 (H.926) tarihlidir.

TD. 494: Hicri 978 tarihli II. Selim dönemine ait defter 803 sayfadır.

TD. 597: 108 sayfadan müteşekkil defter vakıf defteridir. Eski Zağra'da yer alan yağcı köylerini ihtiva etmektedir. Defterin sonunda Kanunnâme-i Cedid-i Yağcıyan bulunmaktadır¹⁶.

TD. 616: 1585 (H.993) tarihli defter, Naldöken yörüklerine ait olup defterin başında kanunnamesi bulunmaktadır.

TD. 685: Naldöken yörüklerine ait olup 1596 (H.1005) tarihlidir.

İcmal Defterler:

TD. 73: Hicri 925 tarihli icmal defter 312 sayfadır. 86-103 sayfalar arası Eski Zağra'ya aittir.

TD. 136: Hicri 933 tarihli olan defterin başı tam sonu eksiktir. 83-99 sayfalar arası Eski Zağra'ya aittir.

TD. 138: Hicri 934 tarihli olan defterin başı eksik sonu tamdır. 58-77 sayfalar arası Eski Zağra'ya aittir. Mahalle ve köylerin hane sayıları verilmemiş sadece

¹⁶ Defter arşiv kataloğunda bağcıyan diye yazılmıştır. Ancak kanunnameden de anlaşılacağı üzere yağcılara aittir. Yağcıyan kanunnâmesi için bakınız. BOA. *TD.*, nr. 597, s. 108; Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esaslar Kanunları*, I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. 1943, s. 245-246.

hâsılları yazılmıştır. Bu nedenle bu defterden nüfusa dair sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Ancak defterde askeri sistemin bir parçası olan timar ve zeamet sahipleri ve hangi köyleri kapsadığına dair bilgilere ulaşılmaktadır. Ayrıca defterde vakıf kayıtları mevcuttur.

TD. 220: Hicri 949 tarihlidir ve 112 sayfa olup tamdır. 49-65 sayfalar arası Eski Zağra'ya aittir.

1.2.3. Eski Zağra Tarihi

1.2.3.1. Osmanlı Hakimiyeti'ne Kadar Eski Zağra

Eski Zağra bugün Bulgaristan'da Karacadağ'ın (Sredna Gora) güneyindeki verimli ovanın kenarında ve Kazanlak Vadisi'ni içerisinde alan Stara Zagora adıyla bilinen ve Bulgaristan'ın 28 ilinden birisidir. Şehir merkezi ise Eski Zağra Ovası'nda yer almakta olup Bulgaristan'ın altıncı büyük şehri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölge Yunanistan'ın güney sınırı ile Türkiye'yi Bulgaristan'ın kuzey sınırıyla Tuna Nehri aracılığı ile bağlayan demiryollarının ve birinci sınıf otoyollarının geçtiği çok avantajlı bir konuma sahiptir. Avrupa ulaşım koridorunun buradan geçmesi bölgenin önemini artırmaktadır. Bugünkü nüfusu 160.000 olan şehrin 15.000'ni Türk'tür¹⁷. Bu nedenle Eski Zağra Filibe, Tatarpazarı, İstaminaka gibi bugünkü Bulgaristan'ın kalbinde yer almaktadır denilebilir. Bu önemi zirai olarak mümbit topraklara sahip olmasının yanı sıra Antik çağlardan itibaren gelen yol ağının üzerinde olmasından kaynaklanmaktadır¹⁸.

Eski Zağra'nın antik dönem tarihi hakkında bilgi sahibi değiliz. Tarih boyunca çeşitli yerleşimlere sahne olan şehrin ilk sakinlerinin Traklar olduğu söylenebilir. Bu dönemde burada Beroe adlı eski bir Trak yerleşmesinin bulunduğu tahmin edilmektedir¹⁹. Romalı İmparatorluğu'nun genişlemesi ile Augusta Traiana adı verilen bir yerleşim yeri olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Balkanların birçok bölgesi gibi Eski

¹⁷ <http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2009/05-06/4.pdf>.

¹⁸ Grigor Boykov, "Balkan City or Ottoman City?: A Study on The Models of Urban Development in otoman Upper Thrace, From the Fifteenth to the Seventeenth Century", *Proceeding of the Third International Congress on the Islamic Civilisation in the Balkans 1-5 November 2006*, Bucharest, Romania (İstanbul IRCICA, 2010), s. 70.

¹⁹ Machiel Kiel, *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*, Terc: İlknur Kolay, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000, s. 19.

Zağra'da Doğu Roma, diğer adıyla Bizans imparatorluğu sınırları içerisinde kalmıştır. IV. yüzyılda başlayıp V. yüzyılda da etkilerini devam ettiren kavimler göçü sırasında barbar kavimleri tarafından yakılıp yıkılmıştır. Bizans döneminde yeniden imar edilmiştir. Tarihi süreç içerisinde Beroe, Eirenepolis ve Zagora gibi muhtelif isimlerle anılmıştır. Eirenepolis isminin Zagoro'ya nasıl ve ne zaman dönüştüğü hakkında kaynaklarda bilgi bulmak mümkün değildir. Arap coğrafyacı İdris de şehrin adı Zagoriye şeklinde geçmektedir²⁰. İdrisi ayrıca şehrin zengin bir ticaret merkezi olduğu üzerinde durmaktadır²¹.

Evliya Çelebi ise Seyahatnamesi'nde şehrin eski adını Rumca kızıl yumurta anlamına gelen *Avgandıra* olduğunu yazmaktadır. Evliya Çelebi'ye göre bu ismi almasının sebebi şehirde bulunan büyük kilisede kızıl yumurta günü çevrede bulunan Hıristiyanların burada toplanmasıdır²². Osmanlı fethinden sonra şehir ve kaza olarak teşkilatlandırıldığında eski isimleri arasında yer alan Zagora'ya istinaden Zağra-ı Eskihisar adı verilmiştir²³. Osmanlı kaynaklarında Eskihisar-ı Zağra. Zağra-i Eskihisar. Zağra Eskisi ve Zağra isimleri geçmektedir. Ama şehrin, kazanın adının en yaygın kullanım Zağra-i Atik veya Eski Zağra²⁴ şeklinde olmuştur.

Bizans hâkimiyetinin zayıflaması doğudan gelen akınlara bölgeyi açık hale getirmiştir. Karadeniz'in kuzeyinden gelen Hun, Avar, Bulgar Türkleri Bulgaristan'ın tamamında olduğu gibi Eski Zağra'ya da hakim olmuşlardır. Bulgaristan'da günümüze kadar kalıcılığı sağlayanlar ise Bulgarlar olmuştur. 659'dan itibaren Asparukh Han idaresindeki Bulgarlar Tuna boylarına kadar gelmişlerdir. Bulgar Hanı 864 yılında resmen Ortodoks Hıristiyanlığı kabul etmesi ile Eski Zağra gibi birçok yer Bizans hâkimiyetindeki dini yapıya geri dönmüştür. Bu yapı Eski Zağra dahil Bulgaristan'a Osmanlı egemenliğinin gelmesine kadar devam etmiştir.

1.2.3.2.Osmanlı Hâkimiyeti'nde Eski Zağra

Osmanlı Devleti, Çimpe Kalesi'ni ele geçirmek suretiyle Trakya'ya geçtiği tarihten itibaren ileri harekât devam etmiş ve 50 yıl gibi kısa süre zarfında Bulgaristan'ın büyük bir bölümünü gemenliği altına almıştır. Bu sürece Eski

²⁰ İlhan, Şahin, "Eski Zağra", *DİA*, XI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 1995, s. 395.

²¹ Kiel, s. 19.

²² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, (Yayına Hazırlayan:Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1999, 208.

²³ Şahin, "Eski Zağra", s. 395.

²⁴ Mesela Evliya Çelebi'de Eski Zağra şeklinde geçmektedir. Evliya Çelebi, s. 208.

Zağra'da dahildir. Ancak Zağra'nın kesin olarak hangi tarihte Osmanlı egemenliğine girdiği konusunda tam bir netlik yoktur. İlhan şahin Eski Zağra maddesinde fetih tarihini 1371 olarak vermektedir²⁵. Aşık Paşazade tarih vermez, ancak 1359-1360'da Edirne'nin fethinden sonra I. Murad'ın Lala Şahin Paşa'yı Zağra ve Filibe taraflarına akına gönderdiğini, onun da kış geçtikten sonra Zağra'yı fethettiğini bildirmektedir²⁶. Müneccimbaşı da Aşık Paşazade gibi Edirne'in fethinden sonra Zağra taraflarının ele geçirildiğini yazmaktadır²⁷. Neşri ise aynı çerçevede bilgiler vermektedir²⁸. Kaynakların hemen hepsi Kara Rüstem'in tavsiyesi ile pençik resminin konulmasından sonra Zağra'nın fethedildiği üzerinde durmaktadırlar ki bu tarih 1364 yılı olmalıdır²⁹. Eski Zağra'nın fethinde kaynakların ittifak ettiği husus fethi Lala Şahin Paşa'nın gerçekleştirmiş olmasıdır. Bu konuda bir ayrılık sözkonusu değildir.

Bölge Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. İskâna tabi tutulduğunu 16. yüzyılda yapılan tahrirlerden anlamak mümkündür. 19. yüzyıl tarihçilerinden Constnatin Jireçek, Osmanlı fethinden sonra şehirdeki halkın sürgün edildiğini ileri sürmektedir. Fakat bu görüşü aldığım kaynak sürgünün nereye yapıldığı üzerinde durmamaktadır³⁰. Grigor Boykov ise Ankara Savaşı'ndan sonra Eski Zağra halkının Osmanlı yönetimine isyan ettiği için sürgünün Anadolu'ya yapıldığını yazmaktadır³¹. Bu görüşü destekleyen kaynaklar yetersizdir. Ancak tahrirlerden XVI. yüzyılın ikinci yarısına Zağra'da gayrimüslim olmadığını biliyoruz. Şehir 1560'lara kadar bir Türk şehridir³². Şehir Osmanlı döneminde önemli bir yere sahip olmuş şehzade Selim'in babası II. Bayezid ile giriştiği mücadele sırasında Yavuz Sultan Selim'in sığınağı olmuş ve gerekli hazırlıkları burada yapmıştır³³.

Fetihten kısa bir süre sonra birçok yerde olduğu gibi şehrin imarı için faaliyetler başlamıştır. 1408 yılında Osmanlı komutanlarından Hamza Bey, bir cami

²⁵ Şahin, *Eski Zağra*, s. 395.

²⁶ Aşık Paşazade, *Aşık Paşaoğlu Tarihi* s. 57-58.

²⁷ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, Türk: İsmail Erünsal, Tercüman Yay. s. 105.

²⁸ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma Neşri Tarihi*, I, Yayıncı Hazırlayanlar: Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen, Ankara: TTK, 2014, s. 197.

²⁹ Müneccimbaşı bu tarihi H. 764 (M. 1362-1363) olarak vermektedir. Müneccimbaşı Ahmet Dede, s. 105.

³⁰ Kiel, s. 19.

³¹ Boykov, s. 73.

³² BOA. *TD.*, s. 431; KKA. *TD.*, 65, s. 6a.

³³ Şahin, *Eski Zağra*, s. 395.

inşa ettirmiştir³⁴. Tek kubbeli bir cami olan bu yapı Eski Camii adıyla bilinmektedir. Tahrir defterlerinde geçen Cami-i Atik Hamza Bey Camii olmalıdır³⁵. Evliya Çelebi 17. yüzyılda geldiği Zağra'da camiye banisinin adına istinaden olmalı Hamza Bey Camii denildiğini kaydetmektedir. Bundan başka büyük cami bulunmadığını da ayrıca eklemektedir³⁶.

Hamza Bey Camii 93 harbi sırasında büyük bir felakete uğramış ve General Gurko komutasındaki Rus ordusunun Zağra'yı işgali sırasında yağmalanmıştır. Bir yıl sonra ise minaresi kubbesinin üzerine düşürülmüştür³⁷. Böylece tahrip olmasına rağmen camii hala varlığını devam ettirmektedir³⁸.

Ne zaman inşa edildiğini bilmediğimiz Evliya Çelebi'nin çarşı içinde diyerek yerini de yazdığı Yeni Camii Zağra'daki bir başka camiidir³⁹. Ayrıca bunların haricinde şehirde Noktacı⁴⁰, Ahmed Bey⁴¹, Cami-i Kebir⁴², Nalbeğ Ali Paşa ve Tekye camileri vardır⁴³.

Mescitlerin sayısı ise biraz daha fazladır. Kaza merkezinde bulunan mahallelerden Debbağan Mahallesi'nde iki, Hasan Fakih Mahallesi'nde bir, Hacı Mahmud Mahallesi'nde üç, Hacı Hasan (Terzi Yusuf) Mahallesi'nde iki⁴⁴ ve bunlara ek olarak Hayran Dede Mahallesi'nde ve Mescid-i İnal Bey Mahallesi'nde birer tane olmak üzere⁴⁵ toplam on mescit bulunmaktadır⁴⁶.

Bir yerin Türk-islam şehri olmasının bir başka göstergesi mahalle mektepleri yani sıbyan mektepleri ve medreselerdir. Zira medreseler Müslüman nüfusun

³⁴ Hamza Bey'in kimliği konusunda ihtilaf vardır. Ekrem Hakkı Ayverdi, Hamza Bey'in Antalya muhafızı olduğunu, ileri sürmektedir. Semavi Eyice, "Hamza Bey Camii", *DİA*, XV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1997, s. 505.

³⁵ Cami-i Atik ayrıca mahalle ismidir. KKA. *TD.*, 65, s. 2a.

³⁶ Evliya Çelebi, s. 208.

³⁷ Semavi Eyice, "Bulgaristan'da Türk Mimarisi", *DİA*, VI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2002, s. 405.

³⁸ Zağra Müftüsü Raci Efendi 93 harbi yıllarını çok iyi anlatmaktadır. Rus işgalinin getirdiği boşluktan istifade ile Müslüman halk katliama tabi tutulmuştur. Katliamdan kurtulanlar ise daha güvenli bölgelere göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bakınız: Hüseyin Raci Efendi, *Zağra Müftüsünün Hatıraları Tarihçe-i Vaka-i Zağra*, Yayına Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, Tercüman Yay. S.89-108; Müslümanların boşalttıkları yerleri kırsal kesimden gelen Bulgarlar doldurmuşlardır. Şahin, "Eski Zağra", s. 395.

³⁹ 1570-71 tarihli tahrir göre Alaca Mescid Mahallesi'ndedir. İmamı ise Debbağan Mahallesi'nde oturmaktadır. BOA. *TD.* 494, s. 423; Evliya Çelebi, s. 208.

⁴⁰ KKA. *TD.*, 65, s.3b.

⁴¹ KKA. *TD.*, 65, s. 3b.

⁴² Cami-i Kebir'in müezzini Hayran Dede Mahallesi'ndedir. KKA. *TD.*, 65, s. 5b.

⁴³ Nalbeğ Ali Paşa ve Tekye camileri Evliya Çelebi'de geçmektedir. Evliya Çelebi Eski Zağra'daki camileri selatin misali camilerdir. Diye tavsif etmektedir. Evliya Çelebi, s. 208.

⁴⁴ KKA. *TD.*, 65, s. 2a-2b.

⁴⁵ BOA. *TD.* 494, s. 426-430.

⁴⁶ Hüseyin Memişoğlu Evliya Çelebi'ye göre cami ve mescit sayısını 17 olarak vermektedir. Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara 1995, s. 50.

bulunduğu yerlerde halkın eğitiminin sağlanması amacıyla kurulmuşlardır. Osmanlı dönemi ilköğretim yapan Sıbyan mekteplerinin dışında eğitim-öğretim yapan ve vakıflar aracılığı ile finanse edilen eğitim kurumlarıdır. Eski Zağra da Osmanlı şehri olması itibarıyla bu anlayış dâhilindedir. Evliya Çelebi'ye göre Eski Zağra'da 42 mektep, 3 medrese bulunmaktadır. Medreselerin adları, Hoca Sinan, Ali Paşa ve Elvân-zâde'dir. Adlarını kurucularından almış olmalıdırlar⁴⁷.

Zamanla şehir bu özelliğini kaybetmeye başlamış ve gayrimüslim nüfus göç etmeye başlamıştır. Yaşanan göç neticesinde XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehirde gayrimüslim mahalle oluşmuştur. Nitekim 1568-69 tahririnde iki mahalle gayrimüslimdir⁴⁸. Gayrimüslim nüfus 1570-90 arasında iki katına çıkmıştır⁴⁹.

Eski Zağra, yine aynı savaştan sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Berlin Antlaşması çerçevesinde kurulan Doğu Rumeli Vilayeti sınırları içerisinde kaldı. Bu durum 1885 yılında vilayetin Bulgar prensliği tarafından ele geçirilmesine kadar devam etti. Artık Eski Zağra resmen bir Bulgar şehri idi⁵⁰.

⁴⁷ Memişoğlu, s. 69;

⁴⁸ KKA. TD.,65, 5b-6a.

⁴⁹ Boykov, s. 74; Grigor Boykov, *Mastering the Conquered Space Resurrection of Urban Life in Ottoman Upper Thrace (14th-17th C.)*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora tezi, Ankara 2013, s. 149.

⁵⁰ Şahin, "Eski Zağra", s. 396.

2. RUMELİ’NİN FETHİ VE İSKÂNI

2.1. Rumeli’ye Geçiş

Türkler Anadolu’nun tamamına hâkim olduktan sonra yönlerini batıya dönmüşlerdir. İstanbul ve Çanakkale boğazlarının karşısında yer alan öncelikle Trakya, Balkanlar Türklerin yoğun ilgisini çekmiştir. Osmanlı Devleti, Karesi Beyliğini hâkimiyetine aldıktan sonra Çanakkale boğazına ulaşmıştır ki, bu Rumeli’ye geçiş için uygun coğrafi konumun oluşmasını sağlamıştır⁵¹. Özellikle Karesi Beyliği’ne mensup yetenekli beylerin Osmanlı hizmetine girmesi, Rumeli’ye geçiş sürecini Osmanlı Devleti açısından hızlandıran bir gelişme olmuştur. Bu durum üzerine artık Osmanlılar Balkanlara geçmek için bahane aramaya başlamıştır. Çok geçmeden Bizans İmparatoru Kantakuzen, Osmanlılara aradıkları bahaneyi ve fırsatı vermiştir. İmparator Kantakuzen Sırp ve Bulgar tehlikesini bertaraf edebilmek ve taht mücadelesinde üstünlük sağlayabilmek için Orhan Gazi’den kendisine yardım etmesini istemiştir. Bu yardım karşılığında ise Gelibolu’da bulunan Çimpe Kale’sini Osmanlıların hizmetine vermeyi kabul etmek durumunda kalmıştır⁵².

Çimpe Kalesi’nin Osmanlıların eline geçmesiyle birlikte Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa kumandasındaki askerler buraya yerleşmiş, bu yerleşme sonrasında ise kale Trakya’da yapılacak olan seferlerde üs olarak kullanılmaya başlanmıştır⁵³. Ayrıca Süleyman Paşa, Anadolu’dan getirdiği kuvvetleri buraya yerleştirmek suretiyle kaleyi harekât merkezi haline getirmiştir. Böylece Çimpe Kale’sine yerleşen Süleyman Paşa kuzeye doğru harekâtına başlamış ve kısa süre içerisinde Bolayır ve Eksamiye’yi⁵⁴ ele geçirmiştir. Ardından Malkara ve Keşan fethedilmiş ve böylelikle Edirne’nin İstanbul ile bağlantısının kesilmesi sağlanmıştır⁵⁵.

Osmanlının hızlı bir şekilde ilerleyerek birçok kaleyi ele geçirmesinden endişelenen Kantakuzen, Çimpe Kalesi’nin kendisine iadesini istedi⁵⁶. Tam da bu sıralarda Gelibolu’da yıkıcı bir deprem meydana geldi. Bu deprem neticesinde Gelibolu tam bir harabe haline gelmişti. Buradaki köyler ve kalelerde bulunan nüfus

⁵¹ İbrahim Sezgin, “Osmanlıların Rumeli’ye Geçışı ve İlk Fetihler”, *Osmanlı I*, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, s.213.

⁵² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2003, s. 156.

⁵³ Ahmet Özkılınç, Abdullah Coşkun, Abdullah Sivridağ, *Rumeli Eyaleti 1514-1550*, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Genel Müdürlüğü. Yayını., 2013, s. 6.

⁵⁴ Bugün Eksamil. Halil İncalcık, “Rumeli”, *DİA*, XXXV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2008, s. 232.

⁵⁵ Uzunçarşılı, s. 213.

⁵⁶ Kantakuzen Çimpe Kalesi için 10.000 altın teklif etmiştir. İncalcık, “Rumeli”, s. 233.

kuzeye, Bulgaristan'a doğru göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır⁵⁷. Bu durumun sonucunda, göçlerle boşalan bölgeler ve kaleler Osmanlı kuvvetleri tarafından kolayca fethedildi. Süleyman Paşa, Gelibolu'da boşalan bu yerlere Anadolu'dan Türkleri getirerek yerleştirmeye başladı. Süleyman Paşa'nın bundaki amacı stratejik öneme sahip bölgede kalıcı olduklarını göstermekti⁵⁸. Çünkü O, devletin bekası açısından Rumeli'nin önemini kavramış ve sadece askeri zaferlerle bölgede kalmanın mümkün olmayacağını anlamıştı. Ona göre askeri zaferler göçlerle takviye edilmeliydi. Bu yüzden fetihlere devam edildi. Kısa süre içerisinde Gelibolu'nun yanı sıra Malkara, İpsala, Seyitkavağı ve Bolayır'da Osmanlı hâkimiyeti tesis edildi.

Trakya'da Balkanlara'da ilerleyişin temel politikalarından birini oluşturacak olan uçlar oluşturuldu. Gelibolu'dan hemen sonra oluşturulan bu uçlar üç istikamet belirlenmek suretiyle teşkil edildi. Birincisi sahilden Tekfurdağı, Çorlu ve İstanbul istikametinde, ikincisi ortadan Konrudağı (Konurhisar, bugün Kurudağ) üzerinden Malkara, Hayrabolu, Vize istikametine ve üçüncüsü ise Meriç vadisinde İpsala, Dimetoka ve Edirne istikametine ilerlemek üzere kurulmuştu. Bu üç yön daha sonra sağ kol, orta kol ve sol kol adı verildi⁵⁹. Bu rotalar doğrultusunda teşkil edilen uç bölgeleri Osmanlı hizmetinde bulunan Evrenos Gazi, Hacı İlbeyi, Gazi Fazıl, Yakup Ece gibi deneyim sahibi beyler tarafından idare edilmekteydi. Osmanlı Balkanların içlerine doğru fetihleri ilerledikçe yeni uç bölgeleri oluşturuldu. Tabii ki bu yeni topraklara Anadolu'daki Türkmen ve Yörük gruplarının gelmeleri sağlandı⁶⁰.

2.1.1. Rumeli'de Fetihlerin İlerlemesi

Orhan Gazi'nin ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Sultan Murad döneminde de Balkanların fethine devam edildi. Sultan Murad, Edirne'nin fethini kolaylaştırmak ve Bizans'tan gelecek yardımı engellemek için bizzat harekete geçerken beyleri de Keşan, Dimetoka gibi yerleşim yerlerinin fethiyle görevlendirdi. Artık Babaeski'nin alınmasından sonra Edirne'nin fethi için hazırlıklar tamamlanabilmişti. Kısa süre içerisinde de Osmanlı kuvvetleri Edirne üzerine sevk edilince Edirne Tekfuru saldırıyı durdurmaya çalıştı. Osmanlı kuvvetlerinin Sazlıdere mevkiinde Tekfuru

⁵⁷ Sezai Sevim, "Türklerin Rumeli'ye İlk Geçişleri ve İskan Faaliyetleri", *Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü Bugünü Yarını*, Hasan Basri Öcalan (Editör mü bu), Bursa, 2002, s. 43.

⁵⁸ Salih Pay, "Rumeli Fatih Süleyman Paşa: Gazi Süleyman Paşa", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII/1, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını 2009, s. 289.

⁵⁹ Mehmet İnbaşı, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, 2002, s. 155.

⁶⁰ M. Feridun Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine", *Genel Türk Tarihi*, V, Ankara, 2002, s. 517.

yenilgiye uğratması ile birlikte tekfur önce Edirne'ye çekildi, ardından şehirden kaçmak zorunda kaldı. Böylece şehir Osmanlı kuvvetlerine teslim oldu⁶¹. Edirne'nin fethi Balkan fütuhatının yeni bir boyut kazanması anlamına geliyordu ki, I. Murad'ın Rumeli'ye yerleşme kararı almasını sağladı. Bunun en önemli göstergesi 1365 yılında başkentin Bursa'dan Edirne'ye taşınması idi.. Bu tarihten sonra şehir cami, medrese gibi Türk-İslam eserleriyle yenilendi ve şenlendirildi⁶².

Bundan sonra Rumeli'de ilerleyiş üç kol halinde, üç farklı yönde devam etti. Osmanlı kuvvetleri Lala Şahin Paşa komutasında orta kol'da, Evrenos Gazi komutasında sol kolda faaliyete başladılar. Lala Şahin Paşa, Filibe, Eski Zağra ve Yeni Zağra'yı, Evrenos Gazi ise Drama, Serez, Gümülcine, Ferecik, Karaferye gibi şehirlerini ele geçirdi⁶³. Nicolae Jorga'ya göre Karaferye eski ismini kaybederek Zağra diye anıldığını kaydetmiştir⁶⁴. Ancak Zağra ve Karaferye farklı yerleşim yerleridir. Sağ kol'da da Çandarlı Ali Paşa faaliyete başlamış ve Tunca nehri boyunca ilerlemişti. Buradan yönünü Şumnu'ya çevirdi. Böylece Edirne'den itibaren Tunca vadisi takip edilerek kuzeye doğru hareket edilmiş Silistre'ye kadar olan bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesi sağlanmıştır⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nin kısa süre içerisinde Balkanlar'da bu derece önemli mevkileri ele geçirmesi ve ilerlemesi üzerine Bizans İmparatoru Papa'dan bir kez daha yardım istedi⁶⁶. Bu istek üzerine bir araya gelen Hıristiyan dünyası, Osmanlı kuvvetleri üzerine yürüdü. 1371'de Çirmen Savaşı'nda Osmanlı ordusu Haçlı kuvvetlerini büyük bir yenilgiye uğrattı⁶⁷. Bu zafer Osmanlı kuvvetlerine Makedonya yolunu açmıştı. Ayrıca bu zaferle birlikte Bizans'ın Batı dünyası ile kara bağlantısı kesilmiş oldu.

⁶¹ Halil İnalcık, "Murad I", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXXI, İstanbul 2008, s. 156.

⁶² Halime Kozlubel Doğru, *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman Ve Dobruca'nın Demografik Sosyal Ve Ekonomik Durumu*, Ankara, 2011, s. 13.

⁶³ Halime Doğru, *XII. Ve XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kol'un Sosyal Ekonomik Görüntüsü Ve Kozluca Kazası*, Eskişehir, 2000, s.35; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev.: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yay., 2011, s. 168.

⁶⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev.: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yay., 2005, s. 206.

⁶⁵ Doğru, *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman Ve Dobruca'nın Demografik Sosyal Ve Ekonomik Durumu*, s.14.

⁶⁶ Bizans imparatorları daha önce Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya gelmesi üzerine Papa'ya başvurmuşlardı. Bu başvuru olumlu sonuçlanmış ve Avrupa Hıristiyan dünyası kitleler halinde kutsal bölgeleri ele geçirmek üzere Anadolu üzerinden Ortadoğu'ya akmıştır. Geniş bilgi için bakınız: Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *Haçlı Seferleri Tarihi*, Yay. Haz. Ebru Altan, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2007, s. 1-19; Aynı yazar, "Haçlılar" *DİA*, XIV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1996, s. 525-546.

⁶⁷ İnbaşı, s. 156.

Boş durmayan Osmanlı ordusunun bir kısmı Ohri ve Pirlepe'yi fethederken diğer bir kolu da Sofya ve Niş'i fethetti. Murad Hüdavendigâr döneminde gerçekleşen bütün bu fetihlerin son önemli mücadelesi ise Kosova muharebesidir. Bu savaşın Osmanlı Devleti tarafından kesin bir zaferle sonuçlanması devlet için büyük bir askeri ve siyasi kazanç sağlamıştır⁶⁸. Kosova Savaşı sonrasında padişahın öldürülmesiyle yarım kalan Bulgaristan'ın fethi, Yıldırım Bayezid zamanında tamamlanmıştır⁶⁹.

Diğer taraftan ele geçirilen yerlerde Osmanlı idari ve askeri teşkilatlanması yapılarak sağ kol, Sol kol ve Orta kol'da üzerinde fethedilen yerler birer sancak haline getirilmiştir. Edirne ise bu sancakların bağlı olduğu Rumeli Beylerbeyliği merkezi olmuştur.

2.1.2. İskân Siyaseti

Osmanlı Devleti Balkanların fethi sonrasında bölgeyi yurt edinebilmek amacıyla sistemli bir iskân siyaseti takip etmiştir. Bu politikanın amacı Balkanların yurt edinilmesi, bölgenin güvenliğinin sağlanması, boş arazilerin yerleşime açılarak yaşanılabilir hale getirilmesi, üretimin artırılmasının sağlanması ve bölgenin Müslüman-Türk toprağı haline getirilmesidir⁷⁰. Bu amaç doğrultusunda Anadolu'dan farklı şekillerde yapılan göçlerle Türk nüfusunun Rumeli'ye geçirilmiştir. Anadolu'dan Rumeli bölgesine geçirilen Türkler yeni şehir, köy, mahalle ve mezraalar kurarak bölgenin sakinleri haline gelmişlerdir. Yeni kurdukları bu birimler eski yerleşim yerleri veya bu yerleşim alanlarının yanında olabilmektedir. Osmanlı döneminde kurulan şehirlere örnek olarak Cısr-i Ergene, Saruhanbeyli (Tatarpazarı) ve Eski Zağra verilebilir. Zira bu göçler ve kurulan yerleşim yerlerini günümüze kadar ulaşan tahrir defterlerinde tespit etmek mümkündür.

Aynı şekilde Rumeli'de XV. ve XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde gördüğümüz köy isimleri Türklerin yoğun olarak buldukları köy, kasaba ve şehirleri göstermektedir. Ayrıca köy isimlerinde Anadolu'nun neresinden geldikleri, hangi oymağa cemaate veya aşirete mensup oldukları tespit edilebilmektedir⁷¹. Bu noktada Rumeli'de bulunan Saruhanlı, Ebri (Germiyanlı), Geredeli, Danişmendli,

⁶⁸ Emecen, s. 521.

⁶⁹ Memişoğlu, s. 25.

⁷⁰ Sevim, s. 49.

⁷¹ Münir Aktepe, "IV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskanına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, X. (1951-1953), s. 304.

Karaosman (Yüreğirliköy), Hamitli, Karaman, Avşarlı, Bayındır, Salurlu, Yıva, Kayı gibi köy isimleri Anadolu'nun farklı bölgelerinden farklı boy ve cemaatlere ait Türk gruplarının Balkanlara geçirildiğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır⁷².

Bölgede yerleştirilen Türkler mevcut gayrimüslim halk ile birlikte oturmayıp ayrı köyler teşkil etmişlerdir. Bir bölgenin yerleşim alanı olarak seçilmesinde bölgenin stratejik önemi, ticaret yollarına göre konumu büyük önem arz etmekteydi. Bu sebeple daha önceki dönemlerde kurulan terk edilerek harabe durumunda bulunan yerler öncelikli iskân alanları olarak seçilmiştir⁷³.

İskânın daha Süleyman Paşa'nın Trakya'ya geçtiği tarihlerde başladığı bilinmektedir. Zira Süleyman Paşa Rumeli'de ele geçirdiği bölgeleri iskân etmek amacıyla babası Orhan Bey'e "Devletli! Himmetinle Rumeli fetholunmaya başladı Kafirleri gayet aciz oldu. Şimdi şöyle biline ki burada fetholunan hisarlara, memleketlere, mamur olmaları için Müslümanlardan çok adam gerek. Bundan dolayı fetholunan hisarlara koymak için yarar yoldaşlardan gönderiniz. Diyeistekte bulunarak iskânın başlangıcını oluşturmuştur. Orhan Bey, oğlunun bu görüşürünü yerinde görerek başlattığı iskân politikası ve metodu devletin yıkılışına kadar sürdürülmüştür⁷⁴.

Batıya doğru genişlemenin ardından devamlı surette yapılan göçlerle iskân sistemli bir şekilde yürütülmüştür. Osmanlı yöneticilerinin bilinçli bir politika izleyerek Osmanlı hâkimiyetine alınan beyliklerin tabanı yeni iskân sahalarına kanalize edilmiştir⁷⁵. Özellikle Türkleştirilmenin bir parçası olarak görebileceğim bu politika çerçevesinde Anadolu'nun değişik bölgelerinden konar-göçerlerin Balkanlarda iskâna tabi tutulması uzun süre devam etmiştir. 1357 yılından itibaren başlayan Türkmen nakilleri, Yıldırım Bayezid döneminde de ve sonrasında artarak

⁷² Aktepe, s. 4-7; Ayrıca bakınız: Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri", *Belleten*, LIII/207, 208, Ankara TTK Yay., 1989, s. 637.

⁷³ Havva Selçuk, "Rumeli'ye Yapılan İskanlar Neticesinde Kurulan Yeni Yerleşim Yerleri", *Türkler*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, 2002., s. 180.

⁷⁴ Aşık Paşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. A. Nihal Atsız, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1985, s. 54; İsa Kalaycı- Oktay Kızılkaya, "Osmanlı Devleti'nin İskan Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme", adlı makalesinde bu istek şu şekilde yer almaktadır: Rumeli şehir ve kalelerindeki Hristiyan aileleri Karesi vilayetine geçirip, onların yerine de Anadolu'nun güneyinden göçebe Türkmen, gönüllü Gaziyân, fisebillillah gaza eden Dervişan ve kendi arzusuyla gelip yerleşmek isteyen köylüleri gönderip iskân eylemek gerek." İsa Kalaycı- Oktay Kızılkaya, "Osmanlı Devleti'nin İskan Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IX/18, 2012, s. 363.

⁷⁵ Feridun Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine", *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 36.

devam etmiştir. Nihayetinde Balkanlar'da hatırı sayılır bir Türk nüfusunun oluşmasını sağlamıştır⁷⁶.

Bu politika Balkanlar'ın sosyal ve iktisadi yapısını tamamen değiştirmiştir. Çünkü çift-hane sistemi uygulanmış ve devlet toprakların mülkiyet hakkını üzerine alarak başta senyörler olmak üzere manastırlar dahil bütün angarya ve imtiyazlar kaldırmıştır⁷⁷. Böylece devlet halkın yönetime karşı çıkmasını önlemiştir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da gerçekleştirdiği iskân politikasını bir çok araçları öğeleri vardı ki bunların başında dervişler gelmektedir. Akıncılar da ayrı bir ehemmiyete sahip olduğu göz önünde tutulmalıdır. Bütün bunlara ek olarak devletin fethettiği bölgelerde uyguladığı istimalet politikası, bir çok stratejik ve geçitleri korumak için kurduğu derbentleri ve her şeyden daha vurgulanması gereken sürgün usulünü hesaba kattığımızda Balkanların iskânının, şenlendirilmesinin, dolayısıyla Türkleştirilmesinin bir devlet politikası olarak uygulandığını söylemek gerekmektedir. Bunun için devlet farklı, fakat bir o kadar da birbirini tamamlayan unsurlar bu politikanın uygulanmasında yer almışlardır. Bu unsurlar üzerinde kısaca durmak gerekmektedir;

2.1.2.1.Şeyh ve Dervişler

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Anadolu'da olduğu gibi Rumeli'nin iskânında akıncı beyleriyle birlikte hareket eden derviş ve şeyhlerin büyük rolü olmuştur. Fetihlerde ve iskânda görev alan şeyh ve dervişler Osmanlı padişahları tarafından teşvik edilmişlerdir. Aynı zamanda tekke ve zaviye kurmaları için de yardım etmişlerdir. Devlet tarafından dervişlere ve şeyhler ne kadar büyük önem verildiği kendilerine verilmiş olan arazi, imtiyaz ve vakıfnamelerden anlaşılmaktadır. Bu şeyh ve dervişler fütuhatta buldukları bölgelere yerleşmişler, tekke ve zaviyeler oluşturmuşlardır⁷⁸. Bu tekke ve zaviyeler fetih ve iskân sürecinde birer yerleşim merkezleri haline gelmiştir. Zaviye ve tekkeler de derbentlerde olduğu gibi ıssız, tenha, dağlık, eşkıyaların barınabilecekleri yerlerde bir nevi güvenlik noktası olarak

⁷⁶ Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlılarda Hâkimiyet Anlayışı". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. (Ed.: Hakkı Dursun Yıldız). XII, İstanbul: Çağ Yayınları, 1993, s. 296.

⁷⁷ Bu angaryalar paraya dönüştürülmüştür. 3 günlük şahsi hizmetin karşılığı 3 akça, orak, yani bir araba ot karşılığı 7 akça, Döğen, yani yarım araba saman karşılığı 7 akça, bir araba (kağrı) odun karşılığı 3 akça, boyunduruk (araba ile hizmet) ise 2 akça toplam 22 akça etmektedir. Fatih Kanunnamesinde "bu yedi kullukdan ötürü akça alınsa yirmi iki akça alına", maddesi bu uygulamayı açıklamaktadır. Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü", *Bellekten*, C.XXIII, S.92, 1959, s. 36.

⁷⁸ Zaviyeler hakkında geniş bilgi için bakınız: Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 12, Ankara 178, s. 247-269.

kurulmuştur. Bu gibi yerlere kurulmasının sebebi ise devletin, fetih yollarının güvenliğinin sağlanması, asker ve yiyecek tedarikinin güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesinin istenmesidir. Ayrıca şeyh ve dervişler Balkanlarda kurmuş oldukları tekke ve zaviyeler aracılığıyla bölgede bulunan gayrimüslim halkı etkilemişler, fetihden önce halkı psikolojik olarak fethetmeye hazır hale getirmişlerdir⁷⁹. Tenha bir bölgeye yerleşen derviş veya şeyh bir zaviye oluşturur. Burada gelen geçenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bağ bahçe ve değirmen inşa ederlerdi. Bu bağ ve bahçeler zaviyeye vakfedilirdi. Bu zaviye etrafında zaman içerisinde yerleşmeler meydana gelir ve köyler oluşurdu. Bu şekilde oluşan köylere örnek olarak Niğbolu'ya bağlı Dervişler köyü gösterilebilir. Dimetoka'da Kızıl Sultan zaviyesi, Yenice Zağra'da Kılıç Baba zaviyesi, Çirmen'de Musa Baba zaviyesi, Şumnu'da Hüseyin Dede zaviyesi, Hasköy civarında bulunan Osman Baba zaviyelerini Balkanlarda oluşturulan zaviyelerden sadece birkaçını oluşturmaktadır. Tekke ve zaviyeler ya kamu vakfı olarak ya da evlad vakfı olarak işletilirdi. Burada evlad vakfı olarak faaliyet gösteren zaviyeye örnek olarak Eski Zağra'da bulunan Mümin Baba ve Şeyh Ömer Dede zaviyeleri örnek gösterilebilir. Bu zaviyeler bizzat şeyhin soyundan gelen kişiler tarafından işletilmektedir⁸⁰.

2.1.2. 2. Akıncılar

Osmanlı Devleti, izlemiş olduğu fetih politikasının gereği olarak sınır bölgelerinde uçlar oluşturmuştu. Bu uç noktaları yeni yapılacak fetihlerde üs olarak kullanılmıştır. Burada faaliyet gösteren ve yerleşme konusunda öncü olanlar ise akıncı beyleri olmuştur. Akıncı beyleri, Rumeli'ye yapılan seferlerde padişah tarafından fetihle görevlendirilen paşaların yanında yer almışlardır. Akıncı beylerinden Timurtaş Paşa Oğlu, Yahşi Bey, Paşa Yiğit, Yancı Bey ve Kutlu Boğa, Mihaloğlu Korkut gibi akıncılar fetihle görevli Paşaların yanında fütuhatta bulunmuşlardır. Akıncılarla birlikte gelenler de yerleştikleri köylere akıncıların isimlerini vermişlerdir⁸¹.

Akıncı beyleri bir taraftan sınır bölgelerine harekât düzenlerken diğer taraftan da gelir elde etmiş oluyorlardı. Akıncılar arasında fethedilen bölgelere boy halinde

⁷⁹ İnbaşı, s. 159.

⁸⁰ Ömer L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Türkler*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, 2002, s. 149.

⁸¹ Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih Ve İskan Siyaseti", *Türkler*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, 2002, s.306.

gelip yerleşenler de olmuştur. Bu yerleşmeler sonucunda sınır bölgelerinde Türk köyleri ortaya çıkmış oluyordu. Bunu şuradan anlayabiliyoruz ki Balkanların en ıssız bölgelerinde Türk beyleri adına kurulmuş köylere rastlanmaktadır.

2.1.2.3. Gönüllüler

Tapu tahrir defterlerine göre 14. ve 15. yüzyıllarda Anadolu'daki Türkler kendi istekleriyle Rumeli'ye göçmüşler ve Balkanların çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdir. Bu tipteki yerleşimlere örnekler:

Tımar. Musa Kocaili'nden kendi rızası ile gelmiş

Tımar. Seydi Engürölüdür ve Gazi Saruhanlıdur kendi rızası ile gelmişlerdir⁸².

Tımar defterlerinden ne gibi defterler bunlar böyle defterler mi var) elde edilen bu bilgilerden kendi istekleriyle gelenlerin olduğu açık açık görülmektedir. Bu yüzyıldaki defterler incelendiğinde sayımı yapılan köyün veya kasabanın meskûn ahalesinin daha önce nerede oturduğu ve nereden buraya göç ettiği görülmektedir. Burada, göçlerin hangi bölgelerden yapıldığı da anlaşılmaktadır. Bu durum bize Anadolu'dan yapılan göçlerin gelişigüzel olmadığı, sistemli bir hareket olduğunu devlet tarafından bizzat takip edildiğini göstermektedir.

2.1.2.4. Sürgünler

Sürgün Osmanlı devleti'nde iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi hukuki bir terim olup, bazı suçların karşılığı olarak verilen ceza ve cezalandırma yöntemidir. Bizim burada üzerinde duracağımız sürgün ikinci anlamıyla bir iskan metodu olarak kullanılmıştır. Anadolu'dan Rumeli'ye bir çok bölgenin iskan ve imar etmek, Türkleştirmek ve İslamlaştırmak⁸³, Anadolu'nun orta ve güney bölgelerindeki konar-göçerlerin Balkanlara, 1915'de cephe arkasında eşkıyalık yapmak suretiyle Müslüman ahaliyi katletmeleri ve Rusya ile işbirliği içinde oldukları için Ermenilerin Suriye'ye sürgününde olduğu gibi kimi zaman bir bölgede sorunu ortadan kaldırmak amacıyla Devletin başlangıcından sonuna kadar uygulanan bir iskan metodudur.

XVI. yüzyıl ve öncesinde sürgüne tabi tutulanlar arasında konar-göçerler, yörükler, tatarlar başı çekmektedir. Devlet öncelikle Anadolu'da problem oluşturan grupları zorunlu göçe tabi tutmuştur. Amaç bu grupların Anadolu'dan uzak

⁸² Aktepe, s. 302.

⁸³ II. Bayezid döneminde Karamandan birçok kişi fethedilen Mora Yarımadası'na sürgün edilmişlerdir. Kıbrıs'ın 1571'de fethinde sonra yine bu bölgeden adaya sürgün gönderilmiştir. Geniş bilgi için bakınız. Şenol Çelik, " Türk Fethi Sonrası Kıbrıs Adasına Yönelik İskân çalışmaları I", *Journal of Turkish Studies*, XXVII/1, Harvard: Harvard University, 2003, s. 263-368.

Balkanlar'a yerleşmeleri sağlayarak sorun oluşturmaları önlenmektedir. Burada Saruhan Yörüklerinin göçürülmelerini bu tür bir uygulamaya örnek verebiliriz. Şöyle ki, Saruhan yöresinde bulunan Yörükler tuz yasağına uymamışlar ve problem çıkarmışlardır. Bu durum üzerine Yıldırım Bayezid bir emir göndererek burada bulunan Yörüklerin sürgün edilmesini ve Filibe bölgesine yerleştirilmelerini istemiştir. Bölgeye yerleşen Yörükler Saruhan adıyla köyler kurmuşlardır. Özellikle burada Anadolu'daki eski nüfuzlu ve köklü ailelere mensup beylerin Rumeli'ye aktarılmasına önem verilmiştir. Bu nüfuz sahibi beyler, Anadolu'da kaldıkları sürece devletin gelişmesi açısından bir tehdit oluşturmaktadır. Bu şekilde bir yöntemin uygulanmasıyla devlet tarafından aşiretler arasında çıkacak olan problemler önlenmiş oluyor hem de yeni fetihlerle ele geçirilen Balkanların Türkleşmesi sağlanmış oluyordu. Tahrir defterlerine göre Sürgün usulüyle gelenlerden bazıları:

Timar. Hamza veled-i Çeltik, Saruhanludan sürülüb gelmiş.

Timar. Yusuf Saruhanlu, sürülüb gelmiş,

Tmar. Tursun veled-İ Kadı, Saruhanludur, sürülüb gelmiş,

Timar. Hasan, Kocaili'nden sürülüb gelmiş

Timar. Salı. Taraklu-borlu'dan sürülüb gelmiş

Timar. Hamza, Canik'den sürülüb gelmiştir⁸⁴.

Bu kayıtlara bakarak Anadolu'nun hangi bölgelerinden Balkanlara yerleştirmelerin yapıldığı çok açık bir şekilde görülebilmektedir.

Bu sayede devlet fethedilen bölgelerin güvenliğinin sağlanmasını sağlıyordu. Tabii ki, belli bölgelerde yığılan nüfus yoğunluğunun engellenmesi⁸⁵, böylece muhtemel bir sosyo-ekonomik sorunların çıkmasını engellemiş oluyordu⁸⁶. Bir başka amaç da sürgün ile Balkanlara gönderilen konar-göçerler terk edilmiş harap ve boş alanlar yerleştiriliyor ve bu bölgeler şenlendirilmiş oluyordu⁸⁷. Bu boş olan arazilerin ziraata açılması anlamına geliyordu ki, devlete ekonomik katkı sağlıyordu. Ayrıca kurulan, yani şenlendirilen köyler, kasabalar ile derbentler, hanlar, ve vakıflar kurulmak suretiyle Anadolu'dan sonra Balkanlarda Türk-islam sosyal ve

⁸⁴ Aktepe, s. 302.

⁸⁵ Yunus, Koç, "Osmanlı İmparatorluğunun Nüfus Yapısı: 1300-1900", Ed.: Güler Eren, *Osmanlı*, IV, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, s. 543.

⁸⁶ Anadolu Selçuklu Devleti'nde çıkan Babai ayaklanmasının nedenlerinden en önemlisi Orta ve Güney Anadolu'da yığılan Türkmenlerin yaşadığı sosyo-ekonomik sorunlardır. Kaynak yazalım

⁸⁷ Emine Erdoğan, "Göç Olgusunun 16. Yüzyıl Osmanlı Kırsal Yaşamına Etkisi Üzerine Bazı Tespitler, , Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Bildiriler (10-15 Eylül 2007), I, Ankara, 2011, s. 574.

ekonomik hayatı tanzim ediliyordu⁸⁸. Bütün bunlar bir bölgenin ekonomik bakımdan kalkınması demektir. Feridun Emecen, Sirem sürgünlerini ele aldığı makalesinde⁸⁹ ve Yusuf Halaçoğlu Kıbrıs'ı ele aldığı makalesinde sürgünlerin bölgeye yaptıkları katkıları ortaya koymaktadırlar⁹⁰.

Konar-göçerler yaşam tarzlarının gereği olarak yaylak ve kışlaları arasında hareket hâlinde olsalar da zamanla büyük çoğunluğu yerleşik hayata meyletmişlerdir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bu grupların yeni fethedilen boş veya uygun olan alanlara yerleştirilmeleri devlet tarafından uygulanan bir politikaydı. Ancak konar-göçerlerin çoğunlukla hayvancılıkla uğraşmaları özellikle de at yetiştiriciliğinde maharetleri devlet tarafından göz önünde bulundurulmuş ve bu grupların hepsi yerleşik hayata geçirilmemiştir⁹¹. Madencilik, çeltikçilik, at yetiştiriciliği ve eğiticiliği gibi çok çeşitli devlet işletmelerinde kullanılan göçebeler vergi muafiyeti karşılığında bu hizmetleri vermekteydiler⁹².

2.1.2.5. İstimalet

İstimalet kelimesinin sözlük anlamı “meylettirme, cezp etme, gönül alma”dır⁹³. Osmanlı kaynaklarında bu anlamına uygun olarak gayrimüslim halkı gözetme, onlara hoşgörülü davranma anlamlarında kullanılmıştır. Fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dini konularda serbestiyet verme, vergi hususunda kolaylık gösterme gibi özellikler Osmanlı istimalet politikasının temel unsurlarını oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti Selçuklulardan devraldığı bu politika ile gayrimüslim halkı yönetmiş ve Balkanlar'da ve çok daha ileri coğrafya olan Orta Avrupa'da yüzyıllar boyunca kalmayı başarmıştır. Çünkü yönetimin temel unsuru olan istimalet politikası özellikle gayrimüslim halka eski yaşamından daha fazla can-mal güvenliği

⁸⁸ Yusuf Halaçoğlu, “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, Osmanlı, Cilt: 4, s. 581.

⁸⁹ Sirem sürgünleri tersi bir sürgünün hikâyesidir. Onlar Macaristan'dan Gelibolu'ya sürgün edilmişlerdir. Feridun M. Emecen, “XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi Gelibolu'da Sirem Sürgünleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1990, s. 175.

⁹⁰ Halaçoğlu çalışmasında Kıbrıs'a sürgün edilenler arasında çiftçilerin yanı sıra hallaç, aşçı, çilingir, demirci, ayakkabıcı, debbağ, keçeci, nalbant, marangoz, taşçı, cüllah (dokumacı), muytab (kıl dokuyan) gibi zanaat erbabı kişilerin bulunduğunu tespit etmiştir. Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası”, *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, (Gazi Mağusa, 28 Ekim-2 Kasım 1991), Ankara 1993, s. 59.

⁹¹ K. Çiçek, A. Saydam, , “Osmanlı Devletinde Nüfus Hareketleri ve Yerleşme”, *Yeni Türkiye Dergisi*, VIII, 1996, s. 109.

⁹² Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, I, İstanbul: Eren Yay., 2000, s.79.

⁹³ Devellioğlu, s. 460.

sağlamıştır⁹⁴. Bu politika Osmanlı fetihlerinin sadece kılıçla gerçekleştirilmediğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira yoğun propaganda faaliyetleri ile İslam hukuku çerçevesinde gayrimüslim tebaanın can-mal güvenliğinin sağlanacağı ve köylülerin maruz kaldığı angaryaların sona ereceği, dinlerinde, geleneklerinde serbestlik tanınacağı halka duyuruluyordu. Ele geçirilen şehir, kasaba ve köylerdeki bu yöndeki uygulamalar en önemli örnekler olarak halkın karşısında duruyordu. Nitekim bu özellik daha İznik kuşatması sırasında kendini göstermişti. Osmanlı hâkimiyetinde daha rahat yaşadığını gören Bizans tebaası Müslüman yöneticiyi Hıristiyan yöneticiye tercih ediyordu. Bu politikanın Balkanlara taşınması ile aynı durum Balkanlar'daki halklar için geçerli oldu. Osmanlı Tarihçisi Robert Mantran bu durumu “Mutlak mutlu değillerdi, yüzde yüz mutluydular” sözleri ile veciz bir biçimde çok büyük bir gerçeği ifade ediyordu⁹⁵.

İstimalet yoluyla fethedilen bölgelerdeki Hıristiyan tebaaya tanınan hoşgörü sayesinde Balkanlar'da hem Osmanlı nüfuzu artmış hem de İslamiyet'in yayılma alanı genişlemiştir⁹⁶. Bunun sonucu olarak bölgedeki halk Osmanlı tabiiyetini kabul etmiştir. Daha Çimpe Kalesi'nin alındığında buradaki gayrimüslimler gaziler ile ittifak yapmışlardı. Aşıkpaşazade bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Onlar bu yerlerin kafirlerini incitmediler İçinden birkaç bellice kafirlerini tuttular. Cimbi kafirleri bu gaziler ile müttelik oldular”⁹⁷.

Hatta Balkanlar'da fethedilen yerler arttıkça birçok Hıristiyan Osmanlı askeri teşkilatı içersinde yer almaya başladı. Tahrir defterlerinde kaydedilen bu unsurlar devlete uzun süre hizmet etmişlerdir⁹⁸. Vergi yükünün de az olmasını bütün bu gelişmelere eklediğimizde halkın neden Osmanlı yönetimini tercih ettiği daha iyi anlaşılmaktadır. Pax Ottomana/Osmanlı Barışı adı verilen bu dönem sayesinde bir çok halk yüzyıllarca barış içinde bir arada yaşamıştır.

⁹⁴ Geniş bilgi için bakınız: Mücteba İlgürel, “İstimâlet”, *DİA*, XXIII, 2001, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., s. 362–369.

⁹⁵ Robert Mantran, *Osmanlı Tarihi*, I, İstanbul 1990, s. 60.

⁹⁶ İsa Kalaycı, Oktay Kızılkaya, “Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti Ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IX/18, 2012, s. 364.

⁹⁷ Aşıkpaşazade, s. 123.

⁹⁸ Halil İnalçık, “Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna”, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, s. 141; Bunlar içinde Arnavutlara erken tarihte hem timar tevcih edilmiş, hem de kapıkuluna alınmışlardır. Hatta Arnavutluktaki timar sahiplerinin büyü bir kısmının kapıkulundan geldiği bilinmektedir. Nitekim 16. yüzyıla gelindiğinde İslamlaşma sonucu artık Arnavutluk'ta Hıristiyan timar sahibi kalmamıştır. Ferit Duka, *XV XVIII. Yüzyıllarda Arnavut Nüfusunun İslamlaşması Süreci Üzerine Gözlemler*, *OTAM*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 1991, s. 65.

Konargöçerlerin iskânındaki amaç ise bu grupların toprağa bağlanmasını, tımar sistemine girmelerini ve Balkan topraklarında Türk nüfusun arttırılmasını sağlamaktır. Böylelikle fethedilen topraklar Türk yerleşimine açılmıştır.

2.1.2.6. Derbendler

Balkanların Türkleşmesinde etkili olan faktörlerden bir diğeri, derbend teşkilatıdır. Tahrir defterlerine göre Balkanların Türkleşmesinde devlet tarafından stratejik öneme sahip noktalara bazı kişiler yerleştirilirdi. Genellikle dağlara, önemli geçit yerlerinde, تنها bucaklarda ve eşkıya yatağı yerlerde, nehirlerin geçtiği dar boğazlarda inzibat ve emniyeti sağlamak için köyler kurulmuştur. Emniyeti sağlamak için derbendci kaydolan köyler yol boyunca nöbet beklerler ve buldukları civarın asayişini temin ederlerdi⁹⁹.

Burada derbend olarak teşkil edilen köyler müstakil birer yerleşim yeri oldukları için köy halkının geçimlerini sağlamaları amacıyla kendilerine toprak verilmiştir. Bu şekilde derbend köyleri ıssız bölgelerin şenlendirilmesini ve Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesini sağlamıştır. Bu uygulamayla Müslüman–Türkler derbend beklemek, köprü ve yolların güvenliğini sağlama görevlerini üstlenmişlerdir. Bu görevleri karşılında bazı vergilerden devlet tarafından muaf tutuluyorlardı.

Derbend bekleyen kişiler buldukları bölgeden hiçbir şekilde ayrılamazlardı. Eğer terk ederse aradan ne kadar zaman geçerse geçsin derbendine gönderilirdi¹⁰⁰. Üstlenmiş oldukları görev sayesinde Anadolu'dan gelerek balkanlara yerleşen gruplar, geldikleri köyün ya da kasabanın ismiyle bir yerleşim yeri oluşturmuşlardır.

2.2. Eski Zağra'nın İskânı

Eski Zağra Kazası'na XVI. yüzyıl tahrir defterleri ışığında baktığımızda en fazla Yörükleri görmekteyiz. Kazanın özellikle kırsal nüfusunun büyük bir çoğunluğunu yörük ve cemaatler oluşturmaktadır. Bu nedenle Rumeli'de Yörükleri ele alan tahrir defterlerinin birçoğunda Eski Zağra Kazası'nın yer aldığını görmekteyiz. Bunlardan 223¹⁰¹, 357¹⁰² ve 620¹⁰³'yi örnek verebiliriz. Bu nedenle

⁹⁹ M. Hüdai Şentürk, , “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”, *Bellekten*, LVII/218, Ankara, 1993, s. 109.

¹⁰⁰ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul: Eren Yay., 1990, s. 46.

¹⁰¹ BOA. TD, 223, s. 1-123.

¹⁰² BOA. TD. 357, s. 119-149.

¹⁰³ BOA. TD. 620, S. 12-18.

Osmanlı toplum yapısı içerisinde Yörüklerden, Rumeli’de Yörükler üzerinde durmak gerekmektedir.

Yörü-mek filinden gelen kelime *yürüyen* anlamına gelmektedir. Osmanlı toplumu içerisinde yer alan topluluklardan birisidir ve konargöçer grupları ifade etmektedir¹⁰⁴. Zaten sözlükte *göçebe*, *göçerev* ve *göçer* manasında yer almaktadır¹⁰⁵. Konargöçer grupları ifade etmek anlamında tam olarak hangi tarihten itibaren kullanılmaya başlandığı bilinmemekle birlikte XIV. yüzyıldan itibaren kaynaklarda ve toplumda yaygın bir şekilde kullanılmış olması muhtemeldir¹⁰⁶.

Genellikle küçükbaş hayvancılıkla uğraşan bu gruplar, yaylak ve kışlak arasında hareket halinde bulunmaktadırlar. Bu gruplar göçebelerden farklı bir yaşam tarzı ortaya koymuşlar, yazın yaylalarda hayvancılıkla uğraşırken kış mevsiminde kışlaklarında küçük çapta ziraat ile uğraşmışlardır¹⁰⁷. Bu sebeple konargöçer yörük grupları göçebelerden farklı bir konumda tutulmuştur. Yörük grupları yerleşik bir hayat yaşamadıkları için XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde Anadolu’da olduğu gibi¹⁰⁸ buldukları köylerin içerisinde mevcut nüfustan ayrı bir şekilde kaydedilmişlerdir. Devlet tarafından izlenen iskân politikası çerçevesinde konargöçer gruplar Rumeli’nin iskânında çok önemli rol oynamışlardır¹⁰⁹. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi konargöçer olarak nitelendirilen yörükler, sırasıyla aşiret (boy), cemaat (oymak), oba (mahalle) olarak çeşitli topluluklar halinde yaşamaktadırlar. Bunlar oluşumu açısından incelediğinde üç farklı şekilde ortaya çıkmaktadırlar. Birincisi, bir boydan meydana gelen tek başına bulunanlar, ikincisi, bir boydan ayrılarak zaman içerisinde çoğalan cemaatler, üçüncüsü ise genellikle federasyon özelliği gösteren ana gruplarından ayrılmış olan çeşitli oymak ve cemaatlerin biraya gelmesinden oluşmaktadır. Ayrıca bir gruptan ayrılanların birleşerek meydana getirdiği topluluklar da federasyon özelliği göstermektedirler¹¹⁰.

¹⁰⁴ Osmanlı Kanunnamelerinde Yörüklerin göçebe yaşam biçimini ifade ettiği açıkça belirtilmektedir. Nitekim Fatih Sultan Süleyman Kanunnamesinde bu manayı içeren madde de yörük kelimesi şu şekildedir: Koyunlu yerlü ve yörük yayla ve kışla hakkın vermeye”, Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, I, İstanbul: Fey Vakfı Yayını, 1990, s. 353..

¹⁰⁵ Türkmen tabiri de aynı anlama gelmektedir, s. 109.

¹⁰⁶ Faruk Sümer, “Yörükler”, *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, s. 572, s. 570.

¹⁰⁷ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 14.

¹⁰⁸ Behset Karaca, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002, s. 163.

¹⁰⁹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul, 1987, s.13; Yıldırım Bayezit döneminden itibaren Yörüklerin Rumeli’ye göç etmeye başladıkları tahmin edilmektedir. Çetintürk, s. 109.

¹¹⁰ Orhonlu, s. 16.

Anadolu'nun Güney ve batısında bulunan yörükler ile Rumeli'de bulunan Yörükler kaynaklarda birbirlerinden farklı değerlendirilmişlerdir. Anadolu'da bulunan yörükler aşiret olarak adlandırılarak ekonomik faaliyetlerine göre isim almalarına rağmen Rumeli'de İstanbul'dan Yugoslavya sınırına ve Bender'e kadar olan bölgede bulunan Yörükler umumiyetler buldukları bölgeye göre adlandırılmışlardır. Rumeli Yörüklerinin Anadolu'daki Yörüklerden bir başka önemli farkları ise hizmetlerinden faydalanma yoluna gidilmiş olmasıdır¹¹¹. Yörüklerin idari açıdan bir arada tutulması politakası takip edilmiş ve Yörüklerin meskûn olduğu mezra, köy ve kazalar oluşturulmuştur. Bu idari yapılanmanın içerisinde toprak tasarrufu bakımından has şeklinde veya bir sancağın idaresinde ya da mukataaya verilmek suretiyle düzenleme yapılmıştır¹¹². Yörüklerin hangi görevlerde nasıl yer aldıklarına dair Kanunnamelerde bilgiler bulmak mümkündür¹¹³.

Yörükler tedrici olarak Balkan yarımadasının fethinden sonra ele geçirilen bölgelerde iskâna tabi tutulmuşlardır¹¹⁴. Rumeli'de zamanla sayıları artan yörükler Fatih Sultan Mehmet döneminde hazırlanan kanunname ile askeri teşkilat içerisine alınmışlardır¹¹⁵. Eşkinci adı verilen bu teşkilat, fetih hareketlerinin devamının sağlanmasında ve ordu ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli rol oynamıştır. Rumeli'deki yörükler sadece bunlarla sınırlı değildi. Anadolu'dan göçün sürmesi ile sistem içerisine dahil edilmemiş yörükler bir süre sonra savaş ve diğer bir çok sebeple eşkincilerin azalan sayılarını takviye etmek amacıyla sisteme dahil edilmişlerdir. Yani yeni gelenler eşkincilerin savaşlardaki kayıplarını telafi edilmesini sağlamışlardır¹¹⁶.

Rumeli Yörüklerinin teşkilatlandırılması ocak sistemi üzerinedir. Daha Fatih Sultan Mehmed döneminde her ocakta 24 kişi bulunmakta olup bunlardan 1 eşkinci,

¹¹¹ Halaçoğlu, s. 20.

¹¹² İlhan Şahin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukuki Nizamları" *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 227, Ankara, 1982, s.32.

¹¹³ Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, s. 247-248; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunâmeleri...*, s. 354-355; Aynı yazar, *Osmanlı Kanunâmeleri...*, II, s. 71-72; Aynı Yazar, *Osmanlı Kanunâmeleri*, III, İstanbul: Fey Vakfı, 1991, s. 102; Aynı Yazar, *Osmanlı Kanunâmeleri...*, IV, İstanbul 1992, s. 397-398.

¹¹⁴ M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1957, s.9

¹¹⁵ Kanun-ı Yörügân: 51. Yiğirmi dört kişiden biri eşküncü, üçü çatal, yigirmisi yamak ola. Ve mezkûr eşküncü kendü cebelü gönderi demirinde ve yeleninde, okında, yayında, kılıcında, kalkanında eksük olmayıb müretteb ola. Ve on eşküncünün bir orta bargiri olub bir teriktûri ola. Yörükler eşküncüsü çatalı yamakları, arpa ve saman salmak ve hisar yapmak ve gayrı avarıza karışmaya ve eşküne eşen etdüğü yıl sâlârlık vermeye, şöyle bilesiz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunâmeleri...*, I, s. 354-355; Gökbilgin, s. 30.

¹¹⁶ Enver M. Şerifgil, "Rumeli'de Eşkinci Yörükleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 12, 1981, s.65-66.

3'ü çatal¹¹⁷ ve 20'si yamak görevini ifa etmekteydi¹¹⁸. Ancak Kanuni Sultan Süleyman döneminde ocaktaki nefer sayısı 25'e, III. Murad zamanında ise 30'a çıkarılmıştır¹¹⁹. Sefer zamanı orduya katılarak sefere iştirak eden eşkinciler barış zamanında kendi işiyle meşgul olurdu. Çatal adı verilen neferler ise nöbet usulü sefere çıkan kişilerdir. Daha açık bir ifadeyle eşkinci seferden döndükten sonra ikinci bir sefere gitmez bunun yerine çatallardan biri sefere katılırdı. Yamaklar görevlerini maddi olarak yerine getirirlerdi. Sefere gidecek olan eşkincinin para ihtiyacını yamaklar avarız vergisi karşılığında nakit ödeme yapmak suretiyle eşkincilerin giderlerini karşılardı. Her yamağın ödemekle yükümlü olduğu miktar 50 akçe idi. Bu nedele kaynaklarda "ellici" adıyla tesmiye edildikleri olmuştur¹²⁰.

Yörük gruplarının seferlerdeki görevleri; gemi yapımı için ağaç kesmek, hisarların tamiri, top arabalarını idare etmek, demir madenlerinde çalışmak, köprü yapmak gibi askeri görevleri vardı. Askeri hizmetlerin dışında su yolu tamiri ve cami tamiri gibi işlerde de görevlendirilmişlerdir¹²¹. Yörük Teşkilatı dışında kalan yörük grupları idari ve mali bakımdan ayrı bir sisteme dâhil edilerek istifade etme yoluna gidilmiştir. Bu teşkilat içerisinde has, zeamet, tımar ve vakıf topraklarında ikamet eden yörükler raiyyet sayılmışlardır¹²². Sistem içerisinde şapçı, müselleme, küreci gibi muaf grupların da yer almaları yanında çift resmi bennak resmi gibi vergileri veren reaya içerisinde de karşımıza çıkmaktadır¹²³. Yörüklere gösterdikleri yararlılıktan dolayı tımar verildiği de olmuştur. Bu şekilde tımar tasarruf hakkına sahip yörükler, yörük teşkilatından çıkarılarak tımar sahibi sayılmışlardır¹²⁴.

Rumeli'de bulunan yörükler isimlerini başlarında bulunan reislerinden, farklı özelliklerinden ve buldukları bölgeden almaktadırlar. Balkanlardaki yörük gruplarından olan Koca Hamza (Kocacık) yörükleri adını reislerinden almıştır. Yine Nalbant Doğan (Naldöken) yörükleri de adını her ne kadar Naldöken Nahiyesi'nden aldığı söylene de Gökbilgin'e göre ismini başlarında bulunan liderlerinden almıştır.

¹¹⁷ Çatal kelimesi tam olarak tespit edilememekle birlikte eşkincilerin yardımcılarını ve yedek kadrolarını oluşturmaktadır. Bakınız: Sümer, s. 572.

¹¹⁸ Sümer, s. 572.

¹¹⁹ Mehmet İnbaşı, "Rumeli Yörükleri", Balkanlar.net

¹²⁰ Abdülkadir Özcan, 'Eşkinci', *DİA*, XI., s.469.

¹²¹ Sümer, s.572.

¹²² Mehmet İnbaşı, *Rumeli*..., Balkanlar.net

¹²³ M. Tayyib Gökbilgin, s.23.

¹²⁴ Gökbilgin., s.24.

Gökbilgin'e göre nahiyeye, yörüklerle değil yörükler o nahiyede yoğun bulunduğundan bu yörük grubu nahiyeye Naldöken ismini vermiştir¹²⁵.

Rumeli'de bulunan yörük grupları; Naldöken yörükleri, Tanrıdağı (Karagöz) yörükleri, Selanik yörükleri, Kocacık yörükleri, Ofçabolı yörükleri ve Vize yörükleri olmak üzere 6 farklı isimle bilinmektedir¹²⁶. Bunlardan Naldöken Yörükleri çoğunlukla Eski Zağra Kazası'nda iskân edilmişlerdir. Tapu tahrir defteri 223'de sayıları hakkında geniş bilgi sahibi olduğumuz bu Yörükler Eski Zağra haricinde Filibe, Tatarpazarı, Akçakızanlık, Edirne, Kızılağaç, Yanbolu ve Yenice-i Zağra, Prevadi, Şumnu, Silistre, Niğbolu, Tırnovi, Çernovi, Hırsova, Tekfurgölü ve Varna'da meskûndurlar¹²⁷. Doğu Rumeli, Romanya ve Dobruca bölgesinde de Naldöken Yörüklerine rastlanılmaktadır¹²⁸.

Naldöken yörüklerinin nüfusu ocaklardaki nefer sayısına göre belirlenmektedir. Burada nefer sayısının 1/5'ü mücerred, 4/5'i ise hane olarak kabul edilerek mevcut nüfus hesaplanmıştır. XVI. yüzyılda sayılarının artmasında etkili olan faktör, yeni Müslüman olanların alınması, azadlı kulların alınması, Anadolu'dan devam eden yörük göçleridir¹²⁹. Buna karşın XVII. yüzyılda ocak sayısında büyük düşüşler yaşanmıştır. Bu durumun sebebi olarak Avusturya savaşları ve Anadolu'da yaşanan isyanlar görülmektedir¹³⁰.

Bir başka yörük grubu ise Karagöz Yörükleri adı da verilen Tanrıdağı Yörükleridir. Tanrıdağı yörükler Naldöken Yörüklerine göre daha kalabalık bir nüfusa sahiplerdir. Yoğun olarak kuzey Bulgaristan'da bulunan grup, Batı Trakya ve Makedonya'ya kadar geniş bir alana yayılmışlardır. XVI. Asırda nüfusları sürekli artış göstermiştir. 1543'te ocak sayısı 320 iken 1591'de 420'ye ulaşmıştır¹³¹. Tanrıdağı yörükleri nüfus yoğunluğu bakımından Rumeli'de ikinci sırada yer almaktadır. XVI. Yüzyıl sonlarında nüfusu 52.920kişiye ulaşmıştır¹³².

Selanik Yörükleri ise Rumeli Yörükleri içerisinde en kalabalık nüfusa sahip olanıdır. Rumeli'nin 31 farklı kazasında meskûndurlar¹³³. 1543 yılındaki Selanik

¹²⁵ Gökbilgin, s.29.

¹²⁶ Gökbilgin, s.55-86.

¹²⁷ BOA. TD. 616, s.18.

¹²⁸ Sema Altunan, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yörükleri ve Naldöken Yörük Grupları*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir, 1999, s.146.

¹²⁹ BOA. TD. 616, s.11.

¹³⁰ Sümer, s. 573.

¹³¹ Gökbilgin, s.6

¹³² Altunan, s.77.

¹³³ Gökbilgin, s.74-76.

yörükleri hakkındaki tek deftere göre yapılan hesaplamada grubun nüfusu, 54.537 kişi olduğu görülmüştür. Bu nüfusa serbest haymaneler dâhil edilmemiştir¹³⁴.

Koca Hamza isminin kısaltılması sonucunda Kocacık adını olan yörükler, Doğu Trakya, Bulgaristan, Doğu Rumeli, Dobruca, Bender ve Akkirman ile Kırkkilise, Çirmen, Vize, Silistre’de ikamet etmişlerdir.¹³⁵ XVI. yüzyılda Kocacık yörüklerinin nüfusu 12.578 kişidir. Nüfusları yüzyılın sonlarında 38.529 kişiye ulaşmasına rağmen yoğunluk bakımından üçüncü sırada yer almaktadırlar¹³⁶.

Rumeli’deki yörük gruplarından bir diğeri Vize yörükleridir ki, nüfus bakımından dördüncü sırada yer almaktadırlar. Vize yörükleriyle ilgili XVI. yüzyılda 1543 ve 1557 yılı olmak üzere iki defter mevcuttur. 1543 tarihli tahrirde 105 ocak iken 1557 yılında nacak bir ocak artışı ile ocak sayıları 106’ya yükselmiştir¹³⁷.

Vize, Silivri, Hayrabolu, Bergos, Pınarhisar, Hasköy, Kırkkilise, Edirne, Eskibaba, Keşan, Malkara, Dimetoka ve İncegüz kazalarında meskûndurlar¹³⁸. Bu kazalar umumiyetle Paşa Livası’na bağlıdırlar¹³⁹.

Ofçabolı Yörükleri ise Rumeli’de İştıp ile Üsküp arasında sakindirler. Bu bölgeyi tercih etmelerinde konargöçer yaşama elverişli coğrafya olmasından kaynaklanmaktadır. Zaten yaşadıkları bölgeye istinaden Ofçabolı Yörükleri adını almışlardır¹⁴⁰. Rumeli’deki yörükler arasında nüfusu en az olma Ofçabolı Yörükleridir. Nitekim 1565 yılında yapılan sayımda Ofçabolı yörüklerinin nüfusu 11.365 kişi’dir. Yoğun bir şekilde İştıp ve Pirlepe’de bulunan Ofçabolı yörükleri, bunun dışında Üsküp, Nökeriç, Ostrova, Kosova, Manastır ile küçük bir miktar Bulgaristan ve Dobruca’da yerleşmişlerdir¹⁴¹.

Eski Zağra’da bulunan yörükler çeşitli köylerde farklı sayıda yerleşmişlerdir. Bu köyler tamamı yörüklerden müteşekkil, ya da çoğunluğunu oluşturduğu köyler vardır. 1519 yılında yapılan tahrirde göre yörüklerin meskûn olduğu köyler; Yavuzlar¹⁴², Mürsel Fakih, Evciler¹⁴³, Kara Sinanlar¹⁴⁴, Kuşlu (Şahbazlı)¹⁴⁵,

¹³⁴ Altunan, s.69.

¹³⁵ Gökbilgin,s. 93.

¹³⁶ Altunan, s. 85.

¹³⁷ Gökbilgin, s. 84.

¹³⁸ Altunan, s. 89.

¹³⁹ Sümer,s. 573.

¹⁴⁰ Gökbilgin, s. 78.

¹⁴¹ Altunan, s. 96.

¹⁴² BOA. TD. 77, s. 486; KKA. TD., 65, s. 26a; BOA. TD. 494, s. 499.

¹⁴³ BOA. TD. 77, s. 488; KKA. TD., 65; s. 18b; BOA. TD. 494, s. 456.

¹⁴⁴ BOA. TD. 77, s. 490.

¹⁴⁵ BOA. TD. 77, s. 497.

Bahadırlu¹⁴⁶, Abdal Ođlu¹⁴⁷, akırlar¹⁴⁸, Kırım Hoca¹⁴⁹ köyleridir. Çoğunluğunu yörüklerin oluşturduğu köy ise Gölbeyi kydr¹⁵⁰.

1568-69'da yapılan tahrirde Avşarlu köyünde 4 hanelik bir yörük cemaatı kaydedilmiřtir¹⁵¹. Karaca Viran köyünde meskûn Gneği Alanı isimli yörük cemaatı bulunmaktadır ve 20 hane oturmaktadır¹⁵². Yenişarlu köyü yörüklerden müteşekkil bir kydr¹⁵³. Ahad Viranı¹⁵⁴, Hacılı¹⁵⁵, Cüllah Mustafa¹⁵⁶, ve Sakar Yunus¹⁵⁷ köyünde Naldöken yörükleri cemaati bulunmaktadır.

1570-71 tarihinde yapılan tahrirde baktığımızda Karacadağ köyü Balıklı Dere cemaatı yörüklerinden mteřekkildir¹⁵⁸. Yine bu tarihte Kara Yusufklar (Aşık Yusufklar)¹⁵⁹ köyünde de yrklere rastlanmaktadır. Yörüklerin bulunduu bir diğer köy de Tazlar köyü'dr. Tazlar köyü dahilinde bulunan 4 cemaatten birisi Kara Veli yörük cemaatidir¹⁶⁰.

Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan TD 120, TD 597, Paşa 563, TD 494, TD 498 ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan 65 numaralı defterlerde Eski Zağra'da bulunan yörükler ve cemaatler kaydedilmiştir.

1568-1569 tarihinde yapılan tahrirde Avşarlu Köyü'nde bulunan yörükler, *cemaat-i yrkan* başlığı altında ayrı bir şekilde yazılmasını gsterebiliriz¹⁶¹. Bu tahrirde karşılaşılan diğer bir durum yerleşik yaşama geçmiş olan yörüklerin bulunmuş olmasıdır. Mevcut tahrirde bu duruma örnek olarak ırpan Nahiyesi'ne bağlı olan Evcili Ky¹⁶², Ahadviranı¹⁶³, Yeniřarlu¹⁶⁴ Yaverler¹⁶⁵ ve Cüllah Mustafa

¹⁴⁶ BOA. TD. 77, s. 502.

¹⁴⁷ BOA. TD. 77, s. 505.

¹⁴⁸ BOA. TD. 77, s. 507; BOA. TD. 494, s.494.

¹⁴⁹ BOA. TD. 77, s. 514.

¹⁵⁰ BOA. TD. 77, s. 496.

¹⁵¹ KKA. TD., 65, s. 15b.

¹⁵² KKA. TD., 65, s. 19b.

¹⁵³ KKA. TD., 65, s. 25b; BOA. TD. 494, s. 495.

¹⁵⁴ KKA. TD., 65, s. 25a; BOA. TD. 494, s. 495.

¹⁵⁵ KKA. TD., 65, s. 24b.

¹⁵⁶ KKA. TD., 65, s. 24a.

¹⁵⁷ KKA. TD., 65, s. 34a; BOA. TD. 494, s. 466.

¹⁵⁸ BOA. TD., 494, s. 474.

¹⁵⁹ BOA. TD., 494, s. 458.

¹⁶⁰ BOA. TD., 494, s. 446.

¹⁶¹ KKA. TD., 65, s. 15a.

¹⁶² KKA. TD., 65, s. 18a.

¹⁶³ KKA. TD., 65, s. 25a.

¹⁶⁴ KKA. TD., 65, s. 25b.

¹⁶⁵ KKA. TD., 65, s. 26b.

köyleri¹⁶⁶verilebilir. Cemaat-i Köskü Alanı köyü¹⁶⁷ de cemaat olarak yerleşen yörüklerdir. Bu köylerde bulunan yörüklerin hangi gruba dâhil oldukları belirtilmemiştir.

Tablo 1 Eski Zağra Kazası'nda Cemaatler

Cemaat adı	Bulunduğu yer	TD 498	TD 494	KKA. TD 563	KKA. TD 65
		Nefer sayısı	Nefer sayısı	Nefer sayısı	
(?) veled-i Kurd Mustafa	Zağra merkez K. Ayvalık	102 11		32 11	
İbrahim veled-i Bahadır	Yekün K. Göçeri K.Umarcı K.(?) K.Ali Oğlu K. (?) K. Penbeci	16 5 2 1 2 3		16 5 2 1 2 3 8	
Melik Musa	Yekün K. (?) K. Aladağ	24 1 6		25 - 6	
Hasan veled-i Resul (?)	Yekün	23		23	
Karahallı(?)	Yekün	11		11	
Kara Mustafa (Pirinçli) (?) (?) tabi Kara Mustafa	Saruca Reis Saruca Reis	48		57 18 5	
Pir Ali(?) birader Evrenos	Yekün K. (?)	46 37		24 37	
Rahman Yaylacığı	yekün	8		8	
Muradlu ¹⁶⁸	Yekün	10		10	

¹⁶⁶ KKA. TD.,65, s. 27b.

¹⁶⁷ KKA. TD.,65, s. 19b.

	K. Müsellem	2		2	
	K. Koçan	4		4	
Kurd Hoca veled-i Ali	Yekün	45		13	
Memi veled-i İbrahim Yakub	Yekün	68		68	
İsa veled-i İlyas	Yekün	45		45	
(?)	Yekün	8		8	
Temeşvari (?) Süleyman veled-i Hasan	Yekün	14		14	
(?)	Yekün	4		4	
Balıklı dere	Zağra merkez K. Seğidciler K. Ahi K. Avşarlu K. İskender K. Küçük Hasan K. Çeltikçüyan K. Ahad Viranı K. Şamlu K. (?) K. Suhte K. Kırım Hoca K. Kuymaklu K. Saatlü(Saidlü)	12 2 1 1 4 1 12 4 1 3 2 3 1	87	2 1 4 3	
Kazankaya	K. Tazlar K. Uzun Hasan K. Toprak Hisarı K. Kulfalca	1 1 2 1			
Asarlu	Tazlar (İlcalı) 494 ve 65 no		21		33
Kara Veli Yörükân	Tazlar		12		12
Sungurlu	Tazlar		14		19
Ada tepe	Tazlar		26		32
Naldöken yörükân	K. SakarYunus		13		13
Fazıl Oğlu	K. Resullü 65 no				23

¹⁶⁸ Bu cemaat Cevdet Türkay'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiret ve Cemaatlar adlı eserinde yer almaktadır. Cevdet Türkay, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiret ve Cemaatlar, İstanbul: İşaret Yayınları, 2005, s. 505.

(?)	K. Resullü				3
(?)	K. Resullü				12
Musa Fakih	K. Resullü				9
Karaçobanlı	K. Resullü				2
Kemalli	K. Resullü				5
Kasım	K. Resullü				6

Eski Zağra'da en fazla nüfusa sahip olan yörük grubu Naldöken Yörükleri'dir. Eski Zağra'daki Naldöken yörükleri hakkında 1585 tarihinde yapılan tahrirde tafsilatlı bir bilgiye ulaşabiliyoruz. Sözü edilen tahririn girişinde Naldöken yörükleri kanunnamesine yer verildikten sonra zeamet sahibi belirtilerek buradaki eşkinci ve yamaklar ocak halinde yazılmıştır. Söz konusu yörük gruplarına ait 1685 yılına ait kanunnamede eşkinci ocaklarının kaç kişiden mürekkep olduğu, bunların kaçının nöbetli eşkinci kaçının yamak olduğu belirtilmiştir. Eşkincilerin Buna göre Eski Zağra'da 1585 tarihinde toplam 70 ocak, 350 eşkinci, 1750 yamak vardır ve hasılı 87.500 akçadır¹⁶⁹. Tablo 2'de tapu tahrri defterlerine göre Eski Zağra'da bulunan Naldöken Yörükleri verilmiştir.

Bu tabloya göre Naldöken Yörüklerinin ocak sayısında belirgin bir artış veya düşüş görülmemektedir. Sadece 1585 tarihli tahrirde bir önceki ve sonraki tahrire göre 9 ocak düşüş meydana gelmiştir. Bu düşüş eşkinci sayısına 45 hane eşkinci, 180 hane yamak şeklinde yansımıştır.

Tablo 2: Eski Zağra'da Naldöken Yörükleri

Tarih	1543¹⁷⁰	1565¹⁷¹	1585¹⁷²	1596¹⁷³
Ocak	60	62	53	62
Eşkinci	300	310	265	310
Yamak	1200	1240	1060	1240
Nüfus	7500	7710	6625	7710

¹⁶⁹ BOA. TD., 616, s. 42-77.

¹⁷⁰ BOA. TD., 223, s. 85-114.

¹⁷¹ BOA. TD., 357, s. 119-149.

¹⁷² BOA. TD., 620, s. 33-59; Aynı tarihli TD., 616 numaralı defterde 70 Ocak, 350 eşkinci, 1750 yamak kaydedilmiştir. BOA. TD., 616, s. 42-77.

¹⁷³ BOA. TD., 685, s.

Bütün bunların yanı sıra Eski Zağra'nın iskânında şeyh ve dervişlerin rolü önemli bir yere sahiptir. Kaza merkezinde ve kazaya bağlı köylerde farklı zaviyelere rastlanmaktadır. Merkezdeki Hasan Fakih Mahallesi'ne tabi bir haneden müteşekkil Karaca Ahmet zaviyesi¹⁷⁴ vardır. Bir başka zaviye olan Çerçi Murad zaviyesi olup defterde *Zaviye-i Çerçi Murad* şeklinde kayıt edilen zaviyedir¹⁷⁵. Çerçi Murad'ın buraya ne zaman geldiği mahallenin kuruluşuna adını verip vermediğini bilemiyoruz. 1519 tarihinde Çerçi Murad Mahallesi var iken zaviye deftere yazılmamıştır. 1568/69 tarihli tahrirde ise mahalle adları yazılırken Çerçi Murad için nam-ı diğer ve Alaca Mescid ve hatta *Taşköprü dahi dirler* şeklinde ibare ile mahallenin üç adı olması ilginçtir¹⁷⁶. Mümin Baba zaviyesi¹⁷⁷ 1519 tarihli tahrirde kayıtlı olup Tazlar köyünde yer almaktadır¹⁷⁸. Ancak Ömer Lütfi Barkan'ın verdiği Şeyh Ömer Dede adlı zaviyeye XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde rastlayamadık.

Bunun dışında Kırşehirli Köyü'nde 1519'da iki haneden meydana gelen Doğan Bali zaviyesi vardır¹⁷⁹. Bu zaviye 1570/71'de zaviyeye 3 hane kaydedilmiştir. Zaviyenin şeyhi bu sırada Hızır adında birisidir¹⁸⁰. Mümin Baba¹⁸¹ zaviyesi ise Tazlar (Ilıcalı) Köyü'nde yer almakta olup, 1519'da 11 hane ve 6 mücerreden müteşekkilidir. Haliyle hanelerden birisi zaviyenin şeyhidir¹⁸².

Eski Zağra'da bir başka zaviye ise Hasan Fakih Mahallesi'nde yer alan Karaca Ahmed Zaviyesi'dir¹⁸³. Karaca Ahmed mahalleye sonradan gelip yerleşmiş ve zaviyesini kurmuş olmalıdır. Mahalle kurulmadan önce gelmiş ve burada yerleşmiş olsaydı mahallenin adı Karaca Ahmed olarak tesmiye edilmiş olurdu. Çünkü Türk

¹⁷⁴ BOA. TD. 77, s. 468.

¹⁷⁵ KKA. TD., 65, s. 3b.

¹⁷⁶ KKA. TD. 65, s. 3a.

¹⁷⁷ Tahrir defterlerinde zaviyenin adı tam olarak Dervişan-ı Mümin Baba şeklinde geçmektedir. BOA. TD. 77, s. 509.

¹⁷⁸ BOA. TD. 77, s. 509.

¹⁷⁹ BOA. TD. 77, s. 470; Evliya Çelebi de geçen Doğan Dede Sultan Doğan Bali olmalıdır. Evliya Çelebi, s. 210.

¹⁸⁰ BOA. TD. 494, s. 493.

¹⁸¹ Baba unvanı Bektaşilikte görülmekte olup, mürşitlik aşamasına gelen dervişleri ifade etmektedir. Ayşe Kayapınar, "Dobruca Yöresinde XVI. Yüzyılda Gayr-i Sünnî İslamın İzleri", *Alevlik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Almanya 2009, s. 95; Nitekim Evliya Çelebi Mümin Baba ismini Abdülmü'min Baba olarak yazmıştır. Eski Zağra'ya yarım saat uzaklıkta ve batısında yer alan Ahad Evren Köyü'nde olduğu bildirmektedir. Belki zaman içerisinde köyün adı değişmiş olmalıdır. Ayrıca Mümin Babanın Bektaşi tekkesi derviş olduğunu belirtir. Evliya Çelebi, s. 210.

¹⁸² BOA. TD. 77, s. 509.

¹⁸³ BOA. TD. 77, s. 468, KKA. TD., 65, s. 3a; Evliya Çelebi, Karaca Ahmed Dede şeklinde ve Tabahâne Mahallesi'nde bulunduğunu yazmaktadır. Evliya Çelebi, s. 210.

şehirlerinin temel özelliklerinden biri mahallenin kuruluşuna etki eden kişilerin adlarının mahalle ismi olarak yer almasıdır¹⁸⁴.

Yine şehrin mahallelerinden biri olan Hayran Dede'yi de bu anlamda değerlendirmek gerekmektedir¹⁸⁵. Hayran Dede ile ilgili kaynaklarda bir bilgiye ulaşmasak da Zağra'da saygın bir yere sahip olduğu mahalleye adının verilmesinden anlaşılmaktadır¹⁸⁶.

Bunların haricinde Eski Zağra merkezde Evliya Çelebi küçük hamam önünde Tohum Baba Sultan ve bağlar için de Durhan Baba Sultan adlarında dervişlerin türbelerinin ziyaret ettiğini belirtmektedir. Devamında bunun gibi şehirde 70-80 tane ziyaret edilebilecek yerler bulunduğu üzerinde durmaktadır¹⁸⁷. Hüseyin Memişoğlu tekke ve zaviye sayısını 6 olarak vermektedir¹⁸⁸.

¹⁸⁴ “Karye-yi Tazlar nam-ı diğer Ilıcalu ve Şeyh Viranı tabi-yi Gümlü Beğ; BOA. TD. 494, s. 445.

¹⁸⁵ Dede kelimesi bazı tarikatlarda kullanılmaktadır. Bunlardan Bektaşilik ön plana çıkmakla birlikte Mevlevlikte de *dede* tabirinin dervişler için kullanıldığı görülmektedir. Bektaşilikte mürşitlikte belirli bir aşamaya ulaşan dervişlere *dede* unvanı verildiği bilinmektedir. Buradan Hayran Dede'nin Bektaşi dervişi olabileceği sonucuna ulaşmak mümkün görünmektedir. Kayapınar, s. 95.

¹⁸⁶ KKA. TD. 65, s. 6b.

¹⁸⁷ “Bundan gayri Eski Zağra şehrinin yetmiş seksen aded mesîregâh-ı ibret-nümâları vardır.” Evliya Çelebi, s. 210.

¹⁸⁸ Memişoğlu, s. 55.

3. İDARİ YAPI VE NÜFUS

3.1.Rumeli'nin İdari Taksimatı

Rumeli'de bulunan ilk beylerbeyi, Gelibolu'da Osmanlı kuvvetlerinin başında bulunan Süleyman Paşa'dır. Bölgenin Beylerbeyi idaresinde bir yönetim birimi olarak teessüs etmesi Edirne'nin fethinden sonra bölgenin idaresinin yetenekli ve devlet yönetiminde deneyimli kişilere bırakılması şeklinde olmuştur¹⁸⁹. Rumeli'nin fethedilmesinde etkin bir şekilde yer alan Lala Şahin, Paşa ünvanıyla idari-askeri açıdan Beylerbeyi olarak görevlendirilmiştir. Yapılan fetihlerle Doğu Trakya, Bulgaristan'ın tamamı Dobruca bölgesi, Yunanistan'ın büyük bir kısmı ile Makedonya'nın doğusu idari bakımdan Rumeli Beylerbeyiliğine bağlanarak Osmanlı topraklarına katılmıştır¹⁹⁰.

Zaman içerisinde devlet topraklarının genişlemesi ve sorumlulukların artması sonucunda Rumeli Beylerbeyliğine bağlı çeşitli beylerbeyliği ortaya çıktı. Bu durum idari yapıda düzenlemelerin yapılmasına sebep oldu. Bu amaçla mevcut durum korunarak sancaklar oluşturuldu. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Rumeli 'vilayet' olarak tabir edilmiş ve bünyesinde 30 sancak barındırmaktadır¹⁹¹. Rumeli'nin merkezi önce Edirne olmuş bunu takip eden süreçte Gelibolu, Plovdiv, Manastır, Filibe ve 16. yüzyılda ise Sofya beylerbeylik merkezi olmuştur. Beylerbeyinin ikamet ettiği yere ise "paşa sancağı" adı verilmiştir¹⁹².

XV. yüzyılda sınırların genişlemesiyle birlikte Osmanlı İdari yapısında vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da nahiyelere ayrılmaktadır. Sancakların oluşturduğu vilayetin başında "beylerbeyi" bulunurdu. Rumeli Eyaleti'nin Paşa Sancağı Sofya idi. Kazalardan meydana gelen sancakların (liva) yönetimi sancak beylerindeydi¹⁹³. Oluşturulan Rumeli beylerbeyliğine bağlanan sancaklar seferlerde yarar sağlayan, kabiliyetli yöneticilere verilmişti. Sancak olacak şehirlerin seçiminde sahip oldukları stratejik önem etkili olmaktadır¹⁹⁴. Sancak beyi, sancağa bağlı kaza ve nahiyelerde güvenlikten sorumlu olan zaim, subaşı veya

¹⁸⁹ İnbaşı, *Balkanlarda Osmanlı*.....s. 161.

¹⁹⁰ Edip Durmaz, 'Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi Ve İdari Bir Terim Olarak 'Rumeli' (12.-19. Yüzyıllar), *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Mayıs-2014, s. 72.

¹⁹¹ Halil İnalçık, "Eyalet", *DİA*, XI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1995, s. 549.

¹⁹² İnbaşı, *Balkanlarda Osmanlı*.....s.161.

¹⁹³ 370 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rumili Defteri (937/1530) I, s.4.

¹⁹⁴ M. Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir Ve Kasabaları", *Belleten*, XX/78, Ankara: TTK Yay., 1956, s. 248.

voyvoda tarafından temsil edilirdi¹⁹⁵. Sancaklar Osmanlı taşra teşkilatının ana idari birimini oluşturmaktadır. Kazalar ise nahiyelerin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Kadı'nın yetki alanı içerisinde bulunan kazalarda nahiyelere taksim edilmiş pek çok köy, mezraa bulunabilirdi. Nahiyeler de kazalarda olduğu alt birim olarak köy ve mezraaları bünyesinde toplamaktaydı¹⁹⁶. Ancak kaza ve nahiyeler kelimelemleri idari ve coğrafi anlamda zaman içerisinde farklı şekillerde kullanılmıştır¹⁹⁷.

1530 yılında Rumeli Beylerbeyliği 29 sancak bulunmaktadır. Bu livalar(sancak); Paşa, Vize, Müselleman-ı Çirmen, Müselleman-ı çingane, müselleman-ı vize, Müselleman-ı Kızılca, Voynugan-ı istabl-ı amire, Silistre, Kefe, Niğbolu, Vidin, Köstendil, Vulçitrin, Prizrin, Alacahisar, Hersek, İzvornik, Bosna, Karlı ili, Ağrıboz, Mora, Rodos, Tırhala, Yanina, İskenderiyye, Dukakin, Ohri ve İlbasan sancaklarıdır¹⁹⁸. Bu sancaklar içerisinde Paşa Sancağı ve Sofya Kazası Rumeli beylerbeyliğini merkezi idi. Beylerbeyi burada oturduğundan dolayı ehemmiyetli idi¹⁹⁹. Ancak muhtelif tarihlerde liva isimlerinde ve sayılarında değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin, 1533 tarihinde 29 sancak var iken, 1551-1553 tarihlerinde beylerbeylikte 26 sancağın kaydedildiği görülmektedir. Bu sayı 1574-1584 tarihleri arasındaki 10 yıllık dönemde ise 32'ye yükselmiştir²⁰⁰.

3.1.1. Rumeli'nin İdari Yapılanmasında Eski Zağra

3.1.1.1. Eski Zağra Kazası

Osmanlı taşra teşkilatı içerisinde eyaletlere bağlı sancaklar kaza adı verilen, idari birimlere ayrılmıştı. Eyalet ve sancakların başında merkez sancakta ikamet eden beylerbeyi ve sancak beyleri bulunurdu²⁰¹. Kazalar, bir merkez etrafında toplanan köylerin birleşmesinden müteşekkildir. Genellikle kaza yapısı bu şekilde olmasına karşın sadece belirli bir köy grubunu ifade eden merkezi bulunmayan kazalar da bulunmaktadır. Kaza merkezleri bulunduğu bölgenin siyasi ekonomik ve içtimai yönden lideri durumundaydı²⁰². Doğrudan merkeze bağlı olan kaza, kadı tarafından

¹⁹⁵ İlhan Şahin, "Sancak", *DİA*, XXXVI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2009, s. 99.

¹⁹⁶ İlhan Şahin, "Nahiye", *DİA*, XXXII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2006, s.307.

¹⁹⁷ Rumeli Eyaleti, s. 11.

¹⁹⁸ Rumeli Eyaleti, s. 5-6.

¹⁹⁹ P. L. İnciciyan ve H. D. Andreasyon, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.2-3, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 1974, s. 16.

²⁰⁰ İnbaşı, *Balkanlarda Osmanlı*....s. 162.

²⁰¹ İnalçık, "Eyalet", s. 549-550.

²⁰² Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite Ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 118.

yönetilirdi. Kazaların güvenliği ise subaşılar tarafından sağlanmaktaydı²⁰³. Askeri bir sınıflandırma olan eyalet, sancak yapısından ayrılan kaza, sivil bir teşkilat olmasına rağmen eyalet, sancak, kaza şeklinde ifade edilmiştir. Kazalar ise nahiyelerden, nahiyeler de köylerden ve mezraalardan meydana gelmektedir²⁰⁴.

Osmanlılarda kaza kelimesi, hem kadı tarafından yönetilen idari bölge hem de coğrafi bir terim olarak iki farklı anlamda kullanılmıştır. İdari yapı özelliği özellikle XVII. Yüzyıldan itibaren öne çıkmıştır. Osmanlının ilk dönemlerinde idari birimlerin başında bulunan kadılar, yetki alanının geniş olması durumunda bir nevi yardımcısı durumundaki naibleri görevlendirirdi. XV. yüzyılda devletin sınırlarının genişlemesi sonucu yeni kazalar meydana gelmiştir. Kazalar idari ve hukuki yönden sancakbeyine değil doğrudan merkezde bulunan kazaskere bağlı durumdadır²⁰⁵.

Osmanlı idaresine giren Eski Zağra, Rumeli eyaletine bağlı kazalar içerisinde bulunan Edirne'ye tabidir. Balkan içlerine doğru gelişen fetihler sırasında şehir bir uç merkezi halindeydi. Ancak fetihlerin hızla ilerlemesi ve sınırların genişlemesi sonrasında iç şehir durumuna geldi²⁰⁶.

Eski Zağra XVI. yüzyılda yapılmış olan tahrirlerde Paşa Sancağı'na bağlı olduğunu görmekteyiz. Ancak 1519-1520 (926) tarihinde yapılan tahrirde Niğbolu sancağına bağlı bir nahiye şeklinde kayıt edilmiştir²⁰⁷. Fakat bu durum çok kısa sürmüş olmalıdır. 1522 tarihinde ise Eskihisar ismiyle tesmiye edilen Eski Zağra Paşa Sancağı'na bağlı bir kazadır. 1522'den birkaç yıl öncesine ait M.1519 (H. 925) tarihli icmal defter ile daha sonra M. 1527-1528 (934), 1568-1569 (976) tarihlerinde yapılan tahrirlerde ise Paşa Sancağı'na bağlı bir kaza statüsü devam etmektedir²⁰⁸. Fakat 1570-1571 tarihinde yapılan Paşa Sancağı kazalarının tamamını içeren mufassal tahrir defterinde verilen fihristte Zağra-i Eskihisar adıyla nahiye olarak kayıt edilmiştir²⁰⁹.

Osmanlı idaresine girdikten sonra harap olan şehir kısa zamanda tekrar inşa edilmiştir. Şehrin Anadolu'dan getirilen Türkler tarafından iskân edildiği

²⁰³ Kadılar ilmiye sınıfından olurlardı. Buldukları kzanın sadece Yırgı işlerinden değil kolluk işleri ve şehir yönetiminden sorumlu idi. Yani aynı zamanda müki amir idi. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: TTK., 2000, s. 12.

²⁰⁴ Enver Çakar, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII/1, Elazığ, 2003, s. 365.

²⁰⁵ Tuncer Baykara, "Kaza", *DİA*, XXV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 2002, s. 119.

²⁰⁶ Şahin, *Eski Zağra*, s. 395.

²⁰⁷ Nahiye-i Zağra-i Eskihisar der liva-i Niğbolu. BOA. TD. 382, s. 655.

²⁰⁸ BOA. TD., 138, s. 58a; KKA. TD., 65, s. 2a.

²⁰⁹ Bu tahrirde Eski Zağra, Paşa livasına bağlı Edirne'nin nahiyeleri arasında yer almaktadır. BOA. TD. 494, s. 6.

anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda Eski Zağra'da Anadolu, Acem, Geyveli ve Karamanlıların bulunması dikkati çekmektedir²¹⁰. 1519 yılında şehirde 18 mahalle bulunmaktadır ve bu mahallelerin tamamı Türk ve Müslüman ahali tarafından teşkil edilmiştir.²¹¹ Şehirdeki Hacı Malkoç, Hacı Hasan, Hacı Mahmud ve Debbağan mahalleleri ile Cami mahallesi bu isimlerle inşa edilen cami ve mescitler etrafında kurulmuştur²¹². XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra 1568-1569²¹³ ve 1570-1571²¹⁴ tarihlerinde yapılan tahrirlerde şehirde Müslüman mahallelerin yanında gayrimüslim mahalleleri de görülmektedir²¹⁵.

Şehirde çeşitli ekonomik faaliyetler yürütülmektedir. Meyve üretimi başta olmak üzere ve tarım, çeşitli sanat ve meslek grupları bulunmaktadır. Bu sanatlar arasında dericilik, kumaş süslemeciliği, bez ve keçe yapımı ve terzilik gibi mesleklerdir. Şehirde işletme olarak bir bozahane, bir başhane²¹⁶ ile birçok değirmen bulunmaktaydı. Bunun dışında bir de pazarı bulunmaktaydı²¹⁷.

Osmanlı Devleti'nin eğitime önem verdiğini biliyoruz. Vakıflar aracılığı ile yürütülen eğitim-öğretim hizmetlerinin yürütülmesi maksadıyla padişahlar külliyesi içerisinde medreseler kurmak suretiyle emsal oluşturmaktaydılar. Eski Zağra bu anlamda nasibini almış ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre 42 mektebin bulunduğu bir kazadır. Nefs-i Zağra'da ise bir medrese yer almaktadır²¹⁸.

Şehir sözlükte “nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı” olarak tanımlanmaktadır²¹⁹. Osmanlı şehrinde sadece nüfus belirleyici bir faktör değildir. Şehirde sancak beyi veya bir kadı bulunmalıdır. Bunun yanı sıra pazar bulunmalı ve nüfusun büyük bir çoğunluğu tarım dışı faaliyetler içinde olmalıdır²²⁰. Bu oluşumun

²¹⁰ İlhan Şahin, “XV. Ve XVI. Yüzyılda Sofya-Filibe-Eski Zağra ve Tatar Pazarı'nın Nüfus ve İskan Durumu”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 48, İstanbul, 1987, s. 254.

²¹¹ BOA. TD. 77, s. 459-468.

²¹² Şahin, “XV. Ve XVI. Yüzyılda Sofya-Filibe-Eski Zağra...”, s. 254.

²¹³ KKA. TD., 65, s. 5a.

²¹⁴ BOA. TD. 494, s. 431.

²¹⁵ BOA. TD., s. 431; KKA. TD., 65, s. 6a.

²¹⁶ Başhane şehirde kesilen hayvanların baş ve ayaklarının toplanıp atıldığı yerdir. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma, 2011, s. 94.

²¹⁷ Şahin, *Eski Zağra*, s. 395.

²¹⁸ Zağra'daki medrese Osmanlı medrese sistemi içerisinde 20'li medreseler arasında yer almaktadır. Medresenin adı Hoca Sinan'dır. M. Kemal Özergin, “Eski Bir Rûznâme'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı:4-5, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 1974, s. 283.

²¹⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5235d1c4d6b8e9.73667866.

²²⁰ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 12; Nagehan Üstündağ, “Osmanlı'da “Şehir” ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk Örneği (18. Yüzyıl)”, *Türkiyat Araştırmaları*, Sayı: 2, Ankara: 2005, s. 155.

genellikle bir ulu caminin, kalenin ve çarşının etrafında kümелendiği görülmektedir²²¹. Kısaca Osmanlı şehrinde çarşı, hisar bulunmaktadır. Çarşı şehrin çok önemli belirleyici bir unsurudur. Zira şehir kaynaklarda “pazar durur” olarak tanımlanmaktadır²²². Zamanla şehrin gelişmesi sonucu ortaya çıkan varoşu da şehrin bir parçası olarak düşünmek gerekmektedir²²³.

Tahrir defterleri Eski Zağra’da şehri ifade etmek için “nefs” teriminden söz edilmektedir. Osmanlı’da nefis tabiri, kadı ile mülki ve askeri idarecilerin bulunduğu yer anlamında kullanılmıştır. Genellikle tahrir defterlerinde kaza merkezi olan şehir ya da kasaba olarak kabul edilmiştir²²⁴.

Bu anlamda Eski Zağra, XVI. yüzyılda 4 nahiye ile nahiyelere bağlı köy ve mezraalardan meydana gelmektedir²²⁵.

3.2. Kazanın Nüfusu

3.2.1.Şehir Nüfusu

Osmanlı şehirlerinde mahalle ise önemli fonksiyonları bulunan, şehri diğer yerleşim birimlerinden ayıran bir idari birimdir. Mahalle, genellikle cami, mescit gibi dini yapıların etrafında oluşan dini inancı ve ekonomik faaliyetleri aynı olan kişilerin meskûn olduğu yerdir²²⁶. Klasik Osmanlı-Türk şehrinde insanlarda şehre aidiyet duygusundan ziyade şehrin bir parçası olan mahalleye aidiyet duygusu daha fazla gelişmiştir²²⁷. Bir kişi için şehirden ziyade bir mahallede yaşıyor olmak ve mahalle içerisinde belirleyici bir role sahip olmak daha önemliydi²²⁸. Bu açıdan baktığımızda mahaller birbirini tanıyan ve birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan kişilerin oluşturduğu şehrin birimiydi. Aynı ibadethaneye giden mahalleli birbirini tanıdığı

²²¹ Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı imparatorluğu 'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, II, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, s. 700.

²²² Mehmet Karagöz, “Osmanlılarda Şehir-Mekan-İnsan”, *Osmanlı*, IV, Ankara: Yeni TürkiyeYay., 1999, s. 103-104.

²²³ Halil İnalçık- Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/ 6, 2005, s. 34.

²²⁴ Vedat Turgut, “XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı'nda Demografik Ve İktisadi Vaziyet”, ed.: Haluk Selvi, M. Bilal Çevik, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, I, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., 2015, 315-416, s. 320; M. Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, 2005, s. 235-236.

²²⁵ KKA. TD., 65.

²²⁶ Karaca, s. 115.

²²⁷ Suraiya Faroqhi bu görüşe katılmamaktadır. Ona göre Osmanlı Devleti'nde kent bilinci hiç de göz ardı edilemeyecek derecede gelişmiştir. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev. Elif Kılıç, İstanbul 1998, s. 165.

²²⁸ Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, VII, (1953), s. 55.

gibi birbirinden sorumludur²²⁹. Mahalleye giren çıkan yabancıların, ya da girmesi gereken ve mahalleden çıkması gereken kişiler hakkında da söz sahibidir²³⁰. Aynı zamanda mahalle belli bir gruba ve cemaate göre bölgelere ayrılmıştır ki, mahalleler öncelikle Müslüman ve gayrimüslim olarak ayrılmıştır²³¹.

Eski Zağra şehir merkezi XVI. yüzyılda yapılmış olan 3 farklı tahrir göre değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda 1519 yılında 18 adet ile bütün mahalleler Müslümandır. Fakat bu durum 1568-1569 ve 1570-1571 yıllarında değişmiş olup mahalle sayısı 20'ye yükselmiş ve 2 mahalle gayrimüslim olarak ortaya çıkmıştır. Buradan XVI. yüzyılın ikinci yarısında gayrimüslimlerin yerleştiğini göstermektedir. Mahallelerin isimlerini cami, imaret mescit, meslek grupları ile önemli şahıslardan aldıkları görülmektedir. Mahalle isimlerinden biri cami, biri imaret, biri mescit, beşi meslek adıyla anılmaktadır. Bunun yanında Vize, İzmit ve Dimotoka gibi yerlerde de mahalle isimlerinin çoğunlukla cami, dini şahsiyetlerin ve şahıs adlarından oluştuğu görülmektedir²³². Mahallerden 1'i cami, 10'u kişi adı, 1'i imaret, 1'i mescit, 4'ü meslek adıyla isimlendirilmiştir. Aynı durum sadece Rumeli'de geçerli değildir. Müslüman toplumların temel özelliği olarak olaya bakmak gerekmektedir. Mesela Şebinkarahisar'da da mahalle isimleri ya toplumun önde gelen kişilerinin adları ya da cami, mescit isimlerinden oluşmuştur²³³.

Mahalleler şunlardır:

Cami-i Atik Mahallesi: 1568-1569 tarihli tahrir defterinde Cami-i Atik olarak var iken edilen mahalle 1519 sayımında Cami mahallesi şeklinde kayıt edilmiş

²²⁹ Araştırmalar göstermiştir ki, aynı mahallede yaşayan kişilerin birçoğu birbirleriyle akrabadır. Bu nedenle zaten birbirlerini çok daha iyi tanımakta ve bilmektedirler. İlhan Şahin, “Şehir”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2010, s. 449.

²³⁰ Mahalleye gelenlerin kimlik tespitinin yapılması ve kayıt altına alınması işlemi imam yapmaktadır. Yani imamlar mahalleli hakkında her türlü bilgiye sahiptirler. Osmanlı Devleti'nde imam ve muhtarların rolü hakkında geniş bilgi için bakınız. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 38-40. Kemal Beydilli, “İmam-Osmanlı Devleti'nde İmamlık”. *DİA*, XXII, İstanbul 2000, 181-186.

²³¹ Fakat Müslümanlar ile gayrimüslimlerin aynı mahallede yaşadıklarına dair örnekler de az değildir. Balıkesir'de 1840/41'deki nüfus sayımında gayrimüslim bir tane mahalle bulunmakta olup sadece 6 erkek nüfusun bulunduğu bir aile Ali Fakih Mahallesi'nin Müslüman ahalisini teşkil etmektedir. Martlı, Yenice, Börekçiler, Karaoğlan, Eski Kuyumcular, Kasablar mahallelerinde gayrimüslimler ile Müslümanlar beraber yaşamaktadırlar. Zübeyde Güneş Yağcı-Serdar Genç, *H. 1256/ M. 1840-41 Tarihli Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Bursa 2013, s. 50.

²³² Volkan Ertürk, “1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Vize Sancağı Kazaları”, *EKEV Akademi Dergisi*, 57, Durum, 2013, s. 213. Mehmet Kaya, “XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı'nın Demografik Durumu Ve İskan Siyaseti”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/38/320.pdf>, s. 72; Çam, s. 49-50.

²³³ Fatma Acun, “Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinden Karahisar”, *Belleten*, LXV/242, Ankara: TTK., 2001, s. 179.

olması muhtemeldir. Nitekim 1519 tarihinde mahallede 22 mücerred ve 38 hane vardır. Nüfus artışının gözlemlendiği mahallede 50 yıl sonra hane sayısı iki katına yükselmiştir. Bu tarihte hane sayısı 61'dir. İlginç olan ise yine bu tarihte mücerred yoktur. Bu hanelerden 4 tanesi ise celeb olarak kayıt edilmiştir. Kaza'da bulunan cami ve mescitlerin imam ve müezzinleri, cami ve mescitin bulunduğu mahallede oturmayıp farklı yerlerde ikamet etmişlerdir. Buradan hareketle Cami- i Atik mahallesinde Mihaliçli, Hacı Hasan, Hacı Temurhan, Terzi Yusuf, mahallelerinde bulunan mescitlerin imamları ile Terzi Yusuf mahallesi mescidi ile Hasköy Mescidi'nin müezzinleri bu mahallede oturmaktadırlar. Ancak Hasköy Mescidi'nin hangi mahallede olduğu belirtilmemiştir²³⁴.

İmaret Mahallesi: 1519 tarihinde mahallede 7 mücerred, 1 yamak-müsellem ile 28 hane var iken²³⁵ 1568-1569 tarihinde mahallede 1 müsellem dahil 37 hane bulunmaktadır²³⁶. 1519 tarihli sayıma göre nüfusda bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

Hacı Hasan (Terzi Yusuf) Mahallesi: 1519 tarihli tahrirde 31 hane, 14 mücerred, 1 celeb ve 1 eşkinci bulunan mahalle²³⁷, 1568-1569'a gelindiğinde büyümüş ve 1 eşkinci, 1 müsellem olmak üzere 42 haneye ulaşmıştır. Aynı zamanda 1519 tarihindeki tahrirde mahallede mescidden bahsedilmezken 1568-1569 tarihindeki sayımda mahallede iki tane mescid bulunmaktadır. Burada Sardan Mescidi'nin müezzini oturmaktadır²³⁸.

Debbağan Mahallesi: 1519 tarihinde yapıla tahrirde 48 mücerred ve 42 hane ve 2 yağcı var iken²³⁹ 1568-1569 tarihli tahrirde 10 yamak, 3 müsellem, 2 celeb, 2 akıncı, 14 mücerred ve 44 hane bulunmaktadır. Mahallede 50 yıl önceki tahrirde cami ve mescidden söz edilmezken, 1568-1569 tahririnde bir cami ve iki mescid yazılmıştır²⁴⁰.

Hacı Mahmud Mahallesi: Yüzyılın ilk tahriri olan 1519'da mahalle 33 hane ve 15 mücerredten oluşmaktadır²⁴¹. 1568-1569 tarihine gelindiğinde mahallede 2 yamak, 1 celeb ve 1 müsellem, 4 mücerred ve 43 hane vardır. Bunun yanı sıra mahallede dini yapı olarak üç mescid bulunmaktadır Mahalle imam ve müezzininin

²³⁴ KKA. TD. 65, s. 2a.

²³⁵ BOA. TD. 77, s. 459.

²³⁶ KKA. TD. 65, s. 2a.

²³⁷ BOA. TD. 77, s. 462.

²³⁸ KKA. TD. 65, s.2b.

²³⁹ BOA. TD. 77, s. 466.

²⁴⁰ KKA. TD. 65, s.2b.

²⁴¹ BOA. TD. 77, s. 465.

yanında Cami-i Atik mahallesinde bulunan Hacı Hasan Mescidi'nin imamı ve müezzini yer almaktadır. Mahallede bunun dışında bir de Hacı Şaban Mescidi'nin imamı bulunmaktadır²⁴².

Hasan Fakih Mahallesi: Mahalle 1519'da 6 mücerred, 1 (?) ve 19 haneden müteşekkildir. Mahallede bir de Karaca Ahmed adıyla 1 haneden oluşan zaviye bulunmaktadır²⁴³.1568-1569 tarihinde mahallede 2 müselleme 1 ellici ve 15 hane bulunmaktadır. Bu sayımda ise zaviyede 2 hane vardır. Ayrıca mahallede bir mescid yazılmıştır²⁴⁴.

Çerçi Murad Mahallesi: Adını Çerçi Murad zaviyesinden alan mahallede 1519 tarihli tahrirde 14 mücerred ve 28 hane var iken²⁴⁵ bu sayı, 1568-1569 tahririnde 2 yamak ve 40 haneye yükselmiştir. Fakat 50 yıl sonra mahallenin adına Çerçi Murad'ın yanı sıra Alaca Mescid ve Taşköprü isimleri de eklenmiştir²⁴⁶. Mahalle imamı ve müezzini dışında Hacı Hasan Mescidi, İmaret ve Ahmet Bey Camii imamları ile Noktacı Camii müezzinleri bulunmaktadır²⁴⁷. Aynı zamanda mahallede bulunan zaviyede bir hane görülmektedir

Mihaliç Mahallesi:1519(925) tarihinde mahallede 1 yağcı, 1 yavacı, 17 mücerred ve 30 hane bulunmaktadır²⁴⁸. 1568-1569(976) tarihinde mahallenin ismi Mihaliçlü olarak yazılmış olup mahallede 1 yamak, 2 ellici ve 45 hane bulunmaktadır. Mahallede bir müezzin ile Şeyh Mescidi'nin imamı ikamet etmektedir²⁴⁹.

Hacı Temürhan nam-ı diğer (Cüllahan²⁵⁰) Mahallesi: Mahalle adını şehirde önemli bir kişi olduğunu düşündüğümüz Hacı Temürhan'dan almış olmalıdır. Belki de Hacı Temirhan çul dokumakta olması itibariyle Cüllahan adı mahallenin diğer adı olarak kayıtedilmiştir. 1519 tarihinde mahallede 8 mücerred, 2 yamak-müselleme, 1 eşkinci ve 28 hane bulunmaktadır²⁵¹. 1568-1569 tarihli sayımda ise gelişme gösteren mahallenin hane sayısı 5 yamak, 3 eşkinci, 1 celeb, 2 akıncı ile birlikte 69'a yükselmiştir. Mahallede 1 imam ve 2 müezzin bulunmaktadır²⁵².

²⁴² KKA. TD. 65, s. 3a.

²⁴³ BOA. TD. 77, s. 468.

²⁴⁴ KKA. TD. 65, s. 3a.

²⁴⁵ BOA. TD. 77, s. 461.

²⁴⁶ KKA. TD. 65, s. 3a-3b.

²⁴⁷ Mahalle-i Çerçi Murad nam-ı diğer Alaca Mescid ve Taşköprü dahi dirler. KKA. TD., 65, s.3a-3b.

²⁴⁸ BOA. TD. 77, s.463.

²⁴⁹ KKA. TD. 65, s. 3b.

²⁵⁰ Cüllah çul dokuyan demektir. Develioğlu, s. 147.

²⁵¹ BOA. TD. 77, s. 465.

²⁵² KKA. TD. 65, s. 3b.

Mescid-i İnal Bey (?) Mahallesi: Adı geçen mahalle önceki sayımda yani 1519 tarihinde yapılan tahrirde kayıtlı değildir. 1568-1569 tarihinde mahallede 10 yamak ve 1 eşkinici olmak üzere toplam 21 hane yazılmıştır. Mahallede 1 imam ile Hacı Temürhan Mahallesi'nde görevli 1 müezzin bulunur²⁵³.

Cüneyd Mahallesi: Kişi adıyla tesmiye edilmiş bir başka mahallede Cüneyd mahallesidir. Mahalle 1519'da 4 yamak-müselleme dahil 28 hane ve 18 mücerredten müteşekkildir²⁵⁴. Diğer mahallelerden farklı olarak 1568-1569 tarihinde mahalle nüfusunda azalma meydana gelmiş ve 21 haneye düşmüştür. Ayrıca mahallede 3 mücerred ve 1 yamak bulunmaktadır²⁵⁵.

Hamid Fakih Mahallesi: 1519 tarihinde mahallede 2 yamak-müselleme, 17 mücerred ve 27 hane bulunmaktadır²⁵⁶. Bu sayı 1568-1569 tarihinde 2 sipahi ve 2 celeb ile birlikte 31 haneye yükselmiştir. Haneler arasında 1 imam ile 1 müezzin vardır²⁵⁷.

Hacı Malkoç Mahallesi: Ünlü akıncı ailelerinden Malkoçoğullarının Silistre taraflarına görevlendirildiklerini biliyoruz²⁵⁸. Hacı Malkoç bu ünlü akıncılardan birisi olmalıdır. Zira Silistre Eski Zağra'ya çok uzak değildir. Hacı Malkoç, mahallesi 1519'da 6 mücerred, 1 gedik ve 14 haneden oluşmaktadır²⁵⁹. 1568-1569 tarihinde ise hane sayısı 19'a çıkmıştır. Bu hanelerin 1'i sipahizade, 3'ü yamak, 1'i müselleme, 2'si imamdır²⁶⁰.

Kalburcu²⁶¹ Mahallesi: Osmanlı döneminde bazı esnaf grupları belirli mahallelerde toplanmakta idi ve mahalle bu esnafın adına istinadan isimlendirilmekteydi²⁶². Kalburcu mahallesi de adını tahıl gibi iri taneli maddeli elemek için kullanılan kalburdan almakta olduğu görülmektedir. Mahallenin nüfusu 1519'da 18 hane ve 4 mücerredir²⁶³. Diğer bir çok mahallede olduğu gibi geçen elli yıllık süreçte nüfus artışı meydana gelmiş ve 1568-1569 tarihli defterde yaklaşık iki katına çıkmıştır. Kısca 3 yamak, 1 celeb, 1 sipahizade ve 1 akıncı ile hane sayısı 30

²⁵³ KKA. TD. 65, s. 4a.

²⁵⁴ BOA. TD. 77, s. 463.

²⁵⁵ KKA. TD. 65, s. 4a.

²⁵⁶ BOA. TD. 77, s. 466.

²⁵⁷ KKA. TD. 65, s. 4b.

²⁵⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara: TTK Yay. 1975, s.573.

²⁵⁹ BOA. TD. 77, s. 462.

²⁶⁰ KKA. TD. 65, s. 4b.

²⁶¹ Kalbur Türkçe sözlükte tahıl ve başka iri taneli maddeleri elemek için kullanılan büyük delikli veya seyrek telli elek şeklinde tarif edilmektedir. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.55460ccf25edd5.35670748.

²⁶² Balıkesir'de yer alan Dinkçiler mahallesi

²⁶³ BOA. TD. 77, s. 464.

olmuştur. Mahallede 1 imam ile Mihaliçli Mahallesi'nde görevli 1 müezzin oturmaktadır.²⁶⁴.

Hacegi Mahallesi: 1568-1569 tarihli tahrir göre mahallede 2 müsellemler, 2 yamak, 2 celeb ve 1 akıncı dâhil 54 hane mukayyiddir. Mahallede bulunan 2 imamın birisi Cüneyd Mescidi'nin imamı olup bir de müezzin ikamet etmektedir²⁶⁵. 1519 tarihli tahrirle karşılaştıracak olursak, önceki tahrirde mahallede 25 mücerred ve 43 hane ile yine nüfusta artış söz konusudur²⁶⁶. Mahallede akıncı, yamak ve müsellemler bulunmamaktadır.

Veled-i İvaz Mahallesi: 1568-1569 tarihinde yapılan tahrir göre mahallenin hane sayısında 1519 tarihli tahrir nazaran düşüş görülmektedir. Şöyle ki 1519 tarihinde mahallede 52 hane ve 7 mücerred, 2 yamak-müsellemler, 1 gedik ve 1 yağcı bulunurken²⁶⁷, 1568-1569'daki tahrirde hane sayısı 4 yamak, 1 müsellemler, 1 (?), 2 mücerred olmak üzere 48'e düşmüştür. Mahallede 1 imam ile 1 müezzin vardır. Bunun yanında Şeyh Şaban Mescidi'nin müezzinini de burada kaydedilmiştir²⁶⁸.

İbrahim Subaşı (Kaya ?) Mahallesi: 1519 tarihinde mahallede 6 mücerred ve 19 hane bulunmaktadır²⁶⁹. 1568-1569 tarihinde ise mahallenin hane sayısı artış göstermiş, 1 müsellemler ile birlikte 27 hane bulunmaktadır. Bu haneler arasında 2 imam bulunmaktadır²⁷⁰.

Hayran Dede Mahallesi: 1519(925) tarihinde mahallede 1 yamak-müsellemler, 10 mücerred ve 26 hane vardır²⁷¹. 1568-1569(976) tarihinde mahallede 5 yamak, 2 akıncı, 3 müsellemler, 2 bennak, 2 çiftlik ve 4 yarım çiftlik olmak üzere 53 hane bulunmaktadır. Mahalle imam ve müezzininin yanında Cami-i Kebir'in imam ve müezzinini burada ikamet etmektedir²⁷².

Havuççılar Mahallesi: 1519(925) tarihinde kaydedilen mahallede 6 hane ile 1 yamak-müsellemler bulunmaktadır²⁷³. Ancak bu mahalle kaydına daha sonra 1568-1569(976) tarihinde rastlanılmamaktadır. Bu durumun sebebi, mahallenin dağılmış olması ya da adının değişmesi olabilir.

²⁶⁴ KKA. TD. 65, s. 4b.

²⁶⁵ KKA. TD. 65, s. 4b.

²⁶⁶ BOA. TD. 77, s. 468.

²⁶⁷ BOA. TD. 77, s. 460.

²⁶⁸ KKA. TD. 65, s. 5a.

²⁶⁹ BOA. TD. 77, s. 459.

²⁷⁰ KKA. TD. 65, s. 5a.

²⁷¹ BOA. TD. 77, s. 464.

²⁷² KKA. TD. 65, s. 5a.

²⁷³ BOA. TD. 77, s. 468.

1519 (H.925) tarihinde Eski Zağra kaza merkezinde toplam 18 mahalle vardır. Bu mahallelerin tamamı Müslüman Türkler tarafından meskûn durumdadır. Tahmini nüfusu 2.860 olan kazada bu tarihte gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır. Nüfus açısından mahallelere baktığımızda kazanın en büyük mahallesi 268 kişi ile Debbağan mahallesidir. Bu mahalleyi 267 kişi ile Veled-I İvaz, 240 kişi ile Hacegi mahallesi takip etmektedir. Kazanın en küçük mahallesi ise 35 kişi ile Havuççılar mahallesidir. Havuççılar mahallesi bir sonraki tahrirde yer almamaktadır. Eski Zağra'nın nüfusu diğer şehirleriyle karşılaştırıldığında kazanın büyük bir şehir olduğu görülmektedir. Bahsedilen şehirlerden farklı olarak bu tarihte Eski Zağra'da gayrimüslim bulunmamaktadır. 1519 tarihinde Gümülcine'nin nüfusu 2.069 olup bunların 357'si gebran olarak tespit edilmiştir²⁷⁴. Dimetoka'nın nüfusu ise 1.865'dir. Bu nüfus içerisinde 685 gebran bulunmaktadır²⁷⁵.

1568-69 (H.976) tarihli mufassal tahrir defterine göre Müslüman mahalle sayısı sabit kalmış, buna karşın mahallelere bir gayrimüslim mahallesi eklenmiştir. Nereden ve ne şekilde geldikleri hakkında bilgimiz olmayan gayrimüslimlerin nüfusu tahmini 265 kişidir. Eski Zağra merkezde bulunan Kıptiler de yekûn olarak yazılmıştır. Bu kayda göre 105 kişi kıpti bulunmaktadır. Kıptilerin dini vaziyeti hakkında ise bir bilgi bulunmamaktadır. Türk-Müslüman nüfusun dışında hristiyanların bulunduğu mahalleler gebran adı altında ayrı bir başlık olarak yazılmıştır. Mahalle nüfuslarında genelde artış yönünde bir eğilim görülmektedir. Bu tarihte en yüksek nüfusa sahip mahalle 337 kişi ile Hacı Temurhan (Cüllahan) mahallesidir. Bu mahalleyi 319 kişi ile Debbağan, 305 kişi ile Cami ve 246 kişi ile Hacegi mahalleleri izlemektedir. Diğer mahallelerde de nüfus artışı yaşanmasına rağmen bu üç mahallede bariz bir şekilde görülmektedir. Mahallelerdeki artışın sebebini doğal nedenlere bağlamak zordur. Bu artışın nedenini göç olgusunda aramak gerekmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi zaten bir gayrimüslim göçü gerçekleşmiştir. 1570 ila 1590 arasında Hristiyan nüfus iki kat artmıştır. Aynı şekilde Müslüman nüfusunda göç etmesi ihtimal dâhilindedir²⁷⁶.

²⁷⁴ Turan Gökçe, “Gümülcine Kasabası Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler (XV.-XIX. Yüzyıllar)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX, S.2, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2005, s. 88.

²⁷⁵ Ömer Çam, *TD 54 Numaralı Tahrir Defterlerine (H. 976/M.1568) Göre Dimetoka Kazası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 72.

²⁷⁶ 19. yüzyıla geldiğimizde artık Eski Zağra'da sadece Bulgarlar değil hatırı sayılır bir Yahudi nüfusu da bulunmaktaydı. Bakınız. Zvi Keren, “The Fate of the Jewish Communities of Kazanlık and Eski-Zağra in the 1877/8 War”, *The Ottoman-Russian War of 1878-78*, Ed: Ömer Turan, Ankara 2007, s. 113-123.

Tablo 3: Eski Zağra’da Mahalleler ve Nüfusu

Mahalleler	1519 (H. 925)			1568-69 (H. 976)			1570-71 (H. 978)		
	Hane	Müc.	Tahmini Nüfus	Hane	Müc.	Tahmini Nüfus	Hane	Müc.	Tahmini Nüfus
İmaret	28	7	147	33	3	168	30	1	151
İbrahim Subaşı	19	6	101	27		135	29	1	146
Veled-i İvaz	52	7	267	46	2	232	31	1	156
Cami	38	22	212	61		305	65	6	331
Çerçi Murad	28	14	154	43		215	40	2	202
Hacı Hasan (Terzi Yusuf)	33	14	179	42		210	44	5	225
Hacı Malkoç	14	6	76	19		95	15		75
Cüneyd	31	18	173	22	3	113	24		120
Mihaliç	32	17	177	48		240	51	1	256
Hayran Dede	26	10	140	43		215	32	3	163
Kalburcu	18	4	94	28	2	142	31		155
Hacı Temürhan (Cüllahan)	31	8	163	67	2	337	67	2	337
Hacı Mahmud	33	15	180	47	4	239	50	1	251
Hamid Fakih	26	18	148	28	3	143	33		165
Debbağan	44	48	268	61	14	319	71	4	359
Havuççılar	7	-	35	-					
Hasan Fakih	20	6	106	20		100	25		125
Hacegi	43	25	240	48	6	246	49	3	248
Mescit-i İnal Bey	-	-		21		105	19		95
Gebran	-	-		53		265	28	9	149
Kiptiyan	-	-		21		105			
Toplam	523	245	2.860	778	39	3.929	734	39	3.709

Kaza merkezinde nüfusu belirleyebilmek amacıyla mahallelerde kayıtlı olan hane sahibi olan evli erkeklerle bekâr erkekler dikkate alınmıştır.

Eski Zağra’nın nüfus özelliklerini tespit edebildiğimiz tahrir defterlerinden hareketle kaza nüfusunu oluşturan askeri, dini, içtimai ve ekonomik hayatta yer alan meslek gruplarını ortaya koyabilmekteyiz. XVI. asrın başlarında Eski Zağra’da az

sayıda görevliye ve meslek grubuna rastlanılmaktadır. Bunlar içerisinde tablodan da anlaşılacağı üzere cami ve mescitlerde görev yapan imam ve müezzinler önemli bir yer tutmaktadır. Kazada meslek grubu olarak başmakçı, bazargan, celeb, çerçi, debbağ gibi meslekler bulunmaktadır. Askeri olarak ise eşkinci ve yamaklar bulunmaktadır.

Tablo 4: 1519 (H.925)'de Eski Zağra Nüfusuna Dahil İdari, Askeri, Dini Görevliler ve Meslekler

Başmakçı	1
Bazargan	1
Celeb	1
Çerçi	1
Debbağ	1
Dellal	2
Eşkinci	2
İmam	16
Kasab	4
Kethüda	2
Müezzin	14
Yamak	12
Yapıcı	1
Yavacı	1

Eski Zağra'nın demografik yapısının tespit edilebildiği ikinci defter 1568-69 (H.976) tarihli mufassal tahrir defteridir²⁷⁷. Bu defterde Eski Zağra'nın nüfusu mahalleler halinde yazılırken mahallelerde bulunan meslekler ile idari, askeri, dini ve içtimai gruplar da kişi adlarıyla birlikte verilmiştir. Daha önce işaret edildiği gibi burada da dini görevliler ön plandadır. Askeri olarak 41 yamak, 16 müselleme, 8 ellici, 7 sipahi, 4 eşkinci ile 1 sipahioğlu ve 1 müsellemoğlu bulunmaktadır. Meslek olarak baktığımızda bu tahrirde attar, berber, başmakçı, börkçü, celeb, debbağ, bozacı, dellak, deveci, dülger, hamami, hallaç, kalaycı, kasab, keresteci, nalband, neccar gibi çeşitli meslek grupları teşekkül etmiştir. Bu durum, bize kazanın yüzyılın ikinci yarısında iktisadi bakımdan geliştiğini göstermektedir. Hakim mesleklerin celeb, nalband, başmakçı olduğu görülmektedir. Bütün bunların dışında 4 muaf kaydedilmiş ancak niteliği belirtilmemiştir. 1570-71 (H.978)'de yukarıdaki mesleklerden farklı olarak canbaz, çeltikçi, hayyat, helvani, tabbah, keçeci, saraç ve sabuni görülmektedir.

²⁷⁷ KKA, TD. 65.

Tablo 5: 1568-69 (H.976)'da Eski Zağra Nüfusuna Dahil İdari, Askeri, Dini Görevliler ve Meslekler

Attar	2	Kalaycı	3
Başmakçı	4	Kasab	3
Berber	1	Keresteci	1
Bozacı	3	Muaf	4
Börkçü	1	Müezzin	17
Celeb	11	Mülazım	3
Debbağ	3	Müsellem	16
Dellak	3	Müsellem oğlu	1
Deveci	1	Nalband	5
Dülger	1	Neccar	3
Ellici	8	Sipahi	7
Eşkinci	4	Sipahi oğlu	5
Hamami	1	Vaiz	1
Hallac	1	Yamak	41
İmam	26	Yapıcı	5

Tablo 6: 1570-71 (H.978)'de Eski Zağra Nüfusuna Dahil İdari, Askeri, Dini Görevliler ve Meslekler

Attar	4	Kasab	5
Canbaz	2	Keçeci	1
Celeb	14	Kethüda	1
Çerçi	1	Müezzin	25
Çeltikçi	1	Nalband	8
Debbağ	18	Neccar	6
Dellak	8	Sabuni	1
Ellici	3	Saraç	2
Eşkinci	3	Şeyh	2
Hamami	1	Sipahi oğlu	3
Hatip	1	Tabbah	1
Hayyat	10	Vaiz	1
Helvani	3	Yamak	9
İmam	28	Yapıcı	22

3.2.2. Kırsal Nüfus

3.2.2.1. Eski Zağra'nın Merkez Köyleri

XVI. yüzyılda Eski Zağra Kazası'nın merkeze bağlı köyler ile nahiyelere bağlı köylerinde meskûn nüfus tahmini olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre 1519 (H.925) tarihinde Eski zağra merkez köyleriyle, bağlı nahiyelere dahil olan köylerin tahmini nüfusu, 9.594 olup bunların sadece 747'si gayrimüslim olarak kaydedilmiştir. 1568-69 (H. 976) tarihinde tahmini 21.107 olan nüfusun 2.622'si gayrimüslimdir. 1570-1571 (H.978) tarihinde ise tahmini nüfusun 13.187 olduğu

görülmektedir. Bu nüfusun 876'sı gayrimüslimdir. Toplam nüfus içerisinde gayrimüslimlerin nüfus oranı 1519'da %7.8, 1568-1569'da %12.4, 1570-71'de %6.6 şeklindedir. Köylerin nüfusuna bakıldığında 1519'dan 1568-69'a kadar geçen 49 yılda büyük bir artış gözlenmiştir. Ancak 1570-71 tarihlerinde aradan geçen 1-2 yıllık bir süre içerisinde belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün sebebi olarak elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır.

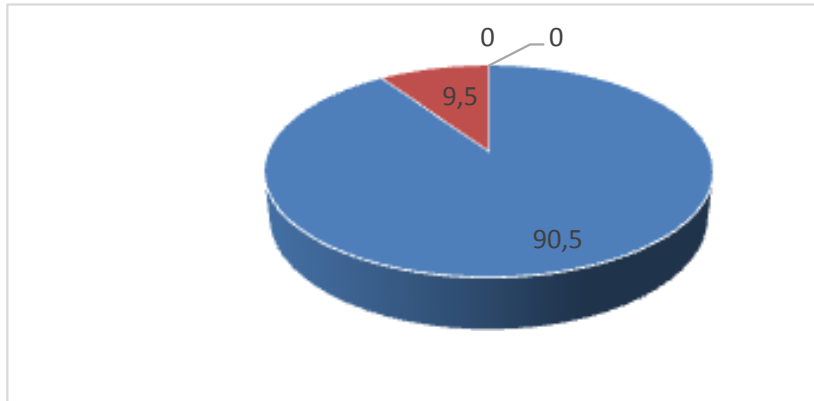
Köy isimleri, çevre ile ilgili olanlar, eşya ismiyle anılanlar, aşiret, boy, cemaat ile önemli kişilerden alanlar, şahıs ismiyle anılanlar, meslek adıyla anılanlar, renklerle adlandırılan, dini motif ve şahıs adlarıyla adlandırılanlar, tarihi, sosyal, kültürel değer ve yapılardan adlandırılanlar, hayvan adlarıyla adlandırılanlar gibi farklı şekillerde adlandırılmışlardır²⁷⁸. Tahrir defterlerinden Eski Zağra'ya bağlı köylerin ve mezarların isimleri tespit edilmiştir. Bu köylerin adları değerlendirildiğinde yukarıda verilen özelliklerin Eski Zağra için de geçerli olduğu görülmektedir. Eski Zağra'nın köy isimlerine baktığımızda çevre ilgili olarak Beştepe, Gökçe Dağlı, Yaylacık, Çengerlü, Karacadağ, Üçöyük, Çatal Öyük, meslek adlarıyla ilgili Küreciler, Çeltikçiyan, Cullah Aziz, Cullah Mustafa, adını şahıs adlarından alan Yukarı Yusuf, Ömerci, Akça İbrahim, Kul Hamza, Uzun Hasan, Bayezidli, Orhanlı, Sakar Yunua, Çakal Ahmed, Dişlüce Ahmed, Halid, Muradlı, Kul Murad, İlyasça, İsmailce, Musa Beylü, Büyük ve Küçük Hamidli, dini kökenli olarak Mürsel Fakih, Kırum Hoca, Hasan Fakih, Resullü, Suhte, Aşık Fakih, Hayvan isimlerinden alan, Büyük Doğancı, Küçük Doğancı Çiftliği, Yund Alanı²⁷⁹, Balabanlı, Dağancı Hacı, Kuşlu, Küçük Keçili, adını tarihi, sosyal kültürel yapılardan alan, Kilisecik, Papas, Canbaz Viranı, Ahad Viranı, Şeyh Viranı, adını oymak, boy isminden alan Avşarlı köyleri bulunmaktadır. Bunların dışında Balkanların iskânı sırasında Anadolu'dan gelerek yerleşenler, geldikleri yerin ismini yeni yerleştikleri yerlere vermişlerdir. Buna örnek olarak, Eski Zağra'da Kırşehirli köyü verilebilir.

²⁷⁸ Ahmet Gündüz, "Tapu Tahrir Defterlerine Göre Kocaeli Ve Çevresindeki Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme", ed.: Haluk Selvi, Bilal Çelik, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, I, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., 2015, s. 466; Selim Hilmi Özkan, "XVI. Yüzyıl kayıtlarına Göre Alaiye (Alanya) Sancağında Yer Adları Üzerine Bir İnceleme", *JASS*, 5, <http://www.jasstudies.com/Makaleler/1123177427>, (Haziran 20129, s. 159.

²⁷⁹ Belki de bu köy Manisa ve çevresinden giden Yörükler tarafından kurulmuştur. Zira büyük bir kesimi Manisa ili sınırları içerisinde yer alan Yunt Dağı bulunmaktadır. Yunt Dağı ve çevresi el dokuma halıları ile meşhur yörük ve Türkmenler tarafından meskûndur. Sümer, s. 571.

XVI. yüzyılda köyler içerisinde en kalabalık köyün Tazlar isimli köy olduğu, köyün değerlendirmeye alınan yıllarda nüfusunun 200'den fazla olduğu görülmektedir. Bunu takiben vakıf köylerin olan Beştepe gelmektedir. Burada nüfusu oluşturanlar, Yeğân Ahmed, Subaşı, Paşalular, Gündüzler, Yoğurtçu ve Yar Paşa adıyla altı bölük halinde kaydedilmişlerdir²⁸⁰. Bu ikisi dışında üç yılın ortalamasına bakıldığında Çakal Ahmed, Kul Murad, Göçeri Viranı, Veled-i Meriç, Cüllah Aziz, Çengerli, Curanlı ve Yaylacık köyleri hatırı sayılır bir nüfusa sahiptir. Kırsal kesimde bulunan gayrimüslim nüfus Mogilani (Kavak), Karageyikli, Bedek, Yenice Köy, Kilisecik, Evrenos, Ahi, Kuşlu, Rahoviçe (Hızır Bey) ve Papas köylerinde toplanmıştır. Ancak aşağıdaki tarihler incelendiğinde Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte oturduğu köylerde ilerleyen yıllarda Müslüman nüfus ya çok azalmış ya da tamamen ortadan kalkmıştır.

Grafik 1: XVI. Yüzyılda Eski Zağra'da Kısal Nüfus Yapısı



Saatlü (Saidlü) Köyü: Köyde 45 hane vardır. Haneler arasında 7 çiftlik, 6 çift, 17 bennak, 5 mücerred, 2 yamak, 2 yamak oğlu, 1 yağcı ve 1 müsellemler bulunmaktadır. Köyde 'ez hariç'²⁸¹ olarak Tahta mezraası kaydedilmiştir²⁸².

Curanlı Köyü: 1519(925) tarihinde köyde 33 hane, 3 mücerred, ve 1 eşkinici-müsellemler bulunmaktadır²⁸³. 1568-1569(976) tarihinde köyde 36 hane, 20

²⁸⁰ BOA. TD. 77, s. 31,32,33.

²⁸¹ Bir yerde meskun bulunmayan ve sürekli yer değiştirenler, toprağını işledikten sonra kullanılmayan başka bir araziye ekenler ve bir tımar dahilinde bulunan ancak bulunduğu yeri terk ederek başka yere gidenler 'hariç raiyet' olarak tabir edilir. Tahrir defterlerinde 'hariç ez defter' ibaresi, hem toprak parçası, hem gelir hem de reaya için kullanılan bir terim olmuştur. Bir önceki tahrirde yazılmayan yeni tahrirde boş alanlarda ziraat yapılmasıyla 'hariç ez defter' olarak yazılan arazilerde 'hariç raiyet' olarak kaydedilen kişiler işlemektedir. Bakınız: Oktay Özel, "XV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Hariç Raiyyet", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.43, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1986, s. 160.

²⁸² KKA. TD. 65, s. 9b-10a.

²⁸³ BOA. TD. 77, s. 472.

çiftlik, 1 yarım(nim) çiftlik, 8 çift, 2 yarım(nim) çift, 14 mücerred ve 2 bennak bulunmaktadır. Ayrıca köyde 'ez hariç' olarak Küreci köyü kaydedilmiştir²⁸⁴.

Ömerci (Karaman, Uzun Hallice?) Köyü: Köyde 31 hane vardır. Haneler arasında 12 çiftlik, 2 yarım(nim) çiftlik, 8 çift, 1 müselleme, 5 bennak ve 3 mücerred bulunmaktadır²⁸⁵.

Köse Viranı Köyü: Köyde 33 hane vardır. Haneler arasında 3 bennak ve 17 çiftlik bulunmaktadır²⁸⁶.

Yaylacık Köyü: Köyde 63 hane vardır. Haneler arasında 6 çiftlik, 25 çift, 20 bennak, 9 yamak ve 5 yamak oğlu bulunmaktadır. Köye dahil bir de Kurd Pınarı adıyla mezraa bulunmaktadır²⁸⁷.

Avşarlı Köyü: Köyde 31 hane vardır. Bunlardan 4'ü yörük cemaatidir. Cemaat içinde 4 hane vardır. Bu haneler çiftlik olarak yazılmıştır ve 1 eşkinici oğlu vardır. Diğer 27 hane arasında 11 çiftlik, 12 çift, 1 eşkinici, 2 mücerred, 2 eşkinici oğlu ve 1 yamak bulunmaktadır²⁸⁸.

Bahşililer Köyü: 1519 (925) tarihinde köyün adı Bahşili olarak yazılmıştır. Köyde 1 raiyyet hane, 3 yağcı, 1 mücerred, 1 yamak-yörük ve 1 (?) bulunmaktadır. Köy sakinleri bu tarihte Karaca Ahmed köyü toprağında ziraat etmektedirler²⁸⁹. 1568-1569(976) tarihinde gelindiğinde Köyde 17 hane vardır ve bazıları yağcıdır. Haneler arasında 6 çiftlik, 2 çift, 4 yarım(nim) çift ve 5 bennak bulunmaktadır²⁹⁰.

Resullü Köyü: Yörüklerden oluşan köyde 97 hane vardır. Haneler arasında 1 çiftlik, 16 çift ve 5 mücerred bulunmaktadır. Diğer köylerden farklı olarak köy dahilinde 6 farklı cemaat vardır. Bu cemaatler; Fazıl oğlu yörük cemaati(4 Hane), Karasulu cemaati(23 Hane), (? 12 Hane) cemaati, Musa Fakih cemaati(9 Hane), Karaçobanlı cemaati(2 Hane), Kemalli cemaati(5 Hane), Kasım cemaati(6 Hane, 5 bennak)'dir²⁹¹.

Yeni Köy: Köyde 35 Hane vardır. Haneler arasında 13 mücerred ve 2 bennak bulunmaktadır²⁹².

²⁸⁴ KKA. TD. 65, s. 10b-11a.

²⁸⁵ KKA. TD. 65, s. 11a.

²⁸⁶ KKA. TD. 65, s. 14b.

²⁸⁷ KKA. TD. 65, s. 15b-16a.

²⁸⁸ KKA. TD. 65, s. 15b.

²⁸⁹ BOA. TD. 77, s. 471.

²⁹⁰ KKA. TD. 65, s. 16a.

²⁹¹ KKA. TD. 65, s. 16b.

²⁹² KKA. TD. 65, s. 17a.

Kızılçık (Karapınar) Köyü: Köyde 50 hane vardır. Haneler arasında 17 çiftlik, 15 çift, 12 bennak, 2 mücerred, 1 yağcı ve 2 yağcı oğlu bulunmaktadır. Ayrıca köyde 'ez hariç' olarak (?) köyü kaydedilmiştir²⁹³.

Kara Yusufklar (Aşık Yusufklar) Köyü: Köyde 44 hane vardır. Haneler arasında 6 çiftlik, 22 çift, 1 yarım(nim) çift, 7 bennak, 6 yamak, 2 eşkinci, 3 yamak oğlu, 2 eşkinci oğlu ve 7 mücerred bulunmaktadır²⁹⁴.

Küskü Alanı Cemaati Köyü(?): Köyde 20 hane vardır. Haneler arasında 1 çiftlik bulunmaktadır²⁹⁵.

Söğüdcelü Köyü: Reayası olmayan köyde dışardan kimseler ziraat ederek öşürlerini ve resimlerini köyün sipahisine verirler. Bir önceki tahrirde köyde sadece 1 çiftlik kaydedilmiştir²⁹⁶.

Kuşlu Köyü: Köyde 7 hane vardır 1'i mücerred'dir. Köyün tamamı gayri müslimdir²⁹⁷.

(?) **Köyü:** Köyde 204 hane vardır. Mevcut hane sayısı ile Eski Zağra'nın merkeze tabi en büyük köyü olma özelliğine sahiptir. Haneler arasında 44 mücerred, 18 yamak, 1 müselleme, 1 eşkinci, 2 çeltükçi, 1 yamak oğlu3 okçu ve 1 okçu oğlu bulunmaktadır²⁹⁸.

Rahman (Dündarlu) Köyü: Köyün hane sayısı verilmemiştir. Köyde dışarıdan kimseler ziraat ederse öşür ve resimlerini köyün sipahisine verirler²⁹⁹.

Yukarı Yusufklar Köyü: Köyde 58 hane vardır. Haneler arasında 2 çiftlik, 20 çift, 1 yarım (nim) çift, 1 eşkinci, 2 eşkinci oğlu, 4 yamak, 2 yamak oğlu, 1 okçu oğlu, 19 bennak ve 8 mücerred bulunmaktadır³⁰⁰.

Ahad Viranı Köyü: Köyde 26 hane vardır. Haneler arasında 8 yarım(nim) çiftlik, 7 yarım (nim) çift, 5 bennak ve 2 mücerred bulunmaktadır³⁰¹.

Yenişarlu Köyü: Yörüklerden müteşekkil köyde 38 hane vardır. Haneler arasında 4 çiftlik, 16 çift, 8 mücerred, 7 bennak, 11 yamak, 7 yamak oğlu, 1 yağcı, 1 eşkinci oğlu ve 1 müselleme oğlu bulunmaktadır³⁰².

²⁹³ KKA. TD. 65, s. 17b-18a.

²⁹⁴ KKA. TD. 65, s. 19a-19b.

²⁹⁵ KKA. TD. 65, s. 19b.

²⁹⁶ KKA. TD. 65, s. 20a.

²⁹⁷ KKA. TD. 65, s. 20b.

²⁹⁸ KKA. TD. 65, s. 20b-21a.

²⁹⁹ KKA. TD. 65, s. 22a.

³⁰⁰ KKA. TD. 65, s. 25a.

³⁰¹ KKA. TD. 65, s. 25a.

³⁰² KKA. TD. 65, s. 25b.

Aşık Fakih Köyü: Köyde 58 hane vardır. Haneler arasında 18 çiftlik, 23 çift, 1 yarım(nim) çiftlik, 3 yarım(nim) çift, 6 bennak ve 7 mücerred bulunmaktadır.

Hacı Ali Köyü: Köyün hane sayısı verilmemiştir. Köyde dışarıdan gelip ziraat edenler öşür ve vergilerini tımarlı sipahiye verirler³⁰³.

Satılmış Maa Bostanlı Köyü: Köyde 38 hane vardır. Haneler arasında 11 çiftlik, 1 yarım(nim) çiftlik, 16 çift, 1 yarım(nim) çift, 6 yamak, 1 yamak oğlu, 1 eşkinci, 4 mücerred ve 3 bennak bulunmaktadır. Ayrıca 'ez hariç' olarak Çıracı ve İlyasça kaydedilerek adı geçen köyün sınırında ziraat ederek öşür ve öşürlerini tımar sahibine verdikleri yazılmıştır³⁰⁴.

Bahadırlu Köyü: Köyde 50 hane vardır. Haneler arasında 9 çiftlik, 19 çift, 6 yamak, 2 yamak oğlu, 1 eşkinci, 1 eşkinci oğlu, 9 bennak ve 7 mücerred bulunmaktadır³⁰⁵.

Canbaz Viranı Köyü: Köyde 52 hane vardır. Haneler arasında 5 çiftlik, 1 yarım(nim) çiftlik, 18 çift, 3 bennak, 6 mücerred, 1 yağcı ve 1 küreci bulunmaktadır³⁰⁶.

Ömerci Köyü(?): Köyde 7 hane vardır. Haneler arasında 2 çift, 1 yarım(nim) çiftlik, 3 yarım(nim) çift ve 1 mücerred bulunmaktadır. Bir önceki tahrir defterinde yazıldığı gibi köyde hariçden bazı kimseler oturarak elinde çiftlik olanlar öşür ve diğer vergilerini sihaziye verirler.

Seğid Aşık Köyü: Köyde 24 hane vardır. Haneler arasında 7 çiftlik, 4 çift, 7 bennak, 3 yamak, 1 yamak oğlu, 1 müselleme oğlu ve 2 mücerred bulunmaktadır. Köylüler öşülerini müselleme, çift ve boyunduruk resimlerini sipahiye verirler³⁰⁷.

Nusret (Çıracı) Köyü: Köyde 37 hane vardır. Haneler arasında 4 çiftlik, 24 çift, 5 yarım(nim) çift, 2 bennak, 2 mücerred, 7 yamak ve 2 eşkinci bulunmaktadır³⁰⁸.

Çeltükçiyen Köyü: Köy halkı adından da anlaşılacağı üzere çeltükçi olmalarına rağmen devlet arazisine ve çayırlarına ve değirmenlerine faydaları olmadığı için çeltükçiden çıkarılarak raiyet olarak yazılmışlardır. Köyde 26 hane vardır. Haneler arasında 7 çiftlik, 5 çift, 3 yarım(nim) çift ve 5 bennak bulunmaktadır³⁰⁹.

³⁰³ KKA. TD. 65, s. 26b.

³⁰⁴ KKA. TD. 65, s. 27b-28a.

³⁰⁵ KKA. TD. 65, s. 28a.

³⁰⁶ KKA. TD. 65, s. 30a.

³⁰⁷ KKA. TD. 65, s. 32a.

³⁰⁸ KKA. TD. 65, s. 37b.

³⁰⁹ KKA. TD. 65, s. 41b.

Sögüdü Dere Cemaati Köyü: Bir önceki tahrirde bulunmamasına rağmen 976 tarihli bu tahrirde Âşık Seğid köyü yakınında olarak kaydedilmiştir. Köyde 46 hane vardır. Haneler arasında 25 çift, 2 eşkinci, 5 bennak ve 10 yamak bulunmaktadır³¹⁰.

Koçak Köyü: Bir önceki tahrirde mevcut olmamasına rağmen 976 tarihli bu tahrirde İlyasça köyü yakınında olarak kaydedilmiştir. Köyde 19 hane vardır. Bu hanelerden 11'i bennak, 6'sı mücerred olarak yazılmıştır³¹¹.

Gökbala Köyü: Bir önceki tahrirde mevcut olmamasına rağmen 976 tarihli bu tahrirde kaydedilmiştir. Köyde 33 hane vardır. Haneler arasında 14 çift, 8 bennak, 11 mücerred, 6 yamak, 3 yamak oğlu, 2 eşkinci, 2 okçu, 1 okçu oğlu ve 1 müsellemler bulunmaktadır³¹².

Sögüdü Dere Cemaati Köyü: Bir önceki tahrirde bulunmamasına rağmen 976 tarihli bu tahrirde Boğazkesen ve Saruca Reis sınırında olarak kaydedilmiştir. Köyde 36 hane vardır. Köyde 1 çiftlik, 25 çift, 1 bennak, 14 yamak ve 4 eşkinci bulunmaktadır³¹³.

Büyük Keçili Köyü: Bir önceki tahrirde bulunmamasına rağmen 976 tarihli bu defterde ilk kez yazılmıştır. Hane sayısı ise belirtilmemiştir³¹⁴.

Tablo 7: XVI. Yüzyılda Eski Zağra Kazası'nda Köylerin Nüfusu

Köyler	1519 (h. 925)		1568-69 (H.976)		1570-71 (H.978)	
	Nüfus		Nüfus		Nüfus	
	M.	G. M.	M.	G. M.	M.	G. M.
Kul Hamza	145	-	205		205	
Doğan (Velü)			191		141	
Çakal Ahmed	222	-	215		206	
Mogilani (Kavak)	86	-	11	126	25	26
Dedecik			244		195	
Şamlu	50		225		90	
Tazlar (İlcalu)	216		636		450	
Karageyikli	72			5		5
Karaca Ahmed	66		106		85	

³¹⁰ KKA. TD. 65, s. 42a.

³¹¹ KKA. TD. 65, s. 42b.

³¹² KKA. TD. 65, s. 43a.

³¹³ KKA. TD. 65, s. 43a.

³¹⁴ KKA. TD. 65, s. 44a.

Üç Öyük	73		135		142	
Muradlı	40		127		110	
Aydınlı	73		146		86	
Bedek	16		-	88		33
Yenice Köy	5	95	-	774		77
Kırşehirli	45		4		20	
Kul Murad (Eğerlü)	170		277		252	
Seğitci			15		18	
Kuyumcu (Saltuk)			47			
Evcili	95		233		153	
Orhanlı			191			
Bayramlı			163			
Küçük Hacılar	50		88		70	
Badekar (Tahta)			108		121	
Göçeri Viranı	179		249		240	
Cülah Mustafa			121		123	
Büyük Hacılar			71		75	
Abdaloğlu (Halife)			213		102	
Kırım Hoca	80		135		121	
Çanlı	78		205		115	
Suhte			78		70	
Veled-i Meriç	143		224		234	
Deli Beyli	85		125		149	
Sakar Yunus	57		197		144	
Kuymaklı	65		218		213	
Akbaş	35		135		96	
Halid	39		132		141	
Kara İldutan	35		110		106	
Hacı Mehmet	145		200		195	
Karacadağ			187		210	
Hacı Oğlu ma Yörükoğlu			123		103	
Köprüekli			67		80	
Yormasanlı (Balabanlı)	35		85		85	
Cülah Aziz (Uysallar)	126		229		230	
Kuru Tahtalar (Umuroğlu)			141			

Hacı Yusuf			107			
Mürsel Fakih	46		110		142	
Uzun Hasan	81		130		135	
41 A			357			
Ayva Gürü (Evcioğlu)	35		101		81	
Kuşlu (Şahbazlı)	65		100		100	
Dişlüce Ahmed			135		130	
Kırbaç (Süleli)	65		105		110	
Sülemişli	102		153		135	
Alacalı	47		115			
Köşkler			148		208	
İlyasça	95		191		147	
Karabeyli			81		52	
Evrenos	40		-	90	10	
Çengerli (Çıracı)	166		260		190	
Ahi	76		85	168	95	
Puhu	25		99		100	
Akça İbrahim	109		167		190	
Kilisecik	-	-	-	865	-	720
Hacılı *			425			
Yavuzlar	62		132		191	
Oturcalı			119		115	
Halife			158			
İdris Çoban (Saidli)	61		81			
İbirci	56				5	
Gökçe Dağlı	33		45		65	
Yund Alanı (Yund Öründüğü)	137		155		156	
Doğancı Hacı	25		71		71	
Curanlı	173		194		237	
Saatlü (Saidli)			205		185	
Ömerci			143		122	
Köse Viranı			165			
Yaylacık	55		315		225	
Avşarlu	35		145		130	
Bahşili	31		85		41	
Resullü			465		106	
Yeniköy			175			
Kızılıcak (Karapınar)			242		181	
Kara			192		165	

Yusuflar (Aşık Yusuflar)						
Kuşlu				31		
Yukarı Yusuflar			258		196	
Ahad Viranı			122		130	
Yenişarlu			158		191	
Aşık Fakih			262		68	
Hacılar Satılmış Ma Bostanlı	66		174		175	
Bahadırlı	76		222		170	
Canbaz Viranı	110		236		22	
Seğit Aşık	160		112		65	
Nusret (Çıracı)	176		177		173	
Çeltikçiyan			130		122	
Koçak Köy			81			
Şeyh Viranı	55				260	
Alacalar					105	
Köse Karalu					135	
Konukçu	35				140	
Yeni köy						18
Orhanlı	20				140	
İdris Subaşı	46				80	
Küçük Kadı					45	
Korucular					131	
İskenderli					318	
Rahman (Dünderli)	128				106	
Bayezidli	55				150	
Çakırlar					317	
Gölbeyi	80		140		75	
Hasan Fakih					135	
Halife					180	
Karaca Viran	75				188	
Büyük Kadı	87				87	
Sunkurlu	88				40	
Büyük Doğancı	215				257	
Küçük Doğancı Çiftliği	96				65	
Küreciler	140					
Rahoviçe (Hızır Bey)	87	327				
Yörükeri	7					

Bedikler	76					
Uzunca Tatar	65					
Kul İbrahim	46					
Kayabeyli	50					
Gümlüoğlu	370		474			
Küçük Keçili	60					
Köse Salihler	98		327			
Kara Sinanlar	96					
Demirci oğlu	77					
Hacı oğlu	25					
Hacı Yakup	50		15			
İsmailce	75		185			
Küçük Hamidli	67		105			
Büyük Hamidli	180		299			
Musa Beyli	55		61			
Beştepe	434		725			
Bahadır Lala	104		195			
Çobanlu oğlu	107		120			
Yenice (Meriç)	86		120			
Kebeceli	267		138			
Kulfalca	92					
Naldöken (İshaklar)	102		407			
Danişmendli	115		299			
Papas	-	325	12	475		
Bozdoğanlı	115		252			
Toprak Hisarı	32		143			
Şeyh Aydın Vakıf Köyü	55		68			
Toplam	8.847	747	18.585	2.622	13.187	876

3.2.2.2. Mezralar

Deli İsa Mezrası: Mezraa'nın hane sayısı verilmemiştir. Mezraalarda genellikle hane olmadığından Deli İsa da bu neviden mezralar arasında yer almaktadır. Bu nedenle sadece hasılı verilmekte olup 1.000 akçadır³¹⁵.

Burgular Mezrası: Mezra içinde dışarıdan ziraat edenler öşrünü sahib-i arza verirler. Burgular (?) mezrasının hasılı 1.300 akça olup ekip biçtikleri ürünler ya da ürün kaydedilmemiştir³¹⁶.

³¹⁵ KKA. TD. 65, s. 42b.

³¹⁶ KKA. TD. 65, s. 42b.

Doğancı (?) Mezrası: Doğancı mezrası Develü köyünden kişiler tarafından defter harici olarak ekilip dikilmektedir. Bu mezranın ziraat edilmesinden 200 akça gelir elde edilmektedir³¹⁷.

Abdallu Mezrası: Abadallu yürüğü şeklinde deftere yazılmış ve Çanlı köyünden hariçten ekilmektedir. Hasılı 200 akçadır³¹⁸.

Dülger Alanı Mezrası: Bu mezraa Şamlu, Küreci ve Büyük Doğancı köyleri yakınında yer almış olmalıdır. Bu mezrayı ziraat edenler muhtemelen yerleşik hayata geçmiş yörüklerdendir. Hasılı 800 akça olan mezranın sakinleri H. 1040 yılında yapılan şerh ile ‘doğancı tımarı’³¹⁹ olarak görev ifa etmekte oldukları görülmektedir. Tahririn yapıldığı 1568/1569 tarihinde öşürlerini sahib-i arza vermektedirler³²⁰.

Uzunca Ok Mezrası: Bu mezra hakkında der Kırcaoğlu şeklinde bilgi verilmekte olup, Kırcaoğlu’nun köy ya da nahiye olup olmadığına dair bilgiye ulaşamadık. Bu mezra Benam İbrahim bin Harim (?) Bey adlı zaimin gelirleri arasında yer almaktadır. Diğer mezralardan farklı olarak burada üç hane sakin olup çiftlik tasarruf etmektedirler. Hatta mezranın bir de değirmeni olup yılda 2 ay çalışmaktadır. Aylık vergi geliri 30 akçadan 60 akça geliri vardır. Buna rağmen mezranın toplam hasılı oldukça düşük olup, 100 akçadır³²¹.

3.2.2.3. Zağra’da Nahiyeler:

Araştırmamızda ele aldığımız ana kaynak olan tahrir defterlerinden biri olan KKA. TD. 65 numaralı ve 1568-69 tarihli defterde şehir, merkez ve bağlı köyler, nahiyeler ve nahiyelere bağlı köylerden meydana gelmektedir. Bu deftere göre nahiyelerden ayrı bir başlık altında bahsedilmemiş, şehre bağlı köylerin yazımında köylerin tabi olduğu nahiyeler olarak kaydedilmiştir. Bu kayda dayanarak kazaya bağlı nahiyelerin isimlerine ulaşabilmekteyiz. Bu nahiyeler şunlardır: Eski Zağra³²², Gümlü Bey, Çırpan, Naldöken.

³¹⁷ KKA. TD. 65, s. 42b.

³¹⁸ KKA. TD. 65, s. 43b.

³¹⁹ Bazdar da denilen doğancılar doğan cinsi yırtıcı kuşları yetiştiren ve onunla avlanan kişidir. Doğancı tımarı, devlet çin doğan yetiştiren ve bu hizmeti karşılığında tasarruf edilen tımarıdır. Bakınız: Özcan, ‘‘Doğancı’’, *DİA*, IX, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.,1994.s. 487.

³²⁰ KKA. TD., 65, s. 43b.

³²¹ Mezraada gale üretimi yapılmaktadır. Ve sair hububat galle ile birlikte verildiğinden başka hangi ürünlerin üretildiği bilinmemektedir. BOA. TD., 494, s. 504.

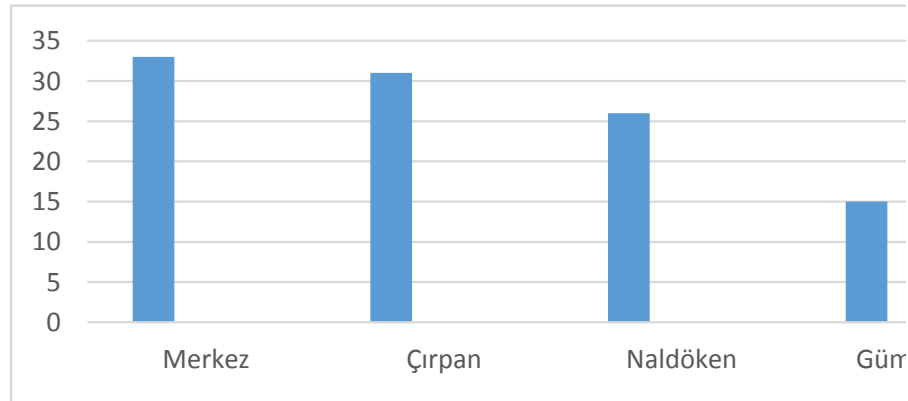
³²² Eski Zağra Nahiyesi ile kaza köyleri aynılık taşıdığından ve kazaya bağlı köyler üzerinde durulduğundan bu bölümde ele alınmayacaktır.

Eski Zağra Kazası nahiyelerine bağlı köy sayılarına baktığımızda 1568-69 yılında en büyük nahiyenin 33 köy ile merkez nahiyesi, 1570-71 yılında 31 köyle Çırpan nahiyesidir. Bu ikisinden sonra 1568-69'da 26 köy ile Naldöken Nahiyesi gelmekte, en az köye sahip olan nahiyenin ise Gümlü Bey nahiyesi olduğu görülmektedir. 1570-71 yılında köy sayılarında değişiklik olmasının başlıca sebebi, tahrir defterinde bazı köylerin hangi nahiyeye bağlı olduğu belirtilmişken bazılarında belirtilmemiş olmasıdır³²³. Gümlü Bey, Çırpan, Naldöken nahiyelerine bağlı köy sayılarındaki değişiklik kabul edilebilir bir şekilde iken, Merkez nahiyeye bağlı köy sayısındaki düşüş, hangi nahiyeye bağlı olduğu yazılmayan köylerin bu nahiyeye ait olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Tablo 8: XVI. Yüzyılda Eski Zağra'da Nahiyeler ve Köy Sayıları

Nahiyeler	Köy Sayısı	
	1568-69	1570-71
Merkez	33	2
Gümlü Bey	15	19
Çırpan	31	31
Naldöken	26	23
Toplam	105	76

Grafik 2: Köylerin Nahiyelere Dağılımı (1568-69)



Kaza'da 1519 tarihinde 107 köy bulunmaktadır. Ancak bu tarihteki köylerin hangi nahiyelere bağlı olduğu kaydedilmediği için köylerin nahiyelere göre dağılımı verilememiştir.

³²³ BOA. TD. 494.

3.2.2.3.1. Gümlü Bey Nahiyesi:

1519 tarihinde yapılan tahrirde nahiyeler verilmemiştir. 1568-1569 tarihili tahrirdeki köylerden Gümlü Bey nahiyesinin köylerini bulabiliriz. Bu tahrirde 15 köy bulunmaktadır. Köyler içerisinde Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı köyler vardır. Nahiyeye bağlı köylerden Yenice köyünde 1 müslüman hane ile 130 gebran nüfusun bir arada bulunduğu bir diğer köy Mogilani'de Müslüman hane sayısı, 2 çiftlik ve 1 mücerred olmak üzere 3'tür. Gayrimüslimler ise 31 mücerred ve 64 haneden meydana gelmektedir. Bir diğeri Bedek'de ise toplam 30 hane vardır. Bunların içinde Müslümanların bulunduğu 2 çiftlik vardır yani 2 hane oturmaktadırlar. Diğer 28 hane gayrimüslimlere ait olup 2'si baştine, 13 mücerred olarak kaydedilmiştir³²⁴. İki köyün hane sayılarına baktığımızda bu köylerin ezici bir çoğunluğunun gayrimüslimlerin oluşturduğunu görmekteyiz. Bu üç köyün dışında kalan Kul Hamza³²⁵, Doğan(Velü)³²⁶, Çakal Ahmed³²⁷, Dedecik³²⁸, Şamlu³²⁹, Tazlar(Ilıcalu, Şeyh Viranı)³³⁰, Karalubeylü³³¹, Karaca Ahmed³³², Üç Öyük³³³, Beradlu ve Aydınlu³³⁴ ile Kırşehirli³³⁵ köyleri sadece Müslümanların bulunduğu köylerdir. Sırasıyla Müslüman köylerin hane yapısı ise şu şekildedir:

Kul Hamza Köyü: Kul Hamza Köyünde, hane sayısı 45'tir. Hane sayısı detaylı incelendiğinde 5 mücerred, 3 çiftlik, 8 çift, 2 nimçift, 12 bennak, 5 yamak ve 8 eşkincinin bulunduğu açıkça görülmektedir.

Doğan (Velü) Köyü: Köy'de 9 çiftlik, 12 çift, 2 bennak, 1 mücerred, 2 yamak olmak üzere 39 hane mevcuttur.

Çakal Ahmed Köyü: Köyün mevcudu 7 çiftlik, 31 çift, 1 eşkinci, 4 yamak ve 1 akıncı dahil 41 haneden oluşmaktadır.

Dedecik Köyü: Dedecik köyünde 15 çiftlik, 20 çift, 1 nimçiftlik, 1 nimçift, 10 bennak 9 mücerred bulunmaktadır. Toplam hane sayısı ise 56'dır.

Şamlu Köyü: Şamlu köyünde 5 çiftlik, 12 çift, 20 bennak, 5 mücerred, 4 nimçift, 1 yamak, 1 akıncı, 1 akıncı veledi ile birlikte tamamı 49 hane bulunmaktadır.

³²⁴ KKA. TD. 65, s. 8a-29a.

³²⁵ KKA. TD. 65, s. 41b.

³²⁶ KKA. TD. 65, s. 36b.

³²⁷ KKA. TD. 65, s. 34b.

³²⁸ KKA. TD. 65, s. 28b.

³²⁹ KKA. TD. 65, s. 26a.

³³⁰ KKA. TD. 65, s. 12b.

³³¹ KKA. TD. 65, s. 11a.

³³² KKA. TD. 65, s. 10b.

³³³ KKA. TD. 65, s. 10a.

³³⁴ KKA. TD. 65, s. 9a.

³³⁵ KKA. TD. 65, s. 24a.

Ayrıca diğerk köylerden farklı olarak burada 4 çiftlik, 5 çift ile 1 mücerredin bulunduğu sipahizadeler kaydedilmiştir. Sipahizadelerin, kaydedildiğı üzere tam çift tasarruf edenlerinden 22 akçe, yarım(nim)çift tasarruf edenlerinden 11 akçe ve mücerredlerinden ise 6 akçe alınacağı belirtilmiştir³³⁶.

Tazlar Köyü: Tazlar adlı köy, mahalle ve cemaatlerden müteşekkil bir köydür. Bunlardan Asarlu cemaati 5 çiftlik, 14 çift, 2 bennak, 2 yamak, 2 yamak oğlu, 2 nimçift, 8 mücerred dahil 33 hane vardır. Banaslu mahallesinde 4 çiftlik, 7 çift, 4 bennak, 1 yamak, 1 yamakoğlu, 1 eşkinci, 1 eşkincioğlu, 2 mücerred dahil toplam 18 haneden oluşmaktadır. Bir diğeri Kara Veli yörük cemaati bu köyün sınırında bulunur. Cemaatin hane sayısı 12 olup bunlardan 3'ü çiftlik, 9'u çift, 2'si yamak ve 3'ü yamakoğlu'dur³³⁷. Diğerk bir cemaat Sungurlu cemaati'dir. Cemaat dahilinde 19 hane vardır. Bu hanelerin içerisinde 7 çiftlik, 1 nimçiftlik, 2 çift, 2 bennak, 1 mücerred, 2 yamak ve 2 yamakoğlu bulunmaktadır. Cemaatlerden bir diğeri **Ahi Hane (?)** cemaatidir. Bu cemaat dahilinde 10 çiftlik, 15 çift, 5 mücerred, 7 bennak, 2 yamak, 6 yamakoğlu ve 1 yağcıoğlu bulunmaktadır. Cemaatin hane sayısı 38'dir. Köyde bulunan mahallelerden ikincisi ise Kızankaya(?) mahallesidir. Mahallede 25 hane bulunmaktadır. Bu hanelerden 6'sı çift, 1'i çift, 4'ü bennak, 4'ü mücerred olarak yazılmıştır³³⁸.

Karageyikli Köyü: Karageyikli köyü: Bu köyün isimli köyde 1519(925) tarihinde 10 hane, 2 mücerred, 2 yağcı ve 2 yamak-müsellem bulunmaktadır³³⁹. 1568-1569(976) tarihine gelindiğinde köyün halkının tamamı köyü terk ettiklerinden köye dışardan kişilerin geldiğı ve buraya yerleştikleri görülmektedir. Tahrirde sadece hariçten geldikleri yazıldığından nerede geldiklerii bilmiyoruz. Ancak hariçten gelen bu kişilerin vergilerinin sipahiye verdikleri açıkça kaydedilmiştir. Toplam 5 hane gayri müslim hne oldukları görülmektedir. Kaç hane oldukları için herhangi bir nüfus kaydı yer almamıştır. mekteyiz. Buna karşın daha önceki nüfusu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır³⁴⁰.

Karaca Ahmed Köyü: Karaca Ahmed Köyü nde 1519(925) tarihinde 10 raiyyet hane, 6 mücerred, 1 yağcı ve 1 yamak-yörük bulunmaktadır³⁴¹. 1568-

³³⁶ KKA. TD. 65, s. 26b.

³³⁷ KKA. TD. 65, s. 12b.

³³⁸ KKA. TD. 65, s. 13a-13b.

³³⁹ BOA. TD. 77, s. 473.

³⁴⁰ KKA. TD. 65, s. 11a.

³⁴¹ BOA. TD. 77, s. 471.

1569(976) tarihinde ise köyün tamamı 23 hane'den oluşmaktadır. Köy dâhilinde 18 çiftlik, 1 çift ve 1 mücerred sakindir. Hariçden ekerler³⁴².

Üç Öyük Köyü: Köyde 1519(925) tarihinde 12 hane, 3 mücerred ve 2 yamak-müsellem bulunmaktadır³⁴³.1568-1569(976)tarihinde köyde 5 çiftlik, 1 yarım(nim) çiftlik, 10 çift, 3 yarım (nim) çift, 7 bennak ve 5 mücerred dâhil 31 hane meskündür³⁴⁴.

Aydınlı Köyü: Aydınlı köyü'nde 13 çiftlik, 4 çift, 1 yarım(nim)çift, 1 mücerred, 3 bennak ve 1 yamak dahil 30 hane bulunmaktadır.

Kırşehirli Köyü: Kırşehirli köyünde1519(925) tarihinde köyde 9 hane vardır. Bu hanelerden biri gedik, biri zaviye sahibi olarak kaydedilmiştir. Köyde bu tarihte Doğan Bali Zaviyesi adıyla bir zaviye mevcuttur. Zaviyede ise 2 hane bulunmaktadır³⁴⁵. 1568-1569(976) tarihinde Karageyikli köyünde olduğu gibi köy halkının bazısı ölmüş ve bazısı ise köyü terk etmişlerdir. Köylülerin terk etmesinden sonra köy arazisine şehir ve şehir dışından gelen kişiler bu köyün arazisinde zirai faaliyette bulunmuşlar ve vergilerini köyün dahil olduğu tımarlı sipahiye vermektedirler. Köy dâhilinde 4 hane kaydedilmiştir. Bu tarihte daha önce köyde bulunan zaviyeden bahsedilmemiştir³⁴⁶.

Tablo 9: 1568-69 tarihinde Gümlü Bey Nahiyesine Tabi Köyler ve Hane Yapısı³⁴⁷

Köyler	Hane		Mücerred		Bennak		Toplam Nüfus	
	Müs.	Geb.	Müs.	Geb.	Müs.	Geb.	Müs.	Geb.
Kul Hamza	28	-	5	-	12	-	205	
Doğan(Velü)	36	-	1	-	2	-	191	
Çakal Ahmed	41	-	-	-	2	-	215	
Mogilani	2	95	1	31	-	-	11	126
Dedecik	37	-	9		10		244	
Şamlu	24	-	5		20		225	
Tazlar(İlcalu , Şeyh Viranı	104	-	21		19		636	
Karageyikli(-		-		-			5

³⁴² KKA. TD. 65, s. 10b.

³⁴³ BOA. TD. 77, s. 470.

³⁴⁴ KKA. TD. 65, s. 10a.

³⁴⁵ BOA. TD. 77, s. 470.

³⁴⁶ KKA. TD. 65, s. 24a.

³⁴⁷ KKA. TD. 65.

Karabeyli)								
Karaca Ahmed	21	-	1		-		106	
Üç Öyük	19	-	5		7		135	
Beradlu	18	-	2		7		127	
Aydınlı	26	-	1		3		146	
Bedek(?)	-	17	-	13	-	-		88
Yenice köy	-	147		39	-			774
Kırşehirli	-		-		-		4	
Toplam							2245	993

3.2.2.3. 2. Çırpan Nahiyesi

Çırpan Nahiyesi 65 numaralı (H.976-M.1568) tahrir defterinde kaydedilmiş olan nahiyeler arasında bulunmaktadır. 1568 tarihinde nahiyeye dâhilinde 31 köy bulunmaktadır. Nahiyeler arasında kendisine tabi köy sayısı bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Nahiyedeki köylerin tamamının Müslüman hanelerden oluşması dikkati çeken bir noktadır.

Kul Murad (Eğerli) Köyü: 976 tarihinde köyde 65 hane bulunmaktadır. Köyde 16 çiftlik, 1 yarım (nim)çiftlik, 19 çift, 4 yarım (nim)çift, 12 mücerred, 1 eşkinci, 2 eşkincioğlu, 2 yamak, 2 yamakoğlu, 1 yağcı ve 8 bennak kaydedilmiştir³⁴⁸.

Seğidci Köyü: 976 tarihinde köyde 2 çift, 2 bennak ve 1 çiftlik bulunmaktadır³⁴⁹.

Kuyumcu (Saltuk) Köyü: Köyde 2 mücerred, 1 yörük dâhil 11 hane mevcuttur. Ayrıca köye dâhil olarak ‘ez hariç’ olarak Şeker Pınarı adıyla bir köy bulunmaktadır³⁵⁰. Bu durum bir önceki tahrirde bulunmayıp bu defa ki tahrirde kurulduğunu göstermektedir³⁵¹.

Evciler Köyü: Köyde 49 hane bulunmaktadır. Köyde bulunan haneler arasında 15 çiftlik, 3 çift, 2 yarım(nim) çift, 5 bennak, 3 yamak, 3 mücerred, 1 eşkinci bulunmaktadır. Ayrıca köyde bulunanların yörük oldukları kaydedilmiştir³⁵².

³⁴⁸ KKA. TD. 65, s. 11b.

³⁴⁹ KKA. TD. 65, s. 12a.

³⁵⁰ KKA. TD. 65, s. 17a.

³⁵¹ Memişoğlu, s. 34.

³⁵² KKA. TD. 65, s. 18a.

Orhanlu Köyü: Köyde 39 hane vardır. Haneler arasında 3 çiftlik, 15 çift, 6 yarım(nim) çift, 1 okçu, 1 mücerred ve 11 bennak bulunmaktadır. Bu tahrirde bu köy başlığı altında Halife(Abdaloğulları) köyü adıyla ‘ez hariç’ kaydedilmiştir³⁵³.

Göçeri Viranı Köyü: Köyde 57 hane vardır. Bu haneler arasında 12 çiftlik, 27 çift, 8 bennak, 9 mücerred, 2 yamak, 2 okçu ve 1 eşkinci oğlu bulunmaktadır³⁵⁴.

Bayramlı Köyü: Köyde 6 çiftlik, 1 yarım(nim) çiftlik, 10 çift, 6 yarım(nim) çift, 3 mücerred, 6 bennak ve 1 yamak dahil tamamı 35 hane bulunmaktadır³⁵⁵.

Küçük Hacılar Köyü: Köyde 20 hane vardır. Bu haneler arasında 7 çiftlik, 2 yarım(nim) çiftlik, 5 çift, 3 mücerred, 1 bennak, 2 yamak, 2 sipahizade ve 1 yamak oğlu bulunmaktadır³⁵⁶.

Badekar (Tahta) Köyü: Köyde 24 hane vardır. Haneler arasında 1 çiftlik, 2 yarım (nim) çiftlik, 9 çift, 3 bennak, 3 mücerred, 3 yamak ve 2 yamak oğlu bulunmaktadır. Bu köyün sınırında Hacılar adıyla bir de ‘ez hariç’ kaydedilmiştir³⁵⁷.

Cüllah Mustafa Köyü: Yörüklerden müteşekkil köy 29 haneden ibarettir. Haneler arasında 7 çiftlik, 10 çift, 1 yarım(nim) çift, 6 mücerred, 4 bennak, 1 eşkinci ve 1 eşkinci oğlu bulunmaktadır³⁵⁸.

Büyük Hacılar Köyü: Köyde 15 hane vardır. Haneler arasında 8 çiftlik, 6 çift, 2 bennak, 1 mücerred, 2 eşkinci ve 3 yamak bulunmaktadır³⁵⁹.

Abdaloğlu (Halife) Köyü: Yukarıda Orhanlu Köyü’nde ez hariç olarak yazılan köy, burada ayrı bir başlık altında kaydedilmiştir. Köyde 25 hane vardır. Haneler arasında 3 çiftlik, 15 çift, 1 yarım(nim) çift, 4 bennak, 3 mücerred, 3 yağcı, 4 yağcı oğlu bulunmaktadır³⁶⁰.

Kırım Hoca Köyü: Köyde 27 hane vardır. Haneler arasında 1 çiftlik, 18 çift, 2 bennak, 1 eşkinci, 1 eşkinci oğlu, 2 yamak, 1 yamak oğlu, 1 okçu oğlu bulunmaktadır³⁶¹.

³⁵³ KKA. TD. 65, s. 19a.

³⁵⁴ KKA. TD. 65, s. 20a.

³⁵⁵ KKA. TD. 65, s. 22a.

³⁵⁶ KKA. TD. 65, s. 22b-23a.

³⁵⁷ KKA. TD. 65, s. 23b.

³⁵⁸ KKA. TD. 65, s. 27b.

³⁵⁹ KKA. TD. 65, s. 28a.

³⁶⁰ KKA. TD. 65, s. 20a.

³⁶¹ KKA. TD. 65, s. 31b.

Çanlu Köyü: Köyde 45 vardır. Haneler arasında 2 çiftlik, 26 çift, 11 bennak, 5 mücerred, 1 yamak, 1 yamak oğlu, 1 eşkinci ve 1 müsellemler bulunmaktadır³⁶².

Tahta Köyü: Tahta köyü Beldekar köyü sınırında olup 21 haneden oluşmaktadır. Köyde 3 çiftlik, 2 çift, 2 yarım(nim) çift, 4 bennak, 8 mücerred, 1 eşkinci ve 1 eşkinci oğlu bulunmaktadır³⁶³.

Veled-i Meriç Köyü: Köyde 52 hane vardır. Haneler arasında 5 çift, 31 çift, 2 yarım(nim) çift, 9 mücerred, 2 bennak, 8 yamak, 5 okçu ve 1 eşkinci bulunmaktadır³⁶⁴.

Delübeylü Köyü: Köyde 29 hane vardır. Haneler arasında 11 çiftlik, 10 çift, 1 yarım(nim) çift, 1 bennak, 5 mücerred, 5 yamak, 2 eşkinci ve 1 okçu bulunmaktadır. Köyde Aldallu(?) cemaati mensupları da bulunmaktadır³⁶⁵.

Sakar Yunus Köyü: Köyde 28 hane vardır. Bu haneler arasında 10 çiftlik, 13 çift, 3 yarım(nim) çift, 2 mücerred, 2 bennak, 2 yamak ve 1 eşkinci bulunmaktadır. Ayrıca köyde 5 bennak, 1 yamak dahil 13 hane Naldöken yörükleri bulunmaktadır. Bu yörükler, kışlak ve otlak vergisi ile birlikte öşürlerini vermektedirler. Bu şekilde bir önceki tahrirde tesit edilmiş ve kaydedilmiştir³⁶⁶.

Kuymatlı Köyü: Köyde 46 hane vardır. Haneler arasında 3 çiftlik, 10 çift, 2 yarım (nim) çift, 15 bennak, 2 okçu, 3 mücerred, 2 yağcı, 11 yamak ve 1 eşkinci bulunmaktadır. Bu köy mensupları hariçten ekerler³⁶⁷.

Akbaş Köyü: Köyde 28 hane vardır. Haneler arasında 2 çiftlik, 19 çift, 2 bennak, 1 yarım(nim) çift, 8 yamak, 2 eşkinci ve 1 küreci bulunmaktadır. Bu köy halkı hariçten ekerler.

Halid Köyü: Köyde 28 hane vardır. Haneler arasında 8 çiftlik, 17 çift, 2 mücerred, 1 bennak, 3 yamak, 1 yağcı ve 1 yağcı oğlu bulunmaktadır³⁶⁸.

Kara İldutan Köyü: Köyde 22 hane vardır. Haneler arasında 2 çiftlik, 9 çift, 2 yarım (nim) çift, 4 bennak, 2 eşkinci, 4 yamak, 1 yamak oğlu ve 1 yağcı bulunmaktadır³⁶⁹.

³⁶² KKA. TD. 65, s. 32a.

³⁶³ KKA. TD. 65, s. 32b.

³⁶⁴ KKA. TD. 65, s. 33a.

³⁶⁵ KKA. TD. 65, s. 33b-34a.

³⁶⁶ KKA. TD. 65, s. 34a.

³⁶⁷ KKA. TD. 65, s. 34b.

³⁶⁸ KKA. TD. 65, s. 35b.

³⁶⁹ KKA. TD. 65, s. 36a.

Hacı Mehmed Köyü: Köyde 40 hane vardır. Haneler arasında 2 çiftlik, 17 çift, 12 yarım(nim) çift, 3 bennak, 5 yamak, 1 okçu ve 1 eşkinci oğlu bulunmaktadır³⁷⁰.

Karacadağ Köyü: Köyde Balıklı Dere cemaati Yörükleri vardır ve köyün hane sayısı 55'tir. Köyde 5 çiftlik, 14 çift, 10 bennak, 22 mücerred ve 1 yamak bulunmaktadır³⁷¹.

Hacıoğlu (Ma Yörükoğlu) Köyü: Köyde 27 hane vardır. Haneler arasında 19 çift, 3 bennak, 3 mücerred, 4 yamak, 4 eşkinci ve 1 küreci bulunmaktadır³⁷².

Köprüceklü Köyü: Köyde 15 hane vardır. Haneler arasında 10 çift, 2 mücerred, 2 bennak, 3 yamak ve 2 eşkinci bulunmaktadır³⁷³.

Yormasanlı (Balabanlı) Köyü: Köyde 17 hane vardır. Haneler arasında 10 çift, 3 bennak ve 4 yamak bulunmaktadır³⁷⁴.

Cüllah Aziz (Uysallar) Köyü: Köyde 49 hane vardır. Haneler arasında 12 çiftlik, 2 yarım(nim) çiftlik, 29 çift, 5 mücerred ve 2 yağcı bulunmaktadır³⁷⁵.

KuruTahtalar (Umuroğlu) Köyü: Köyde 29 hane vardır. Haneler arasında 1 çiftlik, 23 çift, 1 yarım(nim) çift, 1 bennak, 1 mücerred, 5 yamak ve 1 eşkinci bulunmaktadır³⁷⁶.

Hacı Yusuf Köyü: Köyde 27 hane vardır. Haneler arasında 19 çift, 7 mücerred ve 1 yamak bulunmaktadır³⁷⁷.

Badekar (Tahta) Köyü: Köyde 24 hane vardır. Haneler arasında 1 çiftlik, 2 yarım(nim) çiftlik, 9 çift, 2 yarım(nim) çift, 2 bennak, 3 mücerred, 3 yamak ve 2 yamak oğlu bulunmaktadır. Bu köy sınırında 'ez hariç' olarak (?) isimli bir köy kaydedilmiştir³⁷⁸.

Mürsel Fakih Köyü: Köyde 22 hane vardır. Haneler arasında 8 çiftlik, 2 yamak, 2 yamak oğlu, 1 çeltükçi ve 1 bennak bulunmaktadır³⁷⁹.

³⁷⁰ KKA. TD. 65, s. 36b.

³⁷¹ KKA. TD. 65, s. 37a.

³⁷² KKA. TD. 65, s. 39a.

³⁷³ KKA. TD. 65, s. 39a.

³⁷⁴ KKA. TD. 65, s. 39b.

³⁷⁵ KKA. TD. 65, s. 40a.

³⁷⁶ KKA. TD. 65, s. 40b.

³⁷⁷ KKA. TD. 65, s. 43b.

³⁷⁸ KKA. TD. 65, s. 23b.

³⁷⁹ KKA. TD. 65, s. 31a.

Tablo 10: 1519 Tarihinde Çırpan Nahiyesi Köyleri ve Nüfusu

Köyler	Hane		Mücerred		Bennak		Toplam	
	Müs.	Geb.	Müs.	Geb.	Müs.	Geb	Müs.	Gebr.
Kul Murad(Eğerlü)	45		12		8		277	
Seğideci	3				2		15	
Kuyumcu (Saltuk)	9		2				47	
Evcili	41		3		5		233	
Orhanlu	27		1		11		191	
Bayramlu	26		3		6		163	
Küçük Hacılar	16		3		1		88	
Badekar (Tahta)	18		3		3		108	
Göçeri Viranı	40		9		8		249	
Cüllah Mustafa	19		6		4		121	
Büyük Hacılar	12		1		2		71	
Abdaloğlu(Halife)	18		3		4		213	
Kırum Hoca	25				2		135	
Çanlı	29		5		11		205	
Suhte	10		8		4		78	
Veled-i Meriç	41		9		2		224	
DelüBeylü	23		5		1		125	
Sakar Yunus	37		2		2		197	
Kuymatlu	28		3		15		218	
Akbaş	25				2		135	
Halid	25		2		1		132	
Kara İldutan	18				4		110	
Hacı Mehmed	37				3		200	
Karacadağ	23		22		10		187	
Hacıoğlu ma Yörükoğlu	21		3		3		123	
Köprüceklü	11		2		2		67	
Yormasanlu(Balabanlu)	14				3		85	
Cüllah Aziz(Uysallar)	44		5				229	
Kurutahtalar(Umuroğlu)	27		1		1		141	
Hacı Yusuf	20		7				107	
(?)Badekar(Tahta)	24		3		2		133	
Mürsel Fakih	21				1		110	
Toplam							4.667	

3.2.2.3.3. Naldöken Nahiyesi:

Uzun Hasan Köyü: Köyde 26 hane vardır. Haneler arasında 3 çiftlik, 14 çift, 4 bennak, 4 eşkinci, 2 yamak, 1 yamak oğlu ve 1 müsellemler bulunmaktadır.³⁸⁰

(?) Köyü: Köyde 77 hane vardır. Haneler arasında 5 çiftlik, 1 yarım(nim) çiftlik, 16 çift, 16 Yarım(nim) çift, 23 bennak, 7 mücerred, 1 müsellemler ve 1 küreci bulunmaktadır.³⁸¹

Ayva Gürü (Evcioğlu) Köyü: Köyde 25 hane vardır. Haneler arasında 4 çiftlik, 3 çift, 4 bennak, 6 mücerred, 5 yarım(nim) çift ve 3 yamak bulunmaktadır.³⁸²

Kuşlu(Şahbazlı) Köyü: köyde 20 hane vardır. Haneler arasında 3 çiftlik, 16 çift, 1 bennak, 5 yamak ve 5 eşkinci bulunmaktadır.³⁸³

Dişlice Ahmed Köyü: Köyde 27 hane vardır. Haneler arasında 5 çiftlik, 18 çift, 1 yarım(nim) çift, 5 bennak, 1 yamak ve 3 okçu bulunmaktadır.³⁸⁴

Kırbaç (Süleli) Köyü: Köyde 21 hane vardır. Haneler arasında 3 çiftlik, 13 çift, 4 bennak, 1 eşkinci ve 3 yamak bulunmaktadır.³⁸⁵

Sülemişli Köyü: Köyde 33 hane vardır. Haneler arasında 13 çiftlik, 8 çift, 6 yarım(nim) çift, 3 bennak, 3 mücerred ve 1 yağcı oğlu bulunmaktadır.³⁸⁶

Alacalu Köyü: Köyde 32 hane vardır. Haneler arasında 12 çiftlik, 5 çift, 3 yarım(nim) çift, 10 mücerred ve 1 bennak bulunmaktadır.³⁸⁷

Küsükler Köyü: Köyde 52 hane vardır. Haneler arasında 32 mücerred, 1 yamak ve 1 bennak bulunmaktadır.³⁸⁸

İlyasça Köyü: Köyde 43 hane vardır. Haneler arasında 7 bennak, 11 çiftlik, 13 çift, 6 mücerred, 1 yağcı, 1 yamak ve 3 yamak oğlu bulunmaktadır. Köye dahil 'ez hariç olarak' olarak Çıracı köyü yazılmıştır.³⁸⁹

Karabeyli Köyü: Köyde 17 hane vardır. Haneler arasında 1 çiftlik, 2 yarım(nim) çiftlik, 3 bennak, 2 yamak, 2 yamak oğlu ve 1 mücerred bulunmaktadır.³⁹⁰

³⁸⁰ KKA. TD. 65, s. 42a.

³⁸¹ KKA. TD. 65, s. 41a.

³⁸² KKA. TD. 65, s. 38b.

³⁸³ KKA. TD. 65, s. 38a.

³⁸⁴ KKA. TD. 65, s. 35a.

³⁸⁵ KKA. TD. 65, s. 38a.

³⁸⁶ KKA. TD. 65, s. 12a.

³⁸⁷ KKA. TD. 65, s. 14a.

³⁸⁸ KKA. TD. 65, s. 14a.

³⁸⁹ KKA. TD., 65, s. 15a.

³⁹⁰ KKA. TD., 65, s. 18b.

Evrenos Köyü: Köyde 18 hane vardır. Köyün tamamı gayrimüslimlerden oluşmaktadır³⁹¹.

Çakallu (Çıracı) Köyü: Köyde 60 hane vardır. Haneler arasında 12 çiftlik, 20 çift, 5 yarım(nim) çift, 10 mücerred, 1 yamak ve 11 bennak bulunmaktadır³⁹².

Ahi Köyü: Köyde 50 hane vardır. Haneler arasında 17 çiftlik, 2 çift ve 3 mücerred bulunmaktadır. Köyde Müslümanlar ile birlikte gayrimüslimler de bulunmaktadır³⁹³.

(?) **Köyü:** Köyde 23 hane vardır. Haneler arasında 7 çiftlik, 7 çift, 4 mücerred ve 4 bennak bulunmaktadır³⁹⁴.

Akça İbrahim Köyü: Köyde 39 hane vardır. Haneler arasında 11 çiftlik, 17 çift, 7 mücerred, 3 bennak ve 1 yamak bulunmaktadır³⁹⁵.

Güğümlü Köyü: Köyde 28 hane vardır. Haneler arasında 4 çiftlik, 11 çift, 13 benak ve 1 yağcı bulunmaktadır³⁹⁶.

Hacılı Köyü: Köyde 70 hane vardır. Haneler arasında 4 çiftlik, 31 çift, 10 mücerred, 13 bennak, 3 yamak, 1 yamak oğlu ve 1eşkinci bulunmaktadır. Bu köyün halkı Naldöken yörüklerinden olup haricden dahi ziraat ederek öşürlerini vermektedirler. Ayrıca köyde Palakar ve Geçili yörük ismiyle ‘ez hariç’ kaydedilmiştir³⁹⁷.

Yaverlü Köyü: Köyde 28 hane vardır. Ahalisi yörük olan köyde, 8 çiftlik, 13 çift, 5 bennak ve 2 mücerred bulunmaktadır. Ayrıca ‘ez hariç’ olarak kaydedilen Keçili-i yörük köyü’nün mahsulü Yaverlü köyünün mahsulüne dâhildir³⁹⁸.

Oturcalu Köyü: Köyde 31 hane vardır. Haneler arasında 2 yarım(nim) çiftlik, 3 çift, 4 bennak ve 9 mücerred bulunmaktadır³⁹⁹.

Halife Köyü: Köyde 34 hane vardır. Haneler arasında 2 çiftlik, 7 çift, 3 mücerred, 1 bennak ve 1 müselleme bulunmaktadır⁴⁰⁰.

İdris Çoban (Saidlü) Köyü: Köyde 17 hane vardır. Haneler arasında 2 çiftlik, 7 çift, 4 yarım(nim) çift, 1 bennak, 1 mücerred ve 3 yamak bulunmaktadır⁴⁰¹.

³⁹¹ KKA. TD. 65, s. 18b.

³⁹² KKA. TD. 65, s. 21b.

³⁹³ KKA. TD. 65, s. 21b.

³⁹⁴ KKA. TD. 65, s. 22b.

³⁹⁵ KKA. TD. 65, s. 23a.

³⁹⁶ KKA. TD. 65, s. 24a.

³⁹⁷ KKA. TD. 65, s. 24b.

³⁹⁸ KKA. TD. 65, s. 26b-27a.

³⁹⁹ KKA. TD. 65, s. 27a.

⁴⁰⁰ KKA. TD. 65, s. 29b.

⁴⁰¹ KKA. TD. 65, s. 32b.

İbirci Köyü: Bu köy halkının tamamı köyü terk etmişlerdir ve köy sınırında dışarıdan kişiler ziraat ederek öşürlerini vermektedirler⁴⁰².

Gökçe Dağlı Köyü: Köyde 9 hane vardır. Haneler arasında 2 çift ve 2 yarım(nim) çift bulunmaktadır. Köyde ‘ez hariç’ olarak küçük köy kaydedilmiştir⁴⁰³.

Yund Alanı (Yund öründüğü, Küçük Hasan) Köyü: Köyde 35 hane vardır. Haneler arasında 17 çiftlik, 9 çift, 2 yarım(nim) çift ve 5 mücerred bulunmaktadır⁴⁰⁴.

Doğancı Hacı Köyü: Köyde 15 hane vardır. Haneler arasında 6 çiftlik, 1 yarım(nim) çiftlik, 7 çift, 1 yamak ve 1 mücerred bulunmaktadır⁴⁰⁵.

Tablo 11: 1568-59 Tahririnde Naldöken Nahiyesi Köyleri ve Nüfusu

Köyler	Hane		Mücerred		Bennak		Toplam	
	Müs.	Geb.	Müs.	Geb.	Müs.	Geb.	Müs.	Geb.
Uzun Hasan	22				4			
(?)	47		7		23			
Ayva Gürü (Evcioğlu)	15		6		4			
Kuşlu (Şahazlu)	19				1			
Daşlıca Ahmed	22				5			
Kırbaç (Süleli)	17				4			
Sülemişli	27		3		3			
Alacalı	20		10		1			
Köşkler	24		32		1			
İlyasça	30		6		7			
Karabeylü	13		1		3			
Evrenos		18						
Çengerlü (Çıracı)	39		10		11			
Ahi	17	33		3			85	
Puhu	15		4		4			
Akça İbrahim	29		7		3			
Güğümlü	15				13			
Hacılı*	70		10		13			
Yaverler	21		2		5			

⁴⁰² KKA. TD. 65, s. 33a.

⁴⁰³ KKA. TD. 65, s. 33b.

⁴⁰⁴ KKA. TD. 65, s. 31a.

⁴⁰⁵ KKA. TD. 65, s. 38b.

Oturcalu	18		9		4			
Halife	30		3		1			
İdris Çoban(Saidlü)	15		1		1			
İbirci*								
Gökçe Dağlı	9							
Yund Alanı (Yund öründüğü, Küçük Hasan	30		5					
Doğancı Hacı	14		1					
Toplam	764	51	116	3	111			

3.2.3. Muaf Nüfus

Osmanlı Devleti vergi sistemi içerisinde iki grup bulunmaktaydı. Bunlar; muaf kesim olan “askeri-ilmîye” sınıfı, vergi vermekle yükümlü kesim “raiyyet” idi. Askeri sınıf içerisinde kapıkulları ile devlet erkânı, tımarlı sipahiler, müderrisler, kadılar, yüksek dereceli medrese öğrencileri ve mezunları ile onların akrabaları ve kulları bulunurdu. Bu grup içerisinde bulunanlar raiyyet rüsumu’ndan muaf tutulmuşlardı. Bunların en önemli özelliği, padişah tarafından berat ile görevlendirilmeleridir⁴⁰⁶.

Osmanlıların ilk dönemlerinden itibaren askeri sınıf üyeleri, askerlik hizmetleri mukabilinde raiyyet rüsumundan ve kulluklardan muaf sayılmışlardır. Eşkinici olarak yazılan yayalar, müsellemler ile yörük ve tatarlar artan asker ihtiyacını karşılayarak muaflar arasında yer almışlardır⁴⁰⁷.

Bunlar içerisinde çiftlik tasarruf eden yaya ve müsellemler, tasarrufunda bulunan çiftliğin bütün gelirlerine sahiplerdir. Geri hizmet mensuplarından olan yaya ve müsellemler, raiyyet rüsumundan çiftlik, bağ ve bahçe öşründen, kovan resmi, adet-i ağnam, otlak resmi, kışlak resmi ve avarız-ı divaniye’den muaf tutulmuşlardır⁴⁰⁸.

Osmanlı Devleti’nde vergi muafiyetleri kademeli olarak gerçekleşirdi. İlk önce avarızdan, sonrasında raiyyet rüsumundan son olarak da şer’i vergilere muafiyet getirirdi. Şer’i vergilerden muafiyet ise olağanüstü durumlarda gerçekleşirdi. Muafiyet sağlanan bir diğer grup vardır ki bunlar muaf ve müsellemler reaya adı altında

⁴⁰⁶ İnalçık, *Raiyyet Rüsümü*, s. 596.

⁴⁰⁷ İnalçık, *Raiyyet Rüsümü*, s. 596.

⁴⁰⁸ Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya- Müsellemler- Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul: Eren Yay., 1990, s. 21.

kaydedilen reaya'dır. Reaya arasındaki muafiyetler çeşitli şekillerdedir. Hem avarız hem de raiyyet rüsumundan muaf olanlar genellikle imam hatiplerdir. Bazı yerlerde müezzinlerin de her ikisinden de muaf olduğu görülse de müezzinler ile hafız, muarrif, kayyum, derviş ve zaviyedarlar avarızdan muaf, rüsuma tabi durumda idiler. Yörük ve müsellemler teşkilatında yer alan yamaklar, sefere giden eşkincilere vermeye yükümlü oldukları 50 akçeyi vermeleri karşılığında avarızdan muaf sayılmışlardır. Avarızdan daima, bazen de raiyyet rüsumundan muaf olanlar vardır. Bu muafilar arasında çeltikçi, tuzcu, küreci, ortakçı gibi gruplar bulunmaktadır⁴⁰⁹. Bu durum kanunnamelerden de açık bir şekilde görülmektedir⁴¹⁰. Bazen bu gruplar mevcut haklardan ve ürettikleri üründen alıkonabiliyordu.

3.2.3.1. Eşkinciler

“Hızlı yürümek”, “atla hızlı hızlı gitmek” anlamında olan eşkin kelimesinden türetilen eşkinci kelimesi Osmanlı askeri sistemi içerisinde sefere katılan askerler için kullanılan bir kelime olmuştur. Eşkinciler, reaya arasından seçilen, askerlik görevleri karşılığında bazı vergi muafiyetleri olan kişilerdir. Eşkinciler, askeri anlamda yaya ve müsellemler eşkincileri, yörük eşkinciler ve Tatar eşkinciler olmak üzere alt gruplara ayrılırlar⁴¹¹.

Yaya ve müsellemler Osmanlı'nın ilk zamanlarında devletin savaş gücünü oluşturmuşlar, ancak düzenli yeniçeri birliklerinin kurulmasından sonra muharip sınıftan çıkarılarak geri hizmete alınmışlardır. Bu grubun görevleri arasında savaş zamanında yol açmak, siper kazmak, top çekmek, askere lojistik destek sağlamak, gülle ve ağırlık çekmek gibi hizmetler bulunmaktaydı⁴¹². Yörükler de müsellemlerde olduğu gibi geri hizmet kıtaları içerisinde yer almışlar, taş gülle yapma, kereste temin etme, hisar, köprü ve yol yapım görevlerini üstlenmişlerdir⁴¹³. Bunlar içerisinde çiftlik tasarruf eden yaya ve müsellemler, tasarrufunda bulunan çiftliğin bütün gelirlerine sahiplerdir. Geri hizmet mensuplarından olan yaya ve müsellemler,

⁴⁰⁹ İnalçık, *Raiyyet Rüsümü*, s. 599.

⁴¹⁰ Barkan, *Kanunlar...*, s. 275: Ve çeltükçiler ki ve tuzcular ki kadim defterlerde ve defter-i cedidde çeltükçi ve tuzcu kaydolunmuş ola ve ra'iyet çiftliğin dutmayalar müvezzec olanları dokuzar akça vireler Çeltükçilerin ve tuzcuların hizmetleri mukabelesinde heman avarızdan muaf olmaktadır ve illa gayri rüsümları alına.

⁴¹¹ Özcan, s. 469.

⁴¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara: TTK, 1983, s. 570.

⁴¹³ Özcan, s. 469.

raiyyet rüsumundan çiftlik, bağ ve bahçe öşründen, kovan resmi, adet-i ağnam, otlak resmi, kışlak resmi ve avarız-ı divaniye'den muaf tutulmuşlardır⁴¹⁴.

3.2.3.2. Derbendçiler

Derbend kelimesi Farsça kökenli olup der (geçit) ve bend (tutma) sözcüklerinden meydana gelen bir isimdir. Derbend kelimesi geçit, set, boğaz, sınır bölgeleri ile geçilmesi zor dağların arası anlamında kullanılmıştır. Osmanlı döneminde bir teşkilat olarak ortaya çıkan derbend teşkilatı, yol güvenliğinin sağlanması, ticaretin emniyet altına alınması yolcuların can ve mallarının korunması gibi görevler üstlenmekteydi. Ayrıca önemli görevlerinden birisi de yeni fethedilmiş bir bölgenin iskan ve imar edilmesi, şenlendirilmesiydi. Bu konu üzerinde daha önce durulduğu için burada ayrıntılı bir şekilde yer verilmeyecektir. İki kısımdan oluşan derbentlerden birisi tımar derbendleri ikincisi de bazı vergi muafiyetleri mukabilinde tehlikeli yerlerin güvenliğinin reaya tarafından sağlanan derbendlerdir⁴¹⁵. Çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan derbendçiler, öşür ve resimlerini verirlerdi. Gayrimüslim olan derbendçi köylerinden cizye ile birlikte diğer vergilerini de vermekteydi. Derbendçilerin muaf sayıldıkları vergiler, avarız-ı divaniye, tekalif-i örfiye ve koyun resmi vergileriydi⁴¹⁶. Bütün bunlardan başka gayrimüslim derbend köylerinden acemi oğlanı alınmamasıydı⁴¹⁷.

Bu noktada Eski Zağra'da padişah hasası olarak kaydedilen Kilisecik Köyü derbend olarak karşımıza çıkmaktadır. Padişah kararıyla derbendçi tayin edilen gayrimüslim köyde ispenç vergisi dışında salgundan, hisar tamirinden, yeniçeri oğlanı vermekten ve bilcümle avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye'den muaf tutulmuşlardır⁴¹⁸.

3.2.3.3. Çeltikçiler

Çeltik pirinç demektir. Zira kabuğu ayıklanmamış pirince ve bitkisine çeltik adı verilmektedir. Çeltik ziraati çok suya ihtiyaç duyması itibariyle sulama imkânının olduğu yerlerde üretimli yapılmaktaydı. Devamlı suyun içinde yetiştirilmesi ve bu

⁴¹⁴ Doğru, *Yaya- Müsellem- Taycı Teşkilatı...*, s. 21.

⁴¹⁵ Yusuf Halaçoğlu, "Derbend", *DİA*, IX, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1994, s. 162.

⁴¹⁶ Orhonlu, *Derbend Teşkilatı...*, s. 54.

⁴¹⁷ Orhonlu, *Derbend Teşkilatı...*, s. 55; Halaçoğlu, *Derbend* s. 21;

⁴¹⁸ KKA. TD. 65, s. 6b.

nedenle bakımı zor olması nedeniyle kıymetli tahıllar içinde yer alan pirincin yetiştirilmesine Osmanlı Devleti'nde ayrı ehemmiyet verilmiştir⁴¹⁹.

Anadolu'nun birçok yerinde üretimi yapılan çeltik Osmanlıların Rumeli'ye geçişinden sonra elverişli bir bölge olan Meriç Nehri havzasında da devam etmiştir⁴²⁰. Özellikle Filibe ve Tatarbazarı çeltik üretiminin yapıldığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Filibe bölgesi olarak tesmiye edebileceğimiz çeltik üretim bölgesinde Eski-Hisar yani Eski Zağra da bulunmaktadır. Ancak Zağra'daki üretim Filibe'deki kadar değildir⁴²¹. Çünkü Eski Zağra'da çeltik reayanın toplamı 1519'da 84 hanedir. Bu sayı 1568 yılına gelindiğinde danda da azalmıştır⁴²².

Çeltikçi reaya özel statüsü olan bir gruptur. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi çeltik yetiştirilmesi zor bir bitkidir. Bu nedenle çeltikçilerin ayrı kanunnameleri ve olduğu gibi avarız gibi bir takım vergilerden muaftırlar. Bazen bu muafiyet raiyyet rüsumuna kadar varabilmektedir⁴²³. Bu durum kanunnamelerden de açık bir şekilde görülmektedir⁴²⁴. Çeltik ekilen yerler genellikle padişah hassı olarak kabul edilirdi. Çeltikçilik babadan oğula intikal eden bir statü idi. Oğulun olmadığı durumda kardeşi, kardeşi de yok ise çeltik tarlasının boş kalmaması için köydeki çeltikçilerin oğlu veya kardeşi kadı marifetiyle çeltikçi olarak görevlendirilirdi⁴²⁵.

Zağra'da çeltik ekilen imkânlar olduğu için çeltikçi reaya bulunmaktaydı. 1519 tahririnde Eski Zağra'da Küçük Hacılar köyünde oturan 5 hane çeltik tarımıyla uğraşmışlardır. Bu köy sakinleri Turna Pınarı nehrine çeltik ekmektedirler⁴²⁶. Bunun dışında İskenderlü ve Gölbeyi köylerinde de çeltik üretimi yapılmaktaydı⁴²⁷. Bazan bu gruplar mevcut haklardan ve ürettikleri üründen alıkonabiliyordu. Bu duruma, Eski Zağra'da bulunan Çeltikçiyan Köyü sakinleri Söğüdü Nehri'ne çeltik ekerken

⁴¹⁹ Çeltik üretiminin Anadolu'ya gelişi Türklerle birlikte olmuştur. Tutarkan adını verdikleri tahıla daha sonra Farsça ve ya Sanskritçe asıllı olduğu tahmin edilen birinç demeye başlamışlardır. Feridun Emecen, "Çeltik", *DİA*, VIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1993, s. 265.

⁴²⁰ Anadolu'da çeltik üretimi yapılan yerlerin başında Tosya, Niksar Malatya gibi yerler gelmektedir. Huricihan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s. 100.

⁴²¹ Filibe bölgesinde çeltik üretimi konusunda geniş bilgi için bakınız: Mehmet Karagöz, "Filibe Kazası Rüsum Defterleri ve XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Filibe-Tatarpazarı-Göbe'de Çeltik Ziraati", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIV/2, Elazığ 2004, s. 361-377.

⁴²² BOA. TD. 77, s. 493-6, 504, 523; KKA. Td. 65, s. 41b.

⁴²³ İnalçık, *Raiyyet Rüsümü*, s. 599.

⁴²⁴ Çeltikçiler gibi tuzcular, da muaf gruplar arasında yer almaktadır. Ve çeltükçiler ki ve tuzcular ki kadim defterlerde ve defter-i cedidde çeltükçi ve tuzcu kaydolunmuş ola ve ra'iyet çiftliğin dutmayalar müvezzec olanları dokuzar akça vireler Çeltükçilerin ve tuzcuların hizmetleri mukabelesinde heman avarızdan muaf olmaktadır ve illa gayrı rüsumları alına... Barkan, *Kanunlar...*, s. 275:

⁴²⁵ Durmuş Volkan Karaboğa, *Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde Tarım*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2010, s. 42.

⁴²⁶ BOA. TD. 77, s. 504.

⁴²⁷ BOA. TD. 77, s. 495-496.

mal-ı miriye faydaları olmayıp aksine çayırlara ve değirmenlerine zararları olduğu gerekçesiyle çeltükçilikten ref olunmaları ve oturdukları köyde raiyyet olarak yazılmaları örnek teşkil etmektedir⁴²⁸.

Çeltikçilerin dışında muaflar arasında yer alan küreciler vardır. 1519 yılında Evrenos, Karaca Viran, Ömerci Bozdoğanlı köylerinde toplam 17 küreci bulunmaktadır⁴²⁹. 1568-69 yılında ise Hacıoğlu, Akbaş, Canbaz Viranı ve İskender köylerinde toplam 4 küreci kaydedilmiştir⁴³⁰.

3.2.3.4 Yağcılar

1581 tarihinde yazılan yeni yağcılar kanununda yağcı taifesinin yükümlülükleri maddeler halinde sıralanmıştır. Buna göre yağcı olarak kaydedilenlerden yıllık üç vukiyye sadeyağ alınır. 1 vukiyye ise 400 dirhem üzerinden değerlendirilmiş olup toplam 1.200 vukiyye sadeyağ alınır. Burada 1 dirhem, 3, 2.075 grama karşılık gelmektedir. Yağcı oğullarının ergenlik çağından 20'li yaşlarına kadar 8 akça mücerred resmi alınırken bu yaşlardan sonra 3 vukiyye sadeyağ alınır. Daha önceki kanunda yağcılardan 3 baş koyundan 1 akça resim alınırken yeni kanunda bu durum değişerek artış göstermiş 2 koyundan 1 akça alınır hale gelmiştir. Yağcı kızlarının bekâr ve dul olanlarının evlenmelerinden alınan vergiler ile beytülmal, mal-ı gaib, mal-ı mevkud, bad-ı heva, cürüm ve cinayet ile ellerinde olan yava ve kaçgunlar vakıflar için tasarruf olunur. Yağcı cemaatinin reislerinden hizmetleri karşılığında hane resmi alınmamıştır. Cemaat başlarının 60 koyundan fazla hayvanı olanlardan her 40 koyun için birer(?) sadeyağ alınır.

Yağcılar yerine getirmiş oldukları vazifeleri sebebiyle avarız ve tekalif-i örfiyye den muaf tutulmuşlardır. Ayrıca bir noktada haymanaların yağcı yazılmasında tedbir alınmış, ellerinde emr-i şerifi olmayan kişilerin yağcı yazılmaması üzerinde özellikle durulmuştur⁴³¹.

Rumeli bölgesinde birçok bölgede yağcılarının olduğu gibi Eski Zağra şehrinde de yağcı teşkilatı bulunmaktadır. 1519 tarihli tahrir defterinde Eski Zağra merkez mahsulâtına baktığımızda şehir merkezinde 4 yağcı hanesinin bulunduğu ve bu hanelerden tahsil olunan verginin 1764 akça olduğu görülmektedir⁴³². 1568-69

⁴²⁸ KKA. TD. 65, s. 41b.

⁴²⁹ BOA. TD. 77.

⁴³⁰ KKA. TD. 65.

⁴³¹ BOA. TD. 597, s. 108; Barkan, *Kanunlar...*, s. 245-246.

⁴³² BOA. TD. 77, s. 469-470.

tarihinde nefis-i kazada mukataa geliri olarak yağcıyan ve küreciyan birlikte verilmiş olduğu için net miktar belirlenememiştir⁴³³. 1570-71 tahririnde de yine aynı şekilde yağcıyan ve küreciyan mukataası olarak birlikte kaydedilmiştir⁴³⁴. Sadece merkezde değil bağlı köylerde de yağcılar bulunmaktadır.

Yağcı köylerinden ilki Bahşili köyüdür. Köyde meskûn 3 hane, yağcı olarak kaydedilmiştir. Ancak bunlardan tahsil edilen vergi ayrı bir şekilde verilmemiş, köy hasılı toplam olarak yazılmıştır⁴³⁵. Aynı köyde 1568-69'da⁴³⁶ ve 1570-1571 tahrirlerinde de bazısı yağcı olarak kaydedilmiş olup 1570-71'de⁴³⁷ 3 hane bulunmaktadır. Canbaz Viranı Köyü: 22 hane bulunan köyde 1 hane raiyet olarak yazılmış diğerleri yörük ve yağcı kaydedilmiştir⁴³⁸.

1519 yılına ait tahrir defterinde yağcıyan ve küreciyan ve bazı müsellemanan ve yörük başlığı altında köyler kaydedilmiştir. Küçük Keçili, Büyük Keçili, Azepli gibi köyler bu başlık altında kaydedilmiş ancak köylerin hangi sınıfa ait olduğu belirtilmemiştir⁴³⁹. Edirne'de bulunan Murad İmareti'ne Dülger Alanı'nda meskûn yörük cemaati ve Balaban Obası köyü yağcı olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca bu iki köy resmi aruslarını, bad-ı hevalarını ve adet-i ağnamlarını Murad İmaretime gönderirler⁴⁴⁰.

3.2.4. Çingeneler:

Rumeli'de Osmanlılar tarafından fethedildiğinde bölgede çingeneler göçebe ve yerleşik olarak bulunmaktaydı. Fetihlerin akabinde yapılan tahrirlerle idari yapısı, bölgenin nüfus yapısı ve özellikleri kaydedilirdi⁴⁴¹. Yapılan tahrirler neticesinde sadece belli bir bölgeyi değil, bütün Rumeli coğrafyasını kapsayan Çingene Sancağı oluşturuldu. İlk olarak ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemesine rağmen sancakla ilgili ilk veriye II. Bayezid döneminde rastlanmaktadır. Daha sonraki dönemde 1530 tarihinde yapılan tahrirde çingenelerin bulunduğu yerler tespit edilerek çingene sancağı kanunnamesi hazırlanmıştır. Sancak beyi tarafından

⁴³³ KKA. TD. 65, s. 6a.

⁴³⁴ BOA. TD. 494, s. 431.

⁴³⁵ BOA. TD. 77, s. 471.

⁴³⁶ KKA. TD. 65, s. 16a.

⁴³⁷ BOA. TD. 494, s. 452.

⁴³⁸ BOA. TD. 77; KKA. TD., 65, s. 30a.

⁴³⁹ BOA. TD. 77, s. 524.

⁴⁴⁰ BOA. TD. 77, s. 526.

⁴⁴¹ İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*, Ankara, TTK., 2003, s. 85.

yönetilen Çingene Sancağı'nın merkezi Kırkkilise'dir. Sancak beyi, bütün vergilerin toplanmasından sorumlu olan kişidir⁴⁴².

İdari bakımdan bu şekilde yapı teşkil edilmesinden sonra çingeneler askeri sınıf içerisine dahil edilerek geri hizmet birlikleri olarak kullanılmışlardır. Çingene Sancağı içerisinde bir de çingene müsellemleri teşkilatı kuruldu. Bu sistem içerisinde yer alan çingeneler, yamak ve müsellemlerden müteşekkil ocaklar halinde bulunmuşlardır. Her ocak, 3-4 müsellemler ile 9-12 yamaktan oluşmaktaydı. Sefer sırasında yamaklar müsellemlere 50' şer akça harçlık verir, müsellemler aldıkları bu harçlıkla nöbetleşe sefere katılırlardı. Normal zamanlarda müsellemler yamaklardan talepte bulunmazlar, hizmette olan müsellemler ağnam vergisinden muaf olurdu. Müsellemlerin tasarrufunda birer de çiftlik bulunmaktaydı. Müsellemlerin çiftliğinin gelirleri ise o yıl sefere giden müsellemlere tahsis olunurdu. Çingene müsellemlerin seferlerdeki görevleri; top çekmek, iaşe taşımak, yol yapmak şeklinde sıralanmıştı⁴⁴³. Müsellemler teşkilatına dahil olan çingeneler avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır⁴⁴⁴.

Çingenelerin askeri hizmetle mükellef tutulmalarında onların maden işletmelerinde ve el sanatlarında maharetli olmaları etkili olmuştur. Bunun yanı sıra onlara iş sağlanacak devlet için sorun teşkil etmelerinin önüne geçilmiş olunacaktı. Bu sistem ile çingeneler toprağa bağlı hale getirilmiş ve yerleşik yaşama geçmeleri sağlanmıştır. Teşkilat içerisinde yoğunlukla İstanbul'a yakınlığı sebebiyle Tuna'nın güneyinde bulunan Eski Zağra, Kırkkilise, Hayrabolu, Malkara, İncegiz, Döğenci-ili, Dimetoka, Gümülcine, Yanbolu, Pınarhisar, İpsala, Pravadi, Ferecik, Keşan, Çorlu bölgelerinde yer alan çingeneler kullanılmaktaydı⁴⁴⁵.

Tahrir defterlerinin ışığında Eski Zağra kazasında Çingene Sancağı'na dahil olan müsellemler ve yamak sayılarına ulaşılabilmektedir. Burada başvuru defterler, 170, 191, 206 ve 299 numaralı defterleridir. Eski Zağra'da 1531-32 tarihinde Halil birader ov serasker olarak yazılmıştır. 77 müsellemler, 256 yamak mevcuttur⁴⁴⁶. 1537-38 tarihinde serasker olarak aynı kişi devam etmiş, müsellemler sayısı 73'e gerilemiş, yamak sayısı sabit kalmıştır⁴⁴⁷. 1540-41 tarihinde serasker olarak Ali veled Halil ile

⁴⁴² Emine Dengeç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yay., 2009, s. 35.

⁴⁴³ M. Tayyib Gökbilgin, "Çingeneler", *İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul: MEB, 1993, s. 423.

⁴⁴⁴ Altınöz, s. 126.

⁴⁴⁵ Dengeç, s. 37.

⁴⁴⁶ BOA, TD. 170.

⁴⁴⁷ BOA, TD. 191.

İsa biraderi Halil bulunmakla birlikte 81 müselleme, 256 yamak kaydedilmiştir⁴⁴⁸. 1555-56 tarihinde ise Ali veled Halil ve Hacı veled İsa serasker olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte müselleme sayısı 81, yamak sayısı 278'dir⁴⁴⁹. Eski Zağra kazası'nda 786 hane kaydedilmiş olup 4.250 müslim, 536 gebran olarak belirtilmiştir. Bunun dışında 23.453 akça vergi kaydedilmiştir.⁴⁵⁰ Bu defterde Eski Zağra'nın Çingene Sancağı'na bağlı köyleri, köylerde bulunan çiftlik ve yamak sayıları verilmemiştir.

⁴⁴⁸ BOA, TD. 206.

⁴⁴⁹ BOA, TD. 299.

⁴⁵⁰ BOA, TD. 370, s. 374.

4. TOPRAK TASARRUFU VE İKTİSADİ YAPI

4.1.Toprak Tasarrufu

4.1.1.Miri Araziler

Osmanlı toprak nizamına göre devlet üretici köylüyü ve tarım ekonomisini kontrol edebiliyor ve düzenleyebiliyordu. Devletin tekelinde bulunan miri arazi, bütün tarım topraklarını kastetmemektedir. Şöyle ki miri arazi sadece hububat tarımı yapılan tarlaları işaret etmektedir. Bu durumun sebebi, toplumun geçiminin, ordunun ve şehirlerin iâşesinin buğday ve arpa ekimine dayanmasıdır. Devlet tarafından üretim kontrol altında tutulmak istenmiştir. Miri araziler gerçekleştirilen fetihler sonrasında mülkiyeti devlete ait olan topraklardır. Miri araziler başlıca iki kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar, tapulu araziler ve mukataalı arazilerdir.

Tapulu araziler tapu resmi karşılığında verilen, alınıp satılmayan, vakfedilemeyen buna karşılık babadan oğula devam edebilen ırsi bir işletme olarak karşımıza çıkar. Üretimi kontrol etme ve devamlılığını sağlayabilmek için devlet, babadan oğula geçme maddesini koymuştur. Bu toprakların tasarrufu tapu resmi adıyla peşin bir kira alındıktan sonra bir çeşit kontratla işleyecek olan köylülere verilmiştir⁴⁵¹. Köylüler kiracısı oldukları toprakları işleyerek ürettikleri ürünün vergisini devlete ya da devletin hizmetinde bulunan bir sipahiye vermek durumundadır⁴⁵². Köylüler haklı bir gerekçesi olmadan toprağını terk edemez, bir başkasına devredemez ve kiraya veremezdi. Bir toprak sahibi öldüğünde eğer oğlu varsa işlemiş olduğu toprağın işletme hakkı oğluna geçerdi. Oğlu olmadığı takdirde sipahi boş kalan toprağı tekrar tapu resmi alarak kızı veya aynı babadan olan kardeşine verirdi. Hak sahipleri haklarını belli bir süre içerisinde almazlarsa bu defa yakın akrabalarına onlar da bu defa köyde ihtiyacı olan kişilere verilir⁴⁵³.

Mukataalı araziler, tapulu arazilerden farklı bir statüye sahiptir. Bu çeşit arazilerin geliri, kişilere belirli bir ücret karşılığında kiralanmaktadır. Bu kiralama, açık artırma usulü ile yapılırdı. Burada kiralayacak olan kişinin kim olduğu önemli değildi. Bu kişi köylü, şehirli, esnaf ve ya asker olabilirdi. Burada kira bedeli bir sözleşme ile belirlenir ve kiraya alan kişi bunu ödemekle yükümlü olurdu⁴⁵⁴.

⁴⁵¹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 247-248.

⁴⁵² Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2005, s. 134.

⁴⁵³ İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 155.

⁴⁵⁴ İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, s. 249.

Bu arazilerin taksimatı çiftlikler şeklinde idi. Halil İnalçık bu sisteme çift-hane adı vermiştir ki, çift kelimesi, bir çift öküz ile işlenebilen araziler ile çiftliği olan köylüyü tanımlamak için kullanılan çiftlik ile aynı anlama gelmektedir⁴⁵⁵. Çiftlik olarak tabir edilen arazi verime göre 60-150 dönüm arasında sınırlandırılırdı⁴⁵⁶. Mülkiyeti devlete ait olan bu toprakların tasarruf hakkı tapu resmi adıyla bir defaya mahsus alınan vergiyle köylülere verilmekteydi. Reaya işlemiş olduğu topraktan elde ettiği üründen oranı 1/10 ile 1/2 arasında bölgeye göre değişiklik gösteren miktarlarda sipahiye öşür vermekteydi. Köylü sebepsiz yere çiftliği boş bırakamaz aksi takdirde elinden alınarak tapu bedeli karşılığında başka birisine verirdi⁴⁵⁷. Öte yandan çiftlik topraklarının bölünmemesine devlet tarafından büyük önem verilirdi. Bu amaçla Kanuni döneminde kanunlar çıkarılmıştı⁴⁵⁸. Çift sahibi öldüğünde arazi, iki oğlu var ise ikiye bölünür ve nimçift olarak kaydedilirdi. Eğer ikiden fazla oğlu var ise oğulları çiftliği ortaklaşa kullanırdı⁴⁵⁹.

Tablo 12: 1568-1569 Tarihinde Arazi Durumu⁴⁶⁰

Nahiyeler	Çift	Nim Çift
Zağra	361	19
Çırpan	397	48
Gümlübey	150	2
Naldöken	211	46

Tablo 13: 1570-1571 Tarihinde Arazi Durumu⁴⁶¹

Nahiyeler	Çift	Nim Çift
Zağra	291	27
Çırpan	518	70
Gümlübey	207	7
Naldöken	292	58

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden anlaşıldığına göre tam olarak tespit edilmemekle birlikte Eski Zağra kazası dâhilinde reaya tarafından tasarruf edilen toprakların nahiyelere göre dağılımı ve sayıları hakkında tablo halinde bilgi verilmiştir. Bu noktada değerlendirilecek ilk defter 1519 tarihli mufassal tahrir

⁴⁵⁵ Geniş bilgi için bakınız: Halil İnalçık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993. s. 7

⁴⁵⁶ Feridun Emecen, “Çift Resmi”, *DİA*, VIII, 1993, s.309.

⁴⁵⁷ Mehmet Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566), Ankara: TTK, 1989, s. 89.

⁴⁵⁸ İnalçık, *Osmanlılarda Raiyyet Rüşumu*, s. 582.

⁴⁵⁹ Emecen, “Çift Resmi”, s. 310.

⁴⁶⁰ KKA TD. 65.

⁴⁶¹ BOA. TD. 494.

defteridir⁴⁶². Yapılan bu tahrirde köyler yazılmış ancak köylerin bağlı olduğu nahiyelerden bahsedilmemiştir. İkincisi 1568-1569 tarihli mufassal tahrir defteri⁴⁶³ üçüncüsü ise 1570-1571 tarihli mufassal tahrir defteri⁴⁶⁴.

1519, 1568-1569 ve 1570-1571 tarihleri itibariyle Eski Zağra Kazası'nda işlenebilen arazilerin tahmini sayısı verilmektedir. Tablo hazırlanırken söz konusu defterlerde kayıtlı olan çiftlik, nim çiftlik, çift ve nim çift sayıları esas alınarak reyanın tasarrufunda olan araziler tespit edilmiştir.

Mülkiyeti devlete ait olan miri arazilerin gelirleri, devlet adamlarına ve askerlere görevleri karşılığında maaş olarak tahsis edilirdi. Bu tahsisat, toprakların gelirlerine göre yapılırdı. Miri araziler gelirlerine göre üç bölüme ayrılır:

Haslar: Yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan, padişaha, padişah ailesine, sadrazama ve vezirlere tahsis edilen arazilerdir.

Zeamet: Yıllık geliri 20.000 ile 100.000 akçe arasında olan, komutanlara tahsis edilen arazilerdir.

Tımar: Yıllık geliri en çok 20.000 akçe olan, taşrada bulunan sipahilere tahsis edilen arazilerdir.

Eski Zağra kazasını içeren tahrir defterlerinden Başbakanlık Osmanlı Arşivinde olan mufassal defterlerden 77, 382, 494 numaralı defterler, icmal defterlerden ise 73, 138, 220 numaralı defterler incelenmiştir. Ayrıca Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime arşivinde olan 233 numaralı defter incelenmiştir. Bu defterlere göre Eski Zağra'da bulunan has, zeamet ve tımar arazileri belirlenmeye çalışılmıştır.

4.1.1.1.Haslar

Yukarıda değindiğimiz defterler içerisinde 934 (M. 1527-28) tarihli 138 numaralı defterde 10.000 hasılı olan Kilisecik Köyü padişah has'ı olarak yazılmıştır⁴⁶⁵. 949 (M. 1542-43) tarihli 220 numaralı deftere baktığımızda hala Kilisecik Köyü padişah hassıdır. Köyün gelirinde büyük bir artış olmuş ve 10.000'den 23.000'e yükselmiştir. Bu deftere göre bir diğer has ise bağlı Cafer Bey Hassı'dır. Cafer Bey Hassı olarak Eski Zağra köylerinden olan 8308 hasıllı Deducik köyü tevcih edilmiştir⁴⁶⁶.

⁴⁶² BOA. TD. 77.

⁴⁶³ KKA. TD. 65.

⁴⁶⁴ BOA. TD. 494.

⁴⁶⁵ BOA. TD. 138, s. 58a.

⁴⁶⁶ BOA. TD. 220, s. 49a.

4.1.1.2. Zeametler

1519 tarihinde tutulan icmal defterde Eski Zağra kaza merkezi, Yusuf Bey, Nasuh Halil Bey zeameti olarak tevcih edilmiştir⁴⁶⁷.Yine aynı tarihte tutulan mufassal defterde ise kaza merkezi zeamet olarak yazılmış ancak kime tevcih edildiği belirtilmemiştir⁴⁶⁸. Her iki defterde de kazanın hasılı 48.020 olarak yazılmıştır. Zeametın geliri ise 72052 akçadır. Bu zeametler ise tablolar halinde gösterilecektir. Bu tarihteki bir diğerk zaim de Ahmed Çelebi Mehmed Bey olarak kayıtlıdır. Bu kişiye zeamet olarak verilen 8 köyün geliri 16.343 akçadır.

1519-1520 tarihinde yapılan tahrirde Benam Mehmed adında sadece 1 zaim kaydedilmiş olup zeamet geliri 19189 akçadır. 1527-1528 yılında yapılan sayımda 2 zeamet kaydedilmiştir. Bu zeametlerin yekün geliri 82448 akçadır. Daha önce yapılan tevcihlerde zeamet olarak sadece köy hâsıllarının verilmesine karşın, burada resm-i duhan ve resm-i yamakan zeamet olarak verilmiştir.

Tablo 14: 1519 Tarihinde Zeametler⁴⁶⁹

Zeamet sahibi	Zeamet yeri	Hasıl
Yusuf Bey Nasuh Halil Bey	Nefs-i Eski Zağra	48.020
	K. Muradlu	2.426
	K. Kırşehirli	1.845
	K. Bedek	725
	K. Aydınlu	3.251
	K. Curanlu (Çoraklu)	5.575
	K. Karabeyli (?)	2.061
	K. Kırac Ahmed	3.748
	K. Mogilani	4.401
Toplam	1 kaza merkezi, 8 köy	72.052
Ahmed Çelebi Mehmed Bey	K. Saidler	1.600
	K. İdris	1.684
	K. Akbaş	2.123
	K. Çakırlar(?)	1.978
	K. Orhanlu	1.187
	K. Kul Hamza	2.809
	K. Çeltükçiyan	3.404
	K. (?)	1.558
Toplam	8 köy	16.343

⁴⁶⁷ BOA. TD. 73, s. 86

⁴⁶⁸ BOA. TD. 77, s. 459

⁴⁶⁹ BOA. TD. 77.

1519 yılında Eski Zağra’da iki adet zaim olup zeametlerin toplamı ise 88.395’tir. Bu zaimlerden Yusuf Bey ve Nasuh Halil Bey’in geliri 72.052 akçadır. Diğer zaim Ahmed Çelebi Mehmed Bey’in geliri 16.343 akçadır. 20.000 akça üzerinin zeamet olarak bilinmesine rağmen burada 16.343 akçalık zeamet olarak kaydedilmiştir. Bu noktada herhangi bir açıklama bulunmamasından dolayı niçin bu şekilde yazıldığını bilemiyoruz. 1519-1520 tarihinde yapılan tahrirde kaza dâhilinde Benam Mehmed adında 1 adet zaim kaydedilmiş olup geliri 19.189 akçadır. Bu tahrirde de bir öncekinde olduğu gibi verilen zeamet 20.000 akçanın altındadır. Muhtemelen başka bir yerde zaimin başka gelirleri olmalıdır.

H.949 (M.1542-15439 tarihinde yapılan tahririn kaydedildiği 220 numaralı icmal defteride iki zeamet kaydedilmiştir. Bu zaimlerden birisi “zeamet” diğeri “an zeamet” olarak yazıldığını görüyoruz. Aynı iki şekilde ifade edilmesinin sebebi, zeametlerin tasarruf biçiminden kaynaklanmaktadır. “Zeamet” ifadesi, zaim’in tasarrufunda olan arazilerin tamamının aynı sancak içerisinde verildiğini göstermektedir. “An zeamet” ifadesi ise bir zaim’e verilen zeamet toplamının çeşitli sancaklardan oluştuğunu göstermektedir⁴⁷⁰. İkisinin arasındaki farkı ifadeden sonra mezkûr defterde İnal Bey’e, yekûn geliri 91.382 akça olan Eski Zağra Kaza merkezi ile kazaya bağlı 8 köy ‘zeamet olarak tevcih edilmiştir⁴⁷¹. Defterdeki diğer zeamet ise ‘an zeamet’ olarak Dergâh-ı Ali Çavuşu olan Yunus Bey’e yekûn geliri 3.151 akça olan 2 köy tahsis edilmiştir⁴⁷².

Daha önce zeametler açısından incelediğimiz 4 ayrı tarihte yapılan tahrirlerde toplam zeamet sayısı 7 iken, H.978 (M.1570-1571) tarihinde yapılan tahrirde zeamet ve an zeamet olarak toplam zeametlerin sayısı 13’e yükselmiştir. Bu artışa karşılık tımara tevcih sayılarında bir önceki tahrirde göre azalma olmuştur. Bu veri bize tımara verilen arazilerin zeamete çevrildiğini göstermektedir. Bu durum verilen tablolarda açıkça görülmektedir.

⁴⁷⁰ Gökçe, s. 416.

⁴⁷¹ BOA. TD. 220, s. 49.

⁴⁷² BOA. TD. 220, s. 50.

Tablo 15: Eski Zağra'da Zeametler

1519-1520 ⁴⁷³		934 ⁴⁷⁴	
Zeamet sahibi	Hasıl	Zeamet Sahibi	Hasıl
Benam Mehmed	19.189	Yusuf Nasuh Halil	67.729
		(?)	33.319

Bu tabloya baktığımızda ise 1519 (H.925) tarihinde yapılan sayımda kaydedilen gelirden bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Toplam zeamet geliri 88.395 akçeden 82.448 akçeye gerilemiştir. Burada dikkati çeken nokta, zeamet gelirleri arasına yeni köylerin yazılması ve gelir olarak duhan resminin ve yamakan resminin dahil edilmesidir.

Ayrıca zeamet olarak kaydedilen dirliklerin içerisinde H. 978 tarihinde 20.000 akçenin altında olanların

Tablo 16: 949 (M.1542-43) Tarihinde Zeametler

Zeamet sahibi	Hasıl
İnal Bey	91382
Yunus Bey	3151

Tablo 17: 978 (1570-71) Tarihinde Zeametler

Zeamet sahibi	Hasıl
Mahmud Bey	8516
Benam İlyas Kethüda-ı Merhum Hayreddin paşa	9061
An zeamet Benam Turak (?) Kethüda	18991
An zeamet Benam Hasan Çavuş An Çavuşan-ı Dergah-ı Ali	6500
Benam Mehmed	17289
An zeamet Benam Ali	8900
An zeamet Benam (?)	3450
An zeamet Benam Ali Kethüda	1820
An zeamet Benam	1250

⁴⁷³ BOA. TD. 382, s. 655.

⁴⁷⁴ Tablodaki bilgiler BOA. TD. 138'den alınmıştır.

Mustafa	
An zeamet Benam Hüsrev Kethüda	3160
An zeamet Benam İbrahim Bey	5783
An zeamet Benam (?)	3291
An zeamet Benam Behram Bey	1000

Tablo 18: 16. Yüzyılda Zeamet Gelirleri

Tarihler	925	926	949	978	
Toplam	88.395	82.448	94.533	89.011	

4.1.1.3.Timarlar

Senelik geliri 20.000 akçeden az olan arazilerin gelirleri belirli bir hizmet karşılığında belirli koşullarla bir kimseye verilmesi timar olarak adlandırılmaktadır⁴⁷⁵. Osmanlı timar sistemi içerisinde farklı timar grupları bulunmaktadır. Bunların ekserisi sipahi timarı olmakla birlikte bunun dışında verilmiş şekline göre tezkereli ve tezkeresiz timar, statülerine göre serbest ve serbest olmayan timar, mülk ve mülk olmayan timarlar olarak sınıflandırılmaktadır⁴⁷⁶. Sipahi timarları dışında akıncı timarları, piyade, müselleme, çingane, yörük timarları, canbaz ve garib timarları, voynuk beyleri ve çeribaşlı timarları, yurd ocakları timarları, timarlı kale muhafızları, hassa av vekuşçu timarları, atçeken timarları, Hristiyan timarları, münavebe (be-nevbet) timarları, ashab-ı derek timarları, derbendci timarları ve yurtluk timarlar bulunmaktadır⁴⁷⁷.

Timar sahipleri maaş karşılığı tasarruflarında bulunan toprağın hiçbir şekilde mülkiyetine sahip değillerdi. Ancak yerine getirdiği vazifeleri karşılığında o toprağın vergilerini maaş olarak alabilme hakkına sahipti. Eğer timar sahibi ölürse, timar geliri ölen kişinin ya bir oğluna ya da birkaç oğluna verilebilirdi. Bu şekilde ise farklı bir timar sistemi olan müşterek timar karşımıza çıkar. Bu uygulama ilk olarak II. Murad döneminde uygulanmış ve bundan sonrada uygulanagelmiştir. Bu durumda

⁴⁷⁵ Miroğlu, s. 161.

⁴⁷⁶ Karaca, s. 304.

⁴⁷⁷ Miroğlu, s. 162.

sipahiler ya sıra ile ya da birlikte sefere çıkarlardı. Böyle bir uygulamanın sebebi ise sefer sırasında daha fazla askere ihtiyaç olması olarak tahmin edilmektedir⁴⁷⁸.

Kaza dâhilindeki timarlar ve bu timarların özellikleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koyabilmek açısından 925⁴⁷⁹, 926⁴⁸⁰, 934⁴⁸¹, 949⁴⁸² ve 978⁴⁸³ tarihli beş tahrir defterinde kayıtlı timarlar tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 19: Eski Zağra’da Timar Sahipleri

TT-D 73 925		TD 138 934	
Timar Sahibi	Hasıl	Timar Sahibi	Hasıl
Firuz Gulam Sultan	6.160	Yunus	5675
İbrahim Gulam Sultan	6.750	Mustafa İskender	6473
Hoşkadem Gulam Sultan	6.528	Ali Mehmed	7.435
İshak Voyvoda	6193	Alagöz	6975
Mustafa Beğtemur	1.913	Serasker Yakup	4636
Mehmed Mustafa Bey	3.197	Mustafa Ahmed Kethüda	5350
(?)	2.694	Cafer Bey	6449
(?)	2.548	(?)	5.092
Pervane Muhtar	3.440	Mehmed Alagöz	4.012
Ali (?)	2.678	Mustafa Bey	4128
Mehmed Cafer Çelebi Katb-i defter	4.721	Mustafa Mehmed	4224
Emirşah	1.740	Murad Mustafa	3323
Umur İsa	1.820	Hasan Abdullah	3436
Mustafa	8.396	Mehmed Katib Bali ve Mustafa Katib Bali	6646
Hamza	9.500	Bali	2200
Temürhan	1.554	Kapıcı İbrahim	3842
Mehmed Ali	6.292	Kıptı Özbey	5.073
(?)	12.373	Mehmed Kasım Paşa	
İlyas veled İlyas	5.000	(?)	2587
Cebeci İbrahim	7.326	Hüseyin	2690
Mehmed Çelebi İskender Bey	4.633	(?)	2906
(?) Serasker	5.978	Şeyh İlyas	1818
Hasan Çelebi	4.363	Alparslan Şehsuvar	4124

⁴⁷⁸ Halil İnalçık, “Timar”, *DİA*, XLI, İstanbul, 2012, 41, s.170.

⁴⁷⁹ BOA, TD. 73.

⁴⁸⁰ BOA, TD. 382.

⁴⁸¹ BOA, TD. 138.

⁴⁸² BOA, TD. 220.

⁴⁸³ BOA, TD. 494.

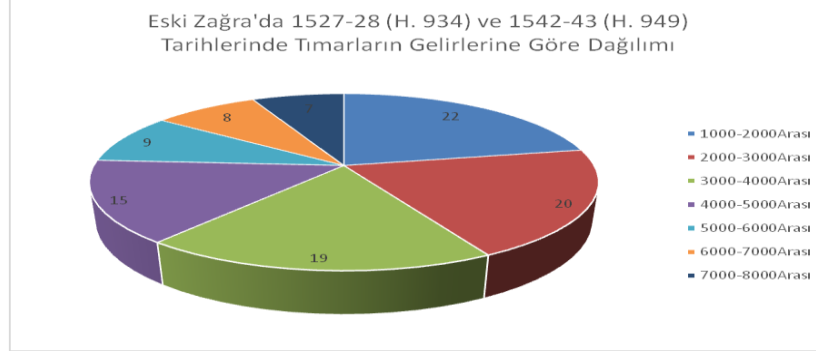
Pir Ahmed veled Katib Mehmed	9.974	Hasan Hızır	4714
Mustafa Bey	16.000	Barak Murad	1000
Cümdi Karagöz	8.044	Ramazan	1520
Yusuf (?)	9.143	(?) İlyas	1583
Alparslan Şehsuvar	5.562	Ömer Yahya	1196
Osman Deniz(?)	2300	Mustafa Kasım	4731
Mehmed Çelebi Kara Koyunlu Serbazdaran	3.315	(?) İlyas	764
Memi İshak	4.037	(?) 73	1200
Pir Ali ve Mustafa ve Piri ve Serbey	1.097	(?) 74	2516
Seydi Bey	3.422	(?)74	4014
Oruç ve Ökkeş	871		
Yusuf ve Mahmud	1.718		
Osman ve Hızır ve Hüseyin ve İsa Bali ve Yunus ve Ali	893		
İlyas Hacı Hasan ve Mehmed	1.034		
(?) ve Ahi ve Hacı Ali ve Hasan Abdullah	1.067		

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere 1519 tarihinde kazada 38 tımar bulunmaktadır. Bu tımarlardan 9'u bazdaran tımarıdır.

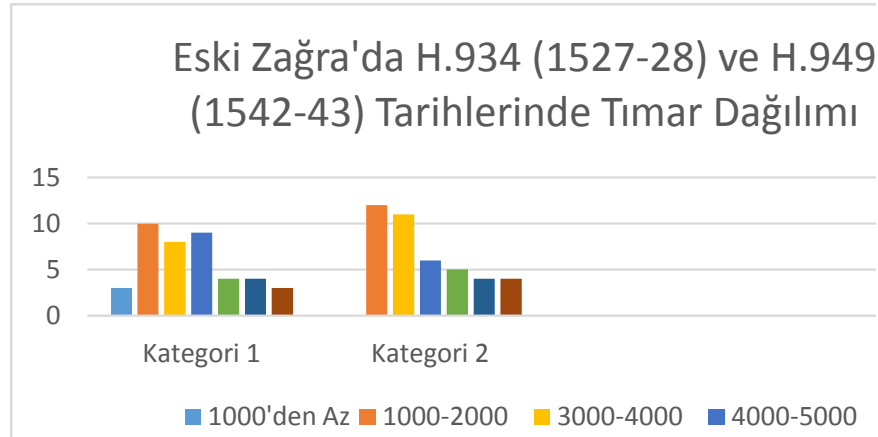
TD 220 949		TD 494 978	
Timar Sahibi	Hasıl	Timar Sahibi	Hasıl
Çavuş Hüseyin	3.000	Yusuf Kethüda	15.040
Şehabeddin Bey	5.629	Yusuf Solakan Dergah-ı Ali	16.650
Ahmed Çelebi Defterdar	9.879	Mustafa Mehmed	12.600
İskender Mehmed	8.047	Hasan Mehmed	6.000
Ali Mustafa	4.494	Mustafa	10.222
(?) İlbasan	4.494	Mustafa (?) Bolat	4.682
Mustafa	5.679	Mahmud İnehan	8.511
Mustafa	1.667	Mustafa	4.600
Ramazan birader Hasan	6.822	Ali Mehmed	5.818
Yeniçeri İdris	3.430	Ahmed	5.684
(?)	15.395	(?)	4.500
Ali Mehmed	5.500	Mehmed	5.000
Hamza	6.574	(?)	2.354
Ali Bali	7.881	Behram (?)	7.882

Selman	2.400	Ali Yakub	5.960
Mehmed	4.400	Divane Mehmed	3.170
Mustafa TurAli	3.572	Hasan Temur	2.875
İbrahim	8.052	İlyas	6.900
Receb	3.167	(?)	4.763
Hasan	10.394	(?)	3.200
Ahmed	6.822	Divane Memi	2.450
Yusufhan Musa	3.499	Mustafa veled (?)	2.500
Hasan Cafer	5.270	Hızır veled Hüsrev	4.621
Cafer Bali	8.477	Ramazan Çavuş	2.085
Muharrem Mehmed	8.477	Hasan Ali	2.930
Ali Hüsrev	3.744	Divane (?)	1.500
Yunus Koçari	2.982	Yunus	2.285
Göbel Cafer	1.941	Veli Derviş Mehmed	1.572
Mehmed	3.947	(?)	6.177
Abdi Serasker Nahiye-i Zağra	7.987	Mahmud	2.900
Ahmed Ramazan	3.744	Arslan	1.816
İlyas yeniçeri Mustafa	2.694	Bali (?)	1.493
Korkud Mehmed	1.417	Abdurrahman	1.450
Seyid Mehmed	4.682	Mustafa	2.300
Mehmed	6.574	Kurd veled (?)	1.800
Hacı Koçu	3.744	Yusuf	500
Mustafa (?)	3.910	Yusuf	2.000
Umur	5.679	Mehmed Çavuş	9.638
(?) Mustafa	14.556		
Hasan Mehmed			
(?) Hacı	6.496		
Mehmed İlyas	2.950		
Bali veled Tobcu	2.621		
(?)	2.021		
Musa Tobcu	3.841		
(?)	1.000		
Murad Tobcu	8.047		

Grafik 3: Timar Hasıllar



Grafik 4: Eski Zağra'da Timarlar



4.1.2. Vakıf Araziler

Gümlü Oğlu Vakfı: H.925(1519)'te yapılan tahrirde mufassal deftere ilk kaydedilen vakıf, Gümlü oğlu vakfı'dır. Vakfın tasarruf sahibi Gümlüoğulları'ndan Saltuk Bey ve İskender Bey'dir. Vakıf, Sultan Mehmed Han tarafından temlik edilmiş ve Sultan Bayezid Han tarafından da hükm-i şerif verilerek vakfın devamı onaylanmıştır. Gümlü oğlu vakfına tabi olan köyler, Gümlü oğlu, Köse Salih, Hacı Yakub, İsmailce, Büyük Hamidli ve Küçük Hamidli köyleridir. Bu köylerin bütün gelirleri vakfa tahsis edilmiştir⁴⁸⁴.

Yine aynı tarihte adı geçen vakfa mülk olarak Musa Beylü köyü ile Beş Tepe köyleri kaydedilmiştir. Bu köyler Sultan Bayezid Han tarafından temlik edilmiştir⁴⁸⁵. Vakıf sınırları içerisine Bahadır Lala ve Çobanoğulları dahil edilmiştir. Bu iki köyün sınırları içerisinde sonra üç ayrı köy daha kurulmuştur. Kısaca 5 ayrı köy daha vakfa dahil olmuştur. Bu 5 köyün geliri vakfın Eski Zağra'da bulunan zaviye ve mescidine,

⁴⁸⁴ BOA. TD. 77, s.527-530; Tayyip Gökbilgin, *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne Ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler- Mukataalar*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2007, s. 229.

⁴⁸⁵ BOA. TD. 77, s. 531; Gökbilgin, s. 229.

Gümlüoğlu köyü'nde bulunan zaviyesi ile mescidine ve Edirne'de bulunan mescidine sarf edilmektedir⁴⁸⁶. Bu köylerin isimleri; Bahadır Lala⁴⁸⁷, Veled-i Çobanlı (Toyran), Yenice (Meriç Köy)⁴⁸⁸, Kebecelü ve Kulfalca⁴⁸⁹ köyleridir.

Mufassal defterde Gümlüoğlu vakfına dahil olan Beştepe köyü içerisinde meskun 6 farklı bölük kaydedilmişken aynı tarihteki icmal defterde bu bölükler ayrı birer köy olarak kaydedilmiştir⁴⁹⁰.

Mustafa Bey Vakfı: 1519 tarihinde kaydedilen diğer vakıf Mustafa Bey vakfıdır. Bu vakıf İskender Paşa'nın mirliiva'sı olduğu Niğbolu'da bulunmaktadır. Vakfa Eski Zağra'da bulunan Naldöken, Danişmendlü ve Papas köyleri temlik yoluyla vakfedilmiştir. Bu köylerin gelirleri Mustafa Bey tarafından Niş kasabasında bina ettiği muallimhane ile Naldöken köyünde inşa olunacak olan camiye vakfedilmiştir⁴⁹¹. Bunların haricinde Naldöken köyü sınırında bulunan Bozdoğanlı ve Toprak Hisarı köyleri ziraat ederek öşürlerini vakfa vermektedirler⁴⁹².

Şeyh Aydın Vakfı: Bu vakıf, aynı isimle anılan köyde bulunmaktadır ve köyde 11 hane vardır⁴⁹³. Vakıf hakkında tafsilatlı bilgi yoktur.

Nureddin Vakfı: İstanbul'da bulunan mescid ile Eskihisar'daki muallimhanesine sarf olunmak üzere Eskihisar kaza merkezinde bulunan toplam geliri 34.500 akça olan 1 hamam ve 1 kasap dükkânı ile bir de başhane dükkânı vakfedilmiştir⁴⁹⁴.

1519-1520 tarihinde yapılan tahrir göre tutulan mufassal defterde Eski Zağra'da iki vakıf kaydına rastlanmaktadır. Bunlardan birincisi, Merhum Sultan Murad Han vakfıdır. İkincisi, Merhum Mahmud Paşa vakfıdır.

Merhum Sultan Murad Han vakfına 26.233 akçalık geliri olan 17 hane Müslüman, 219 gayrimüslim nüfusa sahip Dersene(?) köyü verilmiştir⁴⁹⁵. Merhum

⁴⁸⁶ BOA. TD. 77, s. 534; 73, s. 103; Gökbilgin, s. 230.

⁴⁸⁷ BOA. TD. 77, s. 534; Gökbilgin, s. 230.

⁴⁸⁸ BOA. TD. 77, s. 535; Gökbilgin, s. 230.

⁴⁸⁹ BOA. TD. 77, s. 536; Gökbilgin, s. 230.

⁴⁹⁰ BOA. TD. 73, s. 103.

⁴⁹¹ BOA. TD. 77, s. 537; BOA. TD. 370, s. 75; Gökbilgin, s.440.

⁴⁹² BOA. TD. 77, s. 539; BOA. TD. 370, s. 75.

⁴⁹³ BOA. TD. 73, s. 103.

⁴⁹⁴ BOA. TD. 77, s. 540; Gökbilgin, s. 337.

⁴⁹⁵ BOA. TD. 382, s. 897.

Mahmud Paşa vakfına yekün 77.100 akçalık geliri olan Ulubeylü,⁴⁹⁶ Sufiler⁴⁹⁷ ve (?)⁴⁹⁸ köyleri verilmiştir.

Vakıf ve vakfiye kayıtlarından Eski Zağra'da zamanla vakıfların sayısının arttığı görülmektedir. Nitekim Eski Zağra'da toplam vakıf sayısı 33'tür. Bunlardan bir tanesi vakfiyesi 1819 tarihini taşıyan Bahçivan Hüseyin ibni İbrahim'in kurduğu vakıftır⁴⁹⁹.

4.1.3. Çiftlikler

Bütün bunların dışında Eski Zağra'da çiftlik ve nimçiftlik olarak reaya baştinaları haricinde askeri sınıfa dâhil olduğu bilinen kişilere verilen baştinalar gibi kaydedilen çiftlikler vardır. Arnavutluk'ta da bu neviden çiftlikler bulunmaktadır. Bunlar şahıslar üzerine yazılmışlardır. Çiftlik-i Hızır Bali, çiftlik-i Mahmud bin Abdullah, gibi örnekleri burada söyleyebiliriz⁵⁰⁰. Halil İnalçık bu arazilerin reaya çiftliğinden farklı olduğu üzerinde durmakta olup, umumiyetle kapıkulları ya da sipahi oğulları askeri sınıfa dâhil kişilere verildiğini belirtmektedir. Bu neviden çiftlik sayısı Eski Zağra'da bir hayli yekün tutmaktadır. Eski Zağra Nahiyesi'nde 1568-1569 tarihinde 190, Çırpan Nahiyesi'nde 144, Gümlü Bey Nahiyesi'nde 124 ve Naldöken Nahiyesi'nde 144 çiftlik ile toplam 602 bulunmaktadır. 1570-71'de ise çiftlik sayısında çok bariz bir düşüş olduğu görülmektedir ki, sayı 285'tir.. Aynı gelişim çizgisini nimçiftliklerde meydana gelmiştir. 1568-69 tarihinde kazada toplam çiftlik sayısı 47 iken 1570-71'de 7'ye kadar düşmüştür. Fakat bunun nedenini tam olarak tespit etmemiz mümkün olmamaktadır. Bir yıl gibi kısa süre sonra neden bu kadar değişim yaşanmış ve çiftlik sayısında düşüş yaşanmış tespit etmek oldukça güçtür.

Tablo 20: Eski Zağra'da Tarihinde Çiftlikler

Nahiyeler	Çiftlik	Nim Çiftlik
Zağra	190	19
Çırpan	144	10
Gümlübey	124	2
Naldöken	144	6
Toplam	602	47

⁴⁹⁶ BOA. TD. 382, s. 907.

⁴⁹⁷ BOA. TD. 382, s. 906.

⁴⁹⁸ BOA. TD. 382, s. 900.

⁴⁹⁹ Sadi Bayram, "Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 20, Ankara, 1968, s. 475, 476.

⁵⁰⁰ BOA. TD. 494, s. 459, 463.

Tablo 21: 1570-1571 Tarihinde Arazi Durumu⁵⁰¹

Nahiyeler	Çiftlik	Nim Çiftlik
Zağra	37	1
Çırpan	125	2
Gümlübey	113 +2baştine	1
Naldöken	110	3
Toplam	285	7

4.1.4. Baştına

Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin elinde bulunan ve mülk toprak olarak değerlendirilen çiftliklerin ismi baştına⁵⁰² olarak zikredilmektedir. Çiftlik olarak adlandırılan baştınalar, Osmanlı'nın balkanları fethinden önce bölge halkının sahip olduğu topraklardır. Osmanlı fethinden sonra bölgedeki baştinelerin Osmanlı hukukuna uygun hale getirilerek devam etmesi sağlanmıştır⁵⁰³. Bütün angarya ve vergilerden muaf tutulan baştineler, bir asalet nişanı olarak algılanmaktaydı. Bu şekilde eski devletlerin müesseselerinin devam ettirilmesi Osmanlı Devleti'nin hoşgörüsünü göstermektedir⁵⁰⁴.

Baştınalar her ne kadar çiftlik ile aynı manada kullanılsa da hukuki yönden çeşitli farklılıkları bulunmaktadır. Çiftlikler mülk olarak verilemez ve miras bırakılamazken, baştine arazileri her iki şekilde de değerlendirilebilmektedir. Baştine sahibi öldüğünde arazisi oğullarına oğlu yok ise kızına kız kardeşlerine ve yahut diğer akrabalarına miras bırakabilirdi. Burada önemli olan nokta arazinin kimin elinde olduğu değil her yıl ödemeleri gereken verginin kesintiye uğramadan ödenmesidir⁵⁰⁵. Ayrıca baştınalar bazı vergilerden de muaf tutulmuşlardır⁵⁰⁶.

⁵⁰¹ BOA. TD. 494.

⁵⁰² Kelime Slavca miras anlamına gelmektedir. İki tip baştına vardı. Birisi reaya baştinası diğeri ise askeri hizmet sınıfları tarafından tasarruf edilen baştına idi. Feridun Emecen, "Baştına", *DİA*, V, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1992, s. 136.

⁵⁰³ Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar Ve Voynuklar*, Ankara: TTK, 1989, s. 84.

⁵⁰⁴ Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler Ve Vesikalar I*, Ankara: TTK, 1995, s. 171.

⁵⁰⁵ Ercan, s. 87.

⁵⁰⁶ Mesela doğancılar avarızdan muaftılar. Emecen, "Baştına", s. 136.

Doğancı ve yuvacı statüsündeki gayri müslimlerse hizmetleri karşılığı avarız* vergilerinden muaf olmakla beraber baştınalarında yetiştirdikleri mahsulün öşrünü verirlerdi. Martalos denilen Osmanlı hizmetindeki hıristiyan muhafız ve akıncıların bazılarının da baştınaları vardı.

4.2. İktisadi Yapı ve Zirai Üretim

4.2.1. Vergiler

4.2.1.1. Şahsi Vergiler

Çift Resmi: Osmanlı döneminde eski yönetimlerden kalma hizmetlerin paraya çevrilmiş hali olarak karşımıza çıkan kulluk akçesi de denilen çift resmi, hem toprak vergisi hem de şahsi vergilerdendir⁵⁰⁷. Çift resmi köylünün işlediği işlediği arazi miktarına göre değişmektedir. Şöyle ki, bir çift öküzün işleyebileceği büyüklükteki araziden 22 akçe çift resmi, bu birimin yarısı kadar araziden ise nim (yarım) çift vergisi alınmaktadır. Nim çiftten az arazisi olanlar ekinli bennak ve caba bennak olarak sınıflandırılmışlardır.

1570-1571 tarihinde Eski Zağra'da 40.402 akçelik çift resmi kaydedilmiş olup çift resmi, bennak resmi ve mücerred resmi birlikte verilmiştir. Ayrıca kaza dâhilinde yörük çiftlerine de rastlanmaktadır⁵⁰⁸.

İспенç Resmi: İспенç resmi Hristiyan reayadan çift resmi karşılığında alınan bir vergidir. İспенç resmi hususunda kanunnamelerde farklı uygulamalar görülmektedir. Bazı kanunnamelerde reşit olanlardan ve evli olanlardan bir kısmında evli ve bekârdan alındığı görülmektedir. Vergi miktarı ise 10 ile 50 akçe arasında değişmektedir⁵⁰⁹. Eski Zağra'da ise tahsil edilen toplam ispenç miktarı 6.495 akçedir. Ancak ispenç miktarları hâsıl olarak yazıldığı için kişi başı ne kadar alındığı tespit edilememiştir⁵¹⁰.

Duhan Resmi: Kanunnâmelerde farklı isimlerle anılan duhan resmi genellikle yörük ve Türkmenlerden alınan bir çeşit şahsi vergidir. Meskûn durumda bulunmayan evli, belirli süreler için bir yerden bir yere giden kişilerden alınmaktadır. Vergi miktarı 6 akçadır. Ancak oturduğu yerde ziraat ederse resmi zemin (dönüm resmi)⁵¹¹ verip dühan resmi vermezdi. Eğer bir kişi belirli süre için gittiği yerde üç yıldan ziyade oturursa dühan resmi vermeyip bennak resmi verirlerdi.

Kaza geneline baktığımızda 1519'dan itibaren 1570-71 yılına kadar olan tahrir defterlerinde düşüş göstermektedir. 1519'da 915 akça olan dühan vergisi 1568-

⁵⁰⁷ Halil İnalçık, *Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü*, s. 37.

⁵⁰⁸ Köşkler, Köse Karalu, Avşarlu ve Baydikli gibi köylerin hâsıl kısımlarında sırasıyla 462, 312, 402, 4500 akçe resim kaydedilmiştir.

⁵⁰⁹ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., 1947, s. 508.

⁵¹⁰ BOA. TD. 494.

⁵¹¹ Tam ya da nim çiftten az yer tasarruf edenlerin topraklarından dönüm başın tahsil edilen vergidir. Çağatay, s. 504-505.

69'da 426, 1570-71 yılında ise 347'ye gerilemiştir. Bu düşüşte etkili olan faktör, yukarıda değinildiği üzere dühan resmi verenlerin buldukları bölgede yerleşerek bennak resmi vermeleri olabilir.

4.2.1.2. Hayvancılıkla İlgili Vergiler

Ağdet-i Ağnam ve Resm-i Ağıl: Osmanlı Devleti'nde genellikle müslim veyahut gayrimüslim ahali ayrımı yapılmaksızın küçükbaş hayvanlardan iki koyuna 1 akçe adet-i ağnam vergisi alınmaktaydı. Ayrıca bir de ağıl hakkı olarak ağıl resmi alınmaktadır. 1519 tarihinde⁵¹² kazada 889 akça ganem resmi kaydedilmiş iken bu vergi 1568-1569 tahririnde⁵¹³ bu rakam 2.096 akçaya ulaşmış, 1570-1571 tahririnde⁵¹⁴ ise 8.300 akçaya yükselmiştir. Alınan bu vergilerden 2 koyuna 1 akça üzerinden hesap edersek koyun sayısının, 1519'da 1.778, 1568-1569'daki sayımda 4.192, 1570-1571'de ise 16.600'e ulaştığı görülmektedir.

Öşür-i Kovan (Küvvare): Eski Zağra Kazası'nda yaygın olarak yapılan hayvancılık faaliyetlerinden birisi de arıcılıktır. Belgelerde çeşitli isimlerle zikredilen bu vergi türü üretilen baldan alınan bir vergidir. 1519 tahririnde resim olarak kaydedilen bal vergisi kaza genelinde toplam 11.055 akçadır. 1568-1569 tahririnde öşür olarak kaydedilen bal vergisi 11.331 akça, 1570-1571 tahririnde ise bu vergi 9.142 akçaya gerilemiştir. Bal vergisi, reyanın bağlı olduğu sipahisi tarafından tahsil edilmektedir. Şayet reaya kovanlarını başka bir tımar arazisine koyarsa bu defa verecek olduğu verginin yarısını bağlı olduğu sipahi, yarısını da kovanların bulunduğu arazinin sipahisi almaktadır⁵¹⁵.

Genelde kovan başına iki akça alındığına verilen vergi miktarından kazada bulunan kovan varlığı tespit edilebilir⁵¹⁶.

Tablo 22. Eski Zağra'da Bal Üretimi

1519		1568-1569		1570-1571	
Resim	Kovan	Resim	Kovan	Resim	Kovan
11.055	5525	11.331	5665	9.142	4571

Yaylak ve Kışlak Resmi: Yaylak resminin bir diğer adı ise otlak resmidir⁵¹⁷. Yaylak ve kışlak vergileri dışardan gelip yerleşen koyun sürülerinden

⁵¹² BOA. TD. 77.

⁵¹³ KKA. TD. 65.

⁵¹⁴ BOA. TD. 494.

⁵¹⁵ Karaca, s. 261.

⁵¹⁶ Karaca, s. 261.

⁵¹⁷ Karaca, s. 261.

alınan bir vergidir. Yaylak ve kışlak resmi sürü bazında alınan bir vergidir. Bu anlamda 300 koyun bir sürü sayılarak sürü başına ala 1 koyun yaylak ve kışlak resmi olarak alınmıştır⁵¹⁸. Yaylak ve kışlak resimlerine 1519 tarihinde rastlanmazken 1568-1569 tarihinde 682 akçadır. 1570-1571 tarihinde ise 327 akçaya gerilemiştir.

4.2.1.3. Arızı Vergiler

Niyabet, Arusiye ve Adet-i Deştbanî: Niyabet resmi kelimesinin bad-ı heva resmi ile aynı anlamda kullanıldığı olmuştur. Resmi arus, niyabet, cürm-i cinayet gibi bazı vergiler bad-ı heva grubu vergilerdir⁵¹⁹. Resmi arus, niyabet ve adet-i deştbanî resmi hasılları Eski Zağra'ya ait tahrir defterlerinde aynı başlık altında verilmiştir. 1519 tarihli tahrirde daha sonraki tahrirlerden farklı olarak niyabet ve resm-i arus birlikte yazılmış ancak söz konusu tarihte adet-i deştbanî resmi kaydedilmemiştir. Bu tarihte köylerden tahsil edilen niyabet ve arus resmi hasılı 6.715 akçadır⁵²⁰. Buna karşılık Nefs-i Zağra'da Bir kişinin hayvanının bir başkasının tarlasına girerek zarar vermesi sonucu hayvan sahibinden alınan cürme adet-i deştbanî adı verilmiştir⁵²¹. Ayrıca hayvan sahibine 5 ağaç vurulması da söz konusu olmuş ise de tahrir defterlerinde böyle bir ibareye rastlanmamıştır. 1568-1569 tarihinde kaza dahilinde bu üç vergi kaleminden toplam 15.608 akçe gelir elde edilmiş olup bazı hasılların okunamaması ve bazı köylerin hasıllarının tamamının birlikte verilmesi sebebiyle tam anlamıyla bir çıkarım yapılamamıştır⁵²². 1570-71 yılında ise bu üç farklı resmin toplam geliri 8.124 akçadır⁵²³.

4.2.1.4. Maktu Vergiler

Mukataalar: Eski Zağra'da 1519 tarihinde çeşitli mukataalar bulunmaktadır. Bu mukataalar arasında bac-ı bazar ve kapan⁵²⁴ mukataaları yer almaktadır. Bu tarihte toplam mukata geliri, 21.565 akça olarak kaydedilmiştir⁵²⁵. 1568-69 tarihine gelindiğinde mukataalar değişiklik göstermiştir. Mukataalar arasında yağcıyan ve

⁵¹⁸ Çağatay, s. 510.

⁵¹⁹ Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 148.

⁵²⁰ BOA. TD. 77.

⁵²¹ Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 149.

⁵²² KKA. TD. 65.

⁵²³ BOA. TD. 494.

⁵²⁴ Türkçeye Farsça'dan geçen kapan kelimesi, un, bal, yağ gibi temel gıda maddeleriyle bazı ihtiyaç maddelerinin satıldığı yer olarak kullanılmıştır. Bakınız: Salih Aynural, "Kapan", *DİA*, XXIV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2001, s. 338.

⁵²⁵ BOA. TD. 77, s. 469.

küreciyan, beytül-mal, mal-ı gaib, mal-ı mevkuf, yave ve kaçgun ile kul ve gayrihu bulunmaktadır. Kaza gelirleri içerisinde 34.515 akçalık paya sahiptir.⁵²⁶

Değirmenler: Değirmenler köylerde bulunan önemli sanayi tesisi durumundadır. Değirmenlerde tahıl ürünlerinin iki büyük taş arasında öğütülerek un haline getirilir. Bazı değirmenlerde birden fazla dönen taş olabilir⁵²⁷. Değirmenden alınan vergiler bu durumda dönen taş sayısınca belirlenmektedir. Dönen taş sayısına ise “bab” adı verilmiştir. Bazı değirmenlerde 1 bab için alınan vergi 15 iken bazı değirmenlerde bu vergi 30’ a hatta 60 akçeye çıktığı görülmektedir. 1570 yılına ait tahrir defterinde Orhanlu köyü’nde 1 bab değirmen 15 akçe⁵²⁸, Seğit Aşık köyü’nde 1 bab değirmen 30 akçe,⁵²⁹ Göçeri Viranı köyü’nde bulunan Dervişan Osman Baba ve Mustafa Bey oğlu Mehmet’in 14 bab değirmenlerinin her bir bab’ı 60 akçe⁵³⁰ olarak vergilendirilmiştir. Bu şekilde vergilendirme dışında bazen tahıl olarak ta alınmaktadır⁵³¹. 1570 tarihinde İbirci köyü’nde bulunan 2 bab değirmenin hasılı 1.5 müd(270) olarak kaydedilmiştir⁵³². Burada bu değirmenin niçin bu şekilde yazıldığı hakkında bir bilgi mevcut değildir. Değirmenlerin köylere göre dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo 23: Eski Zağra’da Değirmenler

Köy Adı	Değirmen Adedi (Bab)	Hasıl
Yenice Köy	2 (30)	60
Tazlar (İlıcalı)	9 (30)	270
Seğit Aşık	1 (30)	30
Evrenos	1 (15)	15
Orhanlu	1 (15)	15
Göçeri Viranı	7 (60)	420
Delibeyliler	4 (30)	120
Sakar Yunus	1 (30)	30
Köprücekli	5 (30)	150
Üsküdar	4 (15)	60
Çeltikçiyan	2 (30)	60
Kul Hamza	3 (30)	90
Ahi	3 (15)	45

⁵²⁶ KKA. TD. 77, s. 6a.

⁵²⁷ Karaca, s. 269.

⁵²⁸ BOA. TD. 494, s. 458.

⁵²⁹ BOA. TD. 494, s. 455.

⁵³⁰ BOA. TD. 494, s. 460.

⁵³¹ Çağatay, s. 503.

⁵³² BOA. TD. 494, s. 4643.

Demircioğlu	1 (15)	15
Yukarı Yusufklar	1 (15)	15
Abdaloğlu	1 (15)	15
Canbaz Viranı	2 (30)	60
Kuşlu	1 (30)	30
Toplam	49	1500

4.2.2. Zirai Üretim

4.2.2.1. Hububat ve Bakliyat Üretimi

1500-1600 tarihleri arasında yapılan tahrirlerde Eski Zağra kazasının merkeze bağlı ve nahiyelere bağlı köylerinde yürütülen zirai faaliyetler hakkında bir fikir edinebilmekteyiz. 1519 tarihinde yapılan ilk tahrirde⁵³³ Eski Zağra'ya bağlı köyler kaydedilerek köylerde hangi ürünlerin ne miktarda yetiştirildiği, hangi üründen ne kadar vergi alındığı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Yine aynı şekilde 1570-1571 tarihli tahrirde⁵³⁴ köylerle birlikte ürün miktarları ve vergi miktarları verilmiştir.

Tablo 24: 1519'da Eski Zağra'da Zirai Üretim

Ürünler (Akçe)	1519
Gendüm (Buğday)	115.450
Cev (Arpa)	79.355
Ades (Mercimek)	657
Piyaz ve Sir (Soğan ve Sarımsak)	586
Çeltik	949
Penbe (Pamuk)	202
Börülce	40

Köylerde en çok yetiştirilen ürün buğday ve arpa olarak görülmektedir. Bunların dışında ades (mercimek), piyaz ve sir (soğan ve sarımsak), çeltik ve penbe (pamuk) yetiştirilmektedir. Son olarak az miktarda börülce üretimi yapılmıştır. 1570-1571 yılında yapılan tahrirde göre tutulan mufassal defterde zirai üretim şu şekildedir:

Tablo 25: 1570-71'de Eski Zağra'da Zirai Üretim

Ürünler (Akçe)	1570-1571
----------------	-----------

⁵³³ BOA. TD. 77, s. 459-540.

⁵³⁴ BOA. TD. 494, s. 420-513.

Gendüm	110.559
Mahluta	71.487
Meyve	2.386
Emrud ve Cevz ⁵³⁵ ve gayrihu	2.141
Hamr	1.376
Şire	230
Piyaz ve Sir	232
Ades	161

4.2.2.2. Sanayi Ürünleri

Çeltik: Eski Zağra'da tahıl üretiminin yanında çeltik üretimi de yapılmaktadır. Kazada bulunan nehirlerden Turnapınarı nehri kıyısında Küçük Hacılar köyü sakinleri çeltik tarımı yapmaktadır⁵³⁶. Söğütlü nehri ağzında ise Çeltükçiyan köyü sakinleri çeltik tarımı yapmaktayken çeltikçiden çıkarılarak raiyet olarak yazılmışlardır⁵³⁷. Ancak 1519 tarihli tahrir defterinde alınan vergi miktarı ölçü olarak verilmeyip akça olarak yazılmıştır. Bu tarihte üretilen çeltikten alınan vergi 949 akçadır.

Pamuk (Penbe): 1519 tarihinde kazada 202 akça pamuk vergisi alınmıştır.

4.2.2.3. Bağ, Bahçe ve Bostan

Eski Zağra kazasında meyveler içerisinde en fazla yetiştirilen ürünün, ceviz olduğu görülmektedir. Cevizden sonra armut, üzüm ve az miktarda kiraz bulunmaktadır⁵³⁸. Bunların dışında üzümde elde edilen şıra ve şarap gelir kalemi olarak vergi kısmında göze çarpmaktadır. Gayrimüslim köylerinde üretilen üzümler şarap yapımında kullanılmaktadır. Bunun yanında Müslüman ahali ise ürettikleri üzümde şıra elde etmektedirler. 1568-69, 1570-71 tahrirlerinde vergi kalemi olarak şıra ve şarap karşımıza çıkmaktadır.

⁵³⁵ Evciler gibi bazı köylerde cevizden hem öşür alınmış hem de resim alınmıştır. Kara Yusufkar köyünde resim olarak yazılmış, Delibeyliler köyünde ise hasıl olarak yazıldığı için öşür, resim ve hasıl birlikte verilmiştir.

⁵³⁶ BOA. TD. 77, s. 504.

⁵³⁷ KKA. TD. 65, s. 41b.

⁵³⁸ BOA. TD. 494.

4.2.2.4. Meyve Üretimi

Üzüm dışında diğer bir vergi kalemi öşr-i meyve'dir. Öşr-i meyve adı altında hangi meyvelerin bulunduğu ve meyve üretiminin miktarı tespit edilememiştir. Çünkü defterlerde sadece vergi miktarı yazılmıştır. Kazada üretilen meyveler arasında armut birinci sırada yer almaktadır. Bunun yanı sıra kiraz da üretilmektedir. Kayıtlarda armut ile aynı başlıkta yazılmış olduğu için yekün olarak armut ve kiraz birlikte verilmiştir. 1570-71 tarihinde kaza dahilinde bağ bahçe ve bostan hasılı olarak 20.561 akça kaydedilmiştir⁵³⁹. Burada bağ bahçe ve bostan vergilerinin bazı köy hasıllarında birlikte yazılması sebebiyle ayrı ayrı değerlendirilememiştir.

⁵³⁹ BOA. TD. 494.

5- SONUÇ

Osmanlı Devleti, Batı Anadolu'da bulunan Karesi Beyliği'nin fethedilmesiyle yönünü denizin karşı kıyısı olan Tarkya'ya tarafına çevirmiştir. Bundaki amaç, Gelibolu'yu hâkimiyet altına alarak Rumeli'de fetih yapmaktır. Bu amaç için Bizans imparatorunun yardım teklifi hemen kabul edilmiş ve yardım karşılığında Gelibolu'da bulunan Çimpe Kalesi'ni elde etmişlerdir. Çimpe Kalesi'nin elde edilmesinden sonra burası Rumeli'ye yapılacak fetihlerde bir üs merkezi olarak kullanılmıştır. Buradan hareketle kısa süre içinde Karesi Beyliği'nden Osmanlı hizmetine giren devlet adamlarının da gayretleriyle Edirne'nin fethinden sonra Osmanlı kuvvetleri belirledikleri sağ kol, orta kol ve sol kol olmak üzere üç kol doğrultusunda fetihlere devam etmişlerdir. Bu kollar üzerinde Çandarlı Ali, Lala Şahin ve Evrenos Gazi'nin faaliyetleriyle kısa zamanda Balkanlarda birçok yer feth edilmiştir. Eski Zağra da bunlardan birisidir. Edirne'nin fethinden sonra yapılan akınlar ile önce Filibe ve sonra Eski Zağra Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır.

Böylece başlayan Rumeli'de fetih süreci devletin izlediği iskan politikası ile bambaşka bir mecraya kaymıştır. Çünkü amaç sadece ele geçirmek, hakim olmak ya da zenginliğinden istifade etmek değildir. Bütün bunların yanısıra fethedilen bölgelerde yüzyıllarca devamlılığı sağlamak için sistemli bir iskân politikası izlenmiştir. Bu politika ile birlikte fethedilen toprakların yurt edinilmesi, güvenliğinin sağlanması, yeni tarım arazilerinin açılması ve üretimin artırılması, yeni yerleşim yerlerinin kurulması faaliyetleri gerçekleştirmiştir.

İskan ise çok daha sistemli hareket etmeyi gerektirmiştir. Anadolu'nun nüfus baskısı iskana zemin hazırlamış ve Devlet, Anadolu'nun farklı yerlerinden çeşitli Türk gruplarını Balkanlar'da bir çok bölgeye yerleştirmiştir. Batıya doğru yapılan fetihler, Anadolu'dan yapılan göçlerle desteklenmiştir. Bu şekilde gerçekleştirilen göçlerle Balkanlar'da Türk nüfusu artırılmıştır. Gerçekleştirilen göçlerde genelde Anadolu'da problem oluşturan gruplar seçilmişlerdir. Saruhanlı'da tuz yasağına uymayanlar padişah fermanıyla buradan kaldırılarak Balkanlara göçürülmüşlerdir. Bunun dışında konar-göçer gruplarda göçtirenler arasındadır. Balkanlara göçürülen Türkler, vardıkları yerlerde, geldikleri bölgelerin isimleriyle ya da ait oldukları boy ve cemaat adlarıyla köy ve kasabalar oluşturmuşlardır. Bu duruma örnek olabilecek nitelikte Saruhanbeyli (Tatarpazarı), Kırşehirli, Avşarlı, Karaman, Danişmendli, Bayındır, gibi yerleşim yerleri bulunmaktadır. Devlet, iskan politikasının

uygulanmasında farklı yöntemler kullanmıştır. Bunlar içerisinde istimalet (hoşgörü), sürgün, politikası ile Türk Dervişlerin faaliyetleri, akıncı beylerinin faaliyetleri ve derbend teşkilatının yürütmüş olduğu faaliyetler yer almaktadır.

Balkanlar'a farklı adlarla anılan, askeri teşkilat içinde değerlendirilen çeşitli yörük grupları da iskân edilmiştir. Bu yörük grupları Naldöken, Kocacık, Selanik, Tanrıdağı (Karagöz), Ofçabolı ve Vize yörükleridir. Eski Zağra'nın iskânında büyük çoğunlukla isimlerini saydığımız yörük gruplarından Naldöken yörükleri kullanılmıştır. Öyle ki Eski Zağra'nın nahiyeleri arasında Naldöken adıyla bir nahiyenin bulunması bunu kanıtlar niteliktedir. Kaza dâhilinde bulunan yörükler farklı köylerde cemaatler halinde yerleşmişlerdir. Eski Zağra'nın iskânında şeyh ve dervişlerinde etkisi olmuştur. Eski Zağra'da ve bağlı köylerde zaviyelerin bulunması bize bunu göstermektedir. Burada adı geçen zaviyeler Mümin Baba, Doğan Bali, Karaca Ahmet ve Çerçi Murad zaviyeleridir.

XVI. yüzyıl boyunca 18-19 mahallesi bulunan Eski Zağra'nın merkezinde meskûn tahmini nüfusun, 2.800'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Mahalle isimlerinde cami, mescit, imaret gibi dini ve sosyal yapı adlarıyla meslek adları ve önemli şahsiyet adları kullanılmıştır. Şehrin nüfusu 1570'lere kadar tamamen Müslüman'dır. Bu tarihten sonra gayrimüslim nüfusun şehirde meskun olduğunu görmekteyiz. Yine de nüfusun %93.7 gibi büyük bir oranı Müslüman, %6.3'lük oran ise diğer grupları oluşturmaktadır.

Meskûn nüfus içerisinde çeşitli meslek grupları ile askeri ve dini nitelikli nüfus bulunmaktadır. Eski Zağra'nın merkez haricinde Naldöken, Gümlü Bey ve Çırpan adlı 3 nahiyesi ve bu nahiyelere bağlı 146 köy bulunmaktadır. Köylerin nüfusuna baktığımızda nüfusun %90.5'i Müslüman %9.5'i gayrimüslimdir. Köy adlarında kişi adları (Akça İbrahim, Sakar Yunus, Hacı Mehmed, Orhanlı....), cemaat adları (Sevilmişler, Muradlı, Bozdoğanlı, Aydınlı), meslek adları (Cüllah Aziz, Cüllah Mustafa) gibi çeşitli adlarla Anadolu'dan göçerek buraya yerleşenlerin geldikleri bölgenin adları (Kırşehirli) kullanılmıştır.

Eski Zağra'da tahrir defterlerinden tespit edebildiğimiz vakıflar bulunmaktadır. Bu vakıflardan ilki Gümlü Bey vakfi'dir. Vakfa tabi 14 köy kaydedilmiştir. İkinci vakıf, Mustafa Bey vakfi'dir. Geliri vakfa tahsis edilen 3 köy bulunmaktadır. Bu ikisi dışında Sultan Murad vakfi, Merhum Mahmud Paşa, Şeyh Aydın ve Nureddin vakıfları bulunmaktadır.

Eski Zağra miri arazi olarak değerlendirilerek burada tımar sistemi uygulanmıştır. Tımar sistemi içerisinde çiftlik, tam çift ve yarım çift araziler bulunmaktadır. Tımar arazileri üzerinde tahrir defterlerinden anlaşıldığına göre çeşitli ürünler yetiştirilmektedir. Vergiye tabi bu ürünler arasında hububat, çeltik, pamuk, meyve ve sebze yer alır. Bunun yanı sıra bağcılık ta yürütülen ekonomik faaliyetler arasındadır. Tarım dışında hayvancılık da önemli bir yer tutmaktadır. Küçükbaş hayvancılığın yanında arıcılık yapılmaktadır. Kazanın gelirleri arasında çift resmi, ispenç resmi, duhan resmi, adet-i ağnam ve resm-i ağıl, öşr-i küvvare, yaylak ve kışlak resmi yer almaktadır. Bunun dışında arazi vergi olarak niyabet, adet-i deştbanı ve arusiye vergileri tahsil edilmektedir. Bunlardan başka mukataa ve değirmenlerden alınan vergiler bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

KKA. TD. 65

BOA. TD. 73

BOA. TD. 77

BOA. TD. 120

BOA. TD. 170

BOA. TD. 191

BOA. TD. 206

BOA. TD. 299

BOA. TD. 357

BOA. TD. 370

BOA. TD. 382

BOA. TD. 494

BOA. TD. 597

BOA. TD. 685

BOA. TD. 136

BOA. TD. 138

BOA. TD. 220

BOA. TD. 223

Araştırma Eserler

ACUN, Fatma , “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji”
Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, , S.1, İstanbul: Tarih ve İslam Araştırma Vakfı,
2000, 319-332.

, Fatma Acun, “Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinden Karahisar”,
Belleten, LXV/242, Ankara: TTK., 2001, 161-192.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Osmanlı Kanunnâmeler, (Doğuşu, Çeşitleri ve Tarihî Seyri)”, Ed: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek-Salim Koca, *Türkler*, X, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 21-42.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, I, İstanbul: Fey Vakfı Yayını, 1990.

AKTEPE, Münir, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskanına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1953, 299-312.

ALTUNAN, Sema, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yörükleri ve Naldöken Yörük Grupları*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir 1999.

AŞIKPAŞAZADE, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Yayına Hazırlayan: A. Nihal Atsız), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1985.

AYNURAL, Salih, "Kapan", *DİA*, XXIV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2001, 338-339.

BARCAN, Ömer Lütfi, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, (Hazırlayanlar: Ö. Lütfi Barkan, Enver Meriçli), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.

, "Türkiye'de imparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri-I", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, II/1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 1940, 24-59.

, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esaslar Kanunları*, I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. 1943.

, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", Ed.: H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, *Türkler*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, 2002, 133-153.

BAYKARA, Tuncer, "Kaza", *DİA*, XXV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2002, 119-12

BAYRAM, Sadi, "Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 20, Ankara, 1968, s. 475, 476.

BEYDİLLİ, Kemal, "İmam-Osmanlı Devleti'nde İmamlık". *DİA*, XXII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2000, 181-186.

BOYKOV, Grigor, "Balkan City or Ottoman City?: A Study on The Models of Urban Development in otoman Upper Thrace, From the Fifteenth to the Seventeenth Century", *Proceeding of the Third International Congress on the Islamic Civilisation*

in the Balkans 1-5 November 2006, Bucharest, Romania (İstanbul IRCICA, 2010), 69-85.

, *Mastering the Conquered Space Resurrection of Urban Life in Ottoman Upper Thrace (14th-17th C.)*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora tezi, Ankara 2013.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.

ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi Ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V, Ankara, 1947, 483-511.

ÇAKAR, Enver, " XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII/1, Elazığ, 2003, 351-374.

ÇAM, Ömer, *TD 54 Numaralı Tahrir Defterlerine (H. 976/M.1568) Göre Dimetoka Kazası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

ÇELİK, Şenol, " Türk Fethi Sonrası Kıbrıs Adasına Yönelik İskân çalışmaları I", *Journal of Turkish Studies*, XXVII/1, Harvard, 2003, 263-368.

ÇETİNTÜRK, Salahaddin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", *DTCFD*, II/1, Ankara, 1943.

ÇİÇEK, Kemal, "Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *OTAM*, , Sayı: 6, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını, 1995, 51-89.

DEMİRKENT, Işın, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *Haçlı Seferleri Tarihi*, Yay. Haz. Ebru Altan, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2007, 65-78.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 1998.

DOĞRU, Halime, *XII. Ve XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kol'un Sosyal Ekonomik Görüntüsü Ve Kozluca Kazası*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2000.

, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya- Müsellem- Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul: Eren Yay., 1990.

, *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman Ve Dobruca'nın Demografik Sosyal Ve Ekonomik Durumu*, Ankara: TTK, 2011.

- , “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih Ve İskan Siyaseti”, Ed.: H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca ,*Türkler*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, 2002, 165-176.
- DUKA Ferit, “XV XVIII. Yüzyıllarda Arnavut Nüfusunun İslamlaşma Süreci Üzerine Gözlemler”, OTAM, S.2, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 1991, 63-71.
- DURMAZ, Edip ‘Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi Ve İdari Bir Terim Olarak ‘Rumeli’ (12.-19. Yüzyıllar), *Electronic Journal of Vocational Colleges*, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ejovoc/article/view/5000085279>, 2014, 68-75.
- ELİBOL, Numan, “Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi Ve Demografi Araştırmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, , XII, S.2, 2007, Isparta, 135-160.
- EMECEN, M. Feridun, “Mufassaldan İcmale”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XVI, İstanbul, 1996, 37-44.
- , “Baştına”, *DİA*, V, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1992, 135-136.
- , “Çeltik”, *DİA*, VIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1993, 265-266.
- , “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Fetret Dönemine”, *Genel Türk Tarihi*, V, Ankara, 2002, 503-532.
- , “XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi Gelibolu’da Sirem Sürgünleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, X, 1990, İstanbul, s. 161-179.
- , “Çift Resmi”, *DİA*, VIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1993, 309-310.
- ERCAN, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar Ve Voynuklar*, Ankara: TTK, 1989.
- ERDOĞAN, Emine, “Göç Olgusunun 16. Yüzyıl Osmanlı Kırsal Yaşamına Etkisi Üzerine Bazı Tespitler”, *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, I/I, Ankara, 2011, 342-352.
- ERTÜRK, Volkan, “1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Vize Sancağı Kazaları”, *EKEV Akademi Dergisi*, 57, Erzurum: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Yay., 2013, 209-232.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, III (Yayına Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1999.

EYİCE, Semavi, "Hamza Bey Camii", *DİA*, XV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1997, 505-506.

EYİCE, Semavi, "Bulgaristan'da Türk Mimarisi", *DİA*, VI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2002, 403-408.

FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı 'da Kent ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı imparatorluğu 'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, II, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, 543-743.

, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev. Elif Kılıç, İstanbul 1998.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1957.

, *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne Ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler- Mukataalar*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2007.

, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir Ve Kasabaları", *Belleten*, XX/78, Ankara: TTK, 1956, s. 247-285.

GÖKÇE, Turan, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Lazkıyye(Denizli) Kazası*, Ankara: TTK., 2000.

, "Gümölcine Kasabası Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler (XV.-XIX. Yüzyıllar)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX, S.2, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2005, 79-112.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimata Kadar)", Ed.: Güler Eren, *Osmanlı*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, 77-88.

GÜNDÜZ, Ahmet, "Tapu Tahrir Defterlerine Göre Kocaeli Ve Çevresindeki Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme", ed.: Haluk Selvi, Bilal Çelik, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, I, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., 2015, 465-494

GÜNEŞ YAĞCI, Zübeyde-Serdar Genç, *H. 1256/ M. 1840-41 Tarihli Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Bursa 2013.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", Ed.: Güler Eren, *Osmanlı*, IV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 581-586.

, “Osmanlı Döneminde Kıbrıs’ta İskân Politikası”, Kıbrıs’ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (Cyprus-International Symposium on her past and present, Gazi Mağusa, (28 Ekim-2 Kasım 1991), Ankara 1993.

, “Derbend”, *DİA*, IX, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1994, 162-164.

, “XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri”, *BELLE TEN*, LIII/207-208, Ankara TTK Yay., 1989, 637-678.

Hüseyin Raci Efendi, , *Zağra Müftüsünün Hatıraları Tarihçe-i Vaka-i Zağra*, Yayına Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, Tercüman Yay.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993. 1-14.

, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, I, İstanbul: Eren Yay., 2000.

, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler Ve Vesikalar I*, Ankara: TTK, 1995.

, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, *Belleten*, XXIII/92, Ankara, 1959, 575-610.

, “Rumeli”, *DİA*, XXV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2008, 232-235.

, “Timar”, *DİA*, XXXXI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2012, 168-173.

, “Murad I”, *DİA*, XXXI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2006, 156-164.

, “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğuna”, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara, TTK.,1995, 137-184.

İNALCIK, Halil- Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/ 6, 2005, 27-56.

İLGÜREL, Mücteba, “İstimâlet”, *DİA*, XXIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2001, 362–363.

İNBAŞI, Mehmet, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, *Türkler*, IX, Ed.: H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, 154-164.

İNCİCIYAN, P. L. ve H. D. Andreasyon, “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2-3, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 1974, s.11-88.

İSLAMOĞLU İNAN, Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü*, İstanbul: İletişim Yay., 1991.

JORGA, Nicolae , *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev.: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yay., 2005

KALAYCI, İsa- Oktay Kızılkaya, “Osmanlı Devleti’nin İskan Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IX/18, Hatay, 2012, 361-378.

KARACA, Behset, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.

KARABOĞA, Durmuş Volkan, *Klasik Dönemde Osmanlı Devleti’nde Tarım*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2010.

KARAGÖZ, Mehmet, “Osmanlılarda Şehir-Mekan-İnsan”, *Osmanlı*, IV, Ankara: Yeni TürkiyeYay., 1999, s. 103-104.

, “Filibe Kazası Rüsüm Defterleri ve XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Filibe-Tatarpazarı-Göbe’de Çeltik Ziraati”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIV/2, Elazığ 2004, 361-378.

KAYA, Mehmet, “XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı’nın Demografik Durumu Ve İskan Siyaseti’”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/38/320.pdf>, 59-80.

KAYAPINAR, Ayşe, “Dobruca Yöresinde XVI. Yüzyılda Gayr-i Sünnî İslamın İzleri”, *Alevlik Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Almanya 2009, 85-102.

KEREN, Zvi, “The Fate of the Jewish Communities of Kazanlık and Eski-Zağra in the 1877/8 War”, *The Ottoman-Russian War of 1878-78*, Ed: Ömer Turan, Ankara, 2007, 113-130.

KİEL, Machiel, *Bulgaristan’da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*, Terc: İlknur Kolay, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000.

KOÇ, Yunus, “Osmanlı İmparatorluğunun Nüfus Yapısı: 1300-1900’”, Ed.: Güler Eren, *Osmanlı*, IV, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, 535-550.

KUBAN, Doğan, “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, VII, (1953), 53-73.

MANTRAN, Robert, *Osmanlı Tarihi*, I, İstanbul, 1990.

- MEHMED NEŞRİ, *Kitab-ı Cihan-Nüma Neşri Tarihi*, I, Yayına Hazırlayanlar: Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, Ankara:TTK, 2014.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü. Yay, 1995.
- Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, Türk: İsmail Erünsal, Tercüman Yay., İstanbul.
- ORHONLU, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı, İstanbul: Eren Yay., 1987.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: TTK., 2000.
- ÖZ, Mehmet , “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarih Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, S.XXII, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., 1991, 429-439.
- , “Tahrir”, *DİA*, XXXIX, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1991, 425-429.
- MİROĞLU, İsmet, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990.
- OCAK, Ahmet Yaşar , “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 12, Ankara 178, s. 247-269.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Eşkinçi”, *DİA*, XI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1995, 469-471.
- , “Doğancı”, *DİA*, IX, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1994, 487-489.
- ÖZEL, Oktay, “XV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Hariç Raiyyet”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.43, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1986, 159-171.
- ÖZERGİN, M. Kemal, “Eski Bir Rûznâmeğe Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı:4-5, İstanbul: İstanbul Üniveristesi Yay., 1974, s. 263-290.
- ÖZKAN, Selim Hilmi, “XVI. Yüzyıl kayıtlarına Göre Alaiye (Alanya) Sancağında Yer Adları Üzerine Bir İnceleme”, *JASS*, 5, <http://www.jasstudies.com/Makaleler/1123177427>, (Haziran 2012), 155-168.

- ÖZKILINÇ, Ahmet, Abdullah Coşkun, Abdullah Sivridağ, *Rumeli Eyaleti 1514-1550*, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2013.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “1616 Tarihli Halep Avarız-Hane Defteri”, *OTAM*, Sayı: 8, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 1997, 249-293.
- PAY, Salih, “Rumeli Fatihi Süleyman Paşa: Gazi Süleyman Paşa”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII/1, Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 2009, 279-297.
- SELÇUK, Havva, “Rumeli’ye Yapılan İskanlar Neticesinde Kurulan Yeni Yerleşim Yerleri”, Ed.: H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, *Türkler*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, 2002, 177-186.
- SEVİM, Sezai, “Türklerin Rumeli’ye İlk Geçişleri ve İskan Faaliyetleri”, *Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü Bugünü Yarını*, (Yayına Hazırlayan: Hasan Basri Öcalan), Bursa, 2002. 41-49.
- SEZGİN, İbrahim, “Osmanlıların Rumeli’ye Geçiş ve İlk Fetihler”, , Ed.: Güler Eren, *Osmanlı I*, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, 1999, 212-216.
- ŞAHİN, İlhan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukuki Nizamları” ,*Türk Kültürü Dergisi*, S.227, Ankara, 1982. 285-294.
- , “XV. Ve XVI. Yüzyılda Sofya-Filibe-Eski Zağra ve Tatar Pazarı’nın Nüfus ve İskan Durumu”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 48, İstanbul, 1987, 249-255.
- , “Sancak”, *DİA*, , XXXVI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2009, 97-99.
- , “Nahiye”, *DİA*, XXXII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2006, 306-308.
- , “Eski Zağra”, *DİA*, XI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1995, 394-396.
- , “Şehir”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2010, 446-449.
- SÜMER, Faruk, “Yörükler”, *DİA*, XXXXIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2013, 570-573.
- ŞERİFGİL, M. Enver, “Rumeli’de Eşkınci Yörükleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 12, İstanbul, 1981, 64-80.

ŞENTÜRK, Hüdai , “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”, *Belleten*, LVII/218, Ankara: TTK, 1993, 89-112 .

TURGUT, Vedat, “XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı’nda Demografik Ve İktisadi Vaziyet”, Ed.: Haluk Selvi, M. Bilal Çevik, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, I, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., 2015, 315-416.

TÜRKAY, Cevdet, Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiret ve Cemaatlar, İstanbul: İşaret Yayınları, 2005.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara: TTK, 2003.

., *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara: TTK, 1983.

ÜNAL, Mehmet Ali, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2005.

., “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite Ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, VI, Ed.: Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

., XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566), Ankara: TTK, 1989.

., *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yay., 2011.

ÜSTÜNDAĞ, Nagehan, “Osmanlı’da “Şehir” ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk Örneği (18. Yüzyıl)”, *Türkiyat Araştırmaları*, Sayı: 2, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., 2005, 149-167.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Osmanlılarda Hâkimiyet Anlayışı”, Ed: Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi XII*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1993

ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev.: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yay., 2011

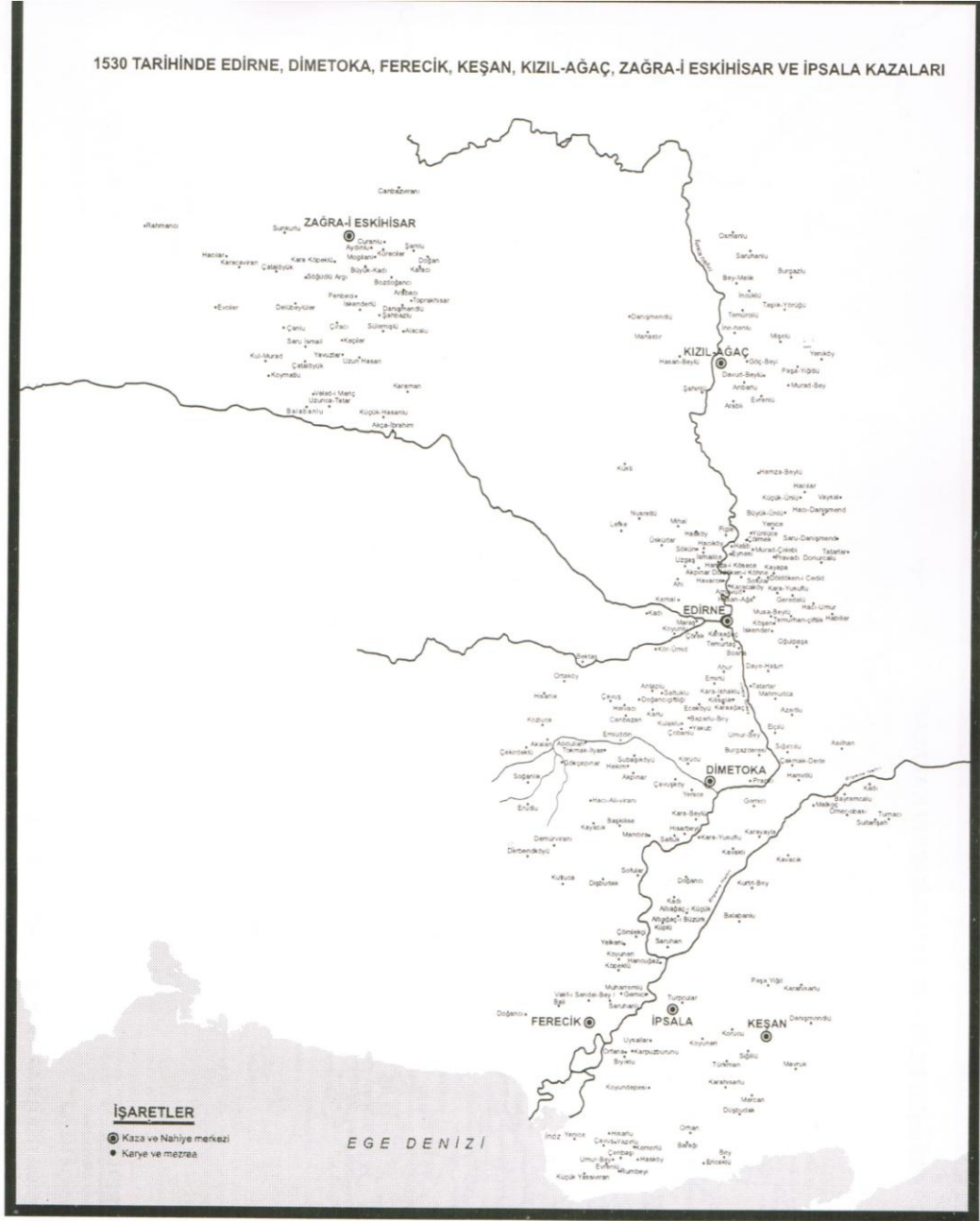
EKLER

EK-1 Rumeli Bölgesi

Harita: 26



EK-2 370 Numaralı Vilayet-i Rum-İli Defteri'ne Göre Eski Zağra



EK-3 370 Numaralı Vilayet-i Rum-İli Defteri (937/1530) I

قصرتیء ایکھصار ۴۴۰ صا ۱۱۱
 نیش زعا شدر حدر ای مله او غله و سخته قندش و سدر نور قندش با غله
 و چای و چای و زرد و نار زرد و لیمو و زرد

کما رن ۳۸ صا ۳۲
 کوریم بوزباشه نام ۴۷ صا ۴
 ودر عوصن ۳۱ صا ۴

کما رن ۳۰ صا ۳۱
 کما رن ۱۵ صا ۳۷
 کما رن ۲ صا ۳۳

کما رن ۱۲ صا ۴
 کما رن ۱۹ صا ۴
 کما رن ۲۹ صا ۱۱

کما رن ۳۸ صا ۱۶
 کما رن ۱۹ صا ۴
 کما رن ۲۰ صا ۱۶

کما رن ۳۹ صا ۱۶
 کما رن ۳۱ صا ۱۱
 کما رن ۲۹ صا ۴

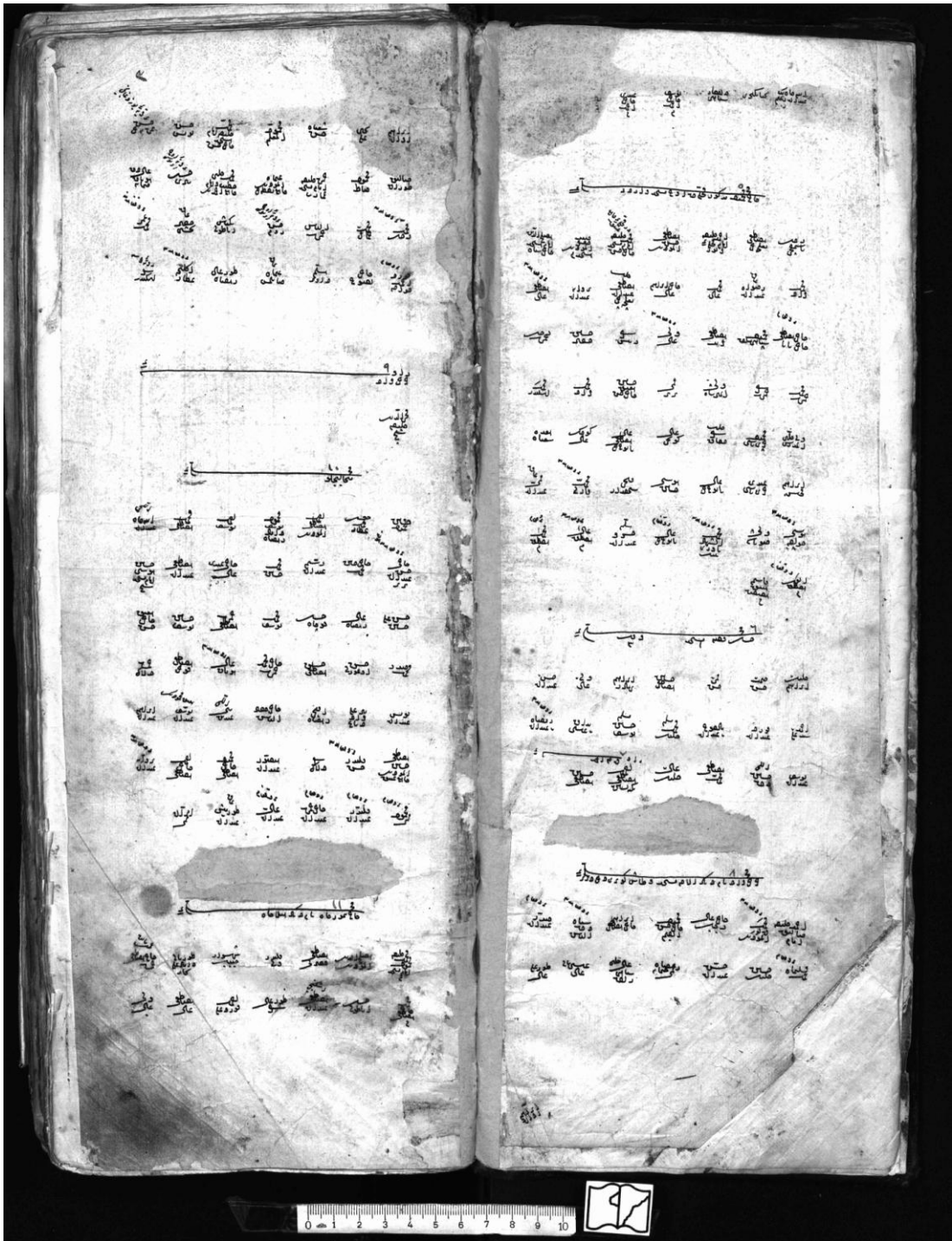
کما رن ۳ صا ۱۹
 کما رن ۱۹ صا ۴
 کما رن ۲۰ صا ۱۶

کما رن ۲ صا ۱۵
 کما رن ۳۳ صا ۱۵
 کما رن ۱۵ صا ۱۵

کما رن ۱۸ صا ۱۱
 کما رن ۱ صا ۱۱
 کما رن ۳۰ صا ۳

کما رن ۹۰۹۸ صا ۱۱
 کما رن ۵۷۵ صا ۱۱
 کما رن ۷۰۰ صا ۱۱
 کما رن ۸۸۵۰ صا ۱۱
 کما رن ۲۶۵ صا ۱۱
 کما رن ۴۷۷ صا ۱۱
 کما رن ۵۰۰ صا ۱۱
 کما رن ۴۰۰۰ صا ۱۱
 کما رن ۱۳۳۳ صا ۱۱









Handwritten text in the left column of the top page, including a large heading and several lines of script.

Handwritten text in the right column of the top page, including a large heading and several lines of script.

Handwritten text in the left column of the bottom page, including a large heading and several lines of script.

Handwritten text in the right column of the bottom page, including a large heading and several lines of script.



فصل در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان

در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان

در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان

فصل در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان

در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان

در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان
 در بیان

DFE.TD/ 0077



